

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO.

: 107

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO.

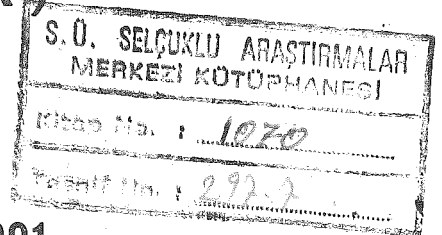
: 7

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

5. Millî Mevlânâ Kongresi

(TEBLİĞLER)

**3 - 4 MAYIS 1991
KONYA**

Tashih Kurulu Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÜREKLİ

Dr. Kazım KARABÖRK

Arş. Gör. Bahaeddin KAHRAMAN

Arş. Gör. Mehmet AKGÜN

Arş. Gör. Alaaddin AKÖZ

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1992

ISBN 975 - 448 - 068 - 0

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 8.6.1992 tarih ve 92/82 sayılı onayı ile 1000 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ 1992 — KONYA

İÇİNDEKİLER

AÇIŞ KONUŞMASI

- Prof. Dr. Halil CİN
V. Millî Mevlânâ Kongresi'ni Açış Konuşması 1

TEBLİĞLER

- Semih SERGEN
Karol Szymanowky'nin Mevlânâ Senfonisi 13
- Şefik CAN
Mevlânâ'ya göre; DİN, İMAN ve KÜFÜR 19
- Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşüne Göre İnsan 29
- Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ
Mevlânâ'da İnsan 35
- Dr. Nezihe ARAZ
Mevlânâ'da Herşey İnsan İçin 41
- Prof. Dr. Hüseyin AYAN
Şeyh Gâlip'te Mevlânâ Sevgisi 49
- Doç. Dr. Gönül AYAN
Mesnevi ve Kısa Hikâyecilik 57
- Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA
Mevlânâ'nın Işığında Gelişen Türk Süsleme Sanatlarından Örnekler 63
- Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın Kaybolan Bir Yapısı : Türbe Hamamı ... 75
- Dr. Erdoğan EROL
Mevlânâ Gelince Babası Ayağa Kalktı mı? 85
- Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER
Afyon Mevlevî-Hânesi 97

PROGRAM

V. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİ'Nİ
AÇIŞ KONUŞMASI
3 - 4 MAYIS 1991
KONYA

Prof. Dr. Halil CİN
Rektör

UNESCO tarafından Yunus Emre Sevgi Yılı ilân edilen 1991 senesine kadar Mevlânâ üzerinde 5 millî, 2 milletlerarası kongre, 4 sempozyum düzenlemek imkânını bize bahşeden Yüce Allah'a şükrederek V. millî kongreyi açıyorum. 1992 yılının da Mevlânâ Sevgi ve Hoşgörü Yılı olarak kutlanması çok muhtemeldir. Birleşmiş Milletler Teşkilatınca çeşitli yılların Türk düşünür ve devlet adamlarının anısına kutlanması milletimiz için gerçek bir gurur vesilesidir.

Mevlânâ kongrelerinin amacı, yalnız tarihî ve kültürel nitelikli büyük bir konuyu incelemek değil, 13 asırdan beri yaşayan ve sonsuzluğa akıp giden bütün çağların insanlarını, özellikle Türk - müslüman toplumlarını bütünüyle kucaklayan, etkileyen bir düşünce sistemini anlatmak; mesajları daha anlaşılır hale getirmek; pek çoğu yaşanan hayatın parçası olan insanî, ahlâkî ve manevî değerleri sürekli canlı tutmaktır.

Ülkeler insanları ile kalkınır, mutlu ve müreffeh olur. Karşılaştığı sıkıntı ve felâketleri insanının azmi, yetenek ve başarısı ile atlatır. Millî, ahlâkî ve manevî kültür değerlerine sıkı sıkıya bağlı insanlar, milletinin bir ferdi olmanın kendisine önemli sorumluluklar yüklediği şuuruna sahip olur. Japon ve Alman milletlerinin yarattıkları ekonomik kalkınma mucizesinin temelinde yatan gerçek budur. Her Japon, önce Japonya'nın çıkarları için yaşadığına inanır. Bu şuru o kadar güçlüdür ki, bu amacına ulaşamazsa intihar eder. Japon bu millî bilince, Japon milletinin millî, ahlâkî, insanî değerlerine bağlılıkla ulaşmıştır.

Mevlânâ, evrensel olan İslâm dininin ve Türk kültürünün manevî esaslarını, yalnız Türk ve müslümanlar için değil, bütün insanlık için geçerli değerler olarak açıklamaktadır.

Mevlânâ'nın mesajları insan-ı kâmil olmak isteyen insan içindir. Dini, ırkı, dili, rengi farklı herkes için geçerlidir. Mevlânâ'nın her zaman yaşayan düşünce ve mesajları Türk insanına önce iyi insan, iyi vatandaş olma ve Türkiye'ye ve bütün insanlığa yararlı olmayı ilham eder. Bu bakımdan Mevlânâ, yalnız Türk - İslâm dünyasının değil, bütün insanlığın manevî önderi sayılacak bir düşünürdür.

Büyük Türk - İslâm mütefekkir ve mutasavvıfı Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Konya'yı ve onunla birlikte Türk - İslâm kültürünü 13. asırda evrenselliğe açmış; bütün insanlığı ve sonsuzluğu kucaklayan, dinamik, hayat dolu, dünyayı yaratılış gayesine göre değerlendiren insanî, ahlâkî, ilmî, dinî ve felsefî görüş ve düşünceleriyle eşsiz klâsikler arasına girmiştir. O'nu anlayanlar, her zaman ve her yerde insanlara ilaç gibi gelen insanî, ahlâkî ve manevî öğütlerini de takdir edemezler.

Mevlânâ'da hareket noktası ve amaç insandır. İnsanı, insan-ı kâmil yapacak bütün davranış ve düşünceleri ile Mevlânâ Allah'a ulaşmak ister. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Allah aşkını sevgilerin en büyüğü ve kutsalı telâkki eder. O'nda insan sevgisi, ilâhî sevginin sonucu ve vazgeçilmez bir şartı olarak görünür. Yaratıcıdan ötürü yaratılanı seven Yunus Emre ile Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, aynı kutsal amaçta birleşmektedirler. Bu, Allah sevgisi veya ilâhî aşktır. Bütün yaratıklar içinde insan, en şerefli ve en değerli varlık olduğu cihetle, "onu sevmek ve değerini bilmek, Allah'ı sevmek, O'na bağlanmak demektir" düşüncesinden hareket eden Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, din, dil, ırk, renk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin insanı sevmeyi, Allah'a ulaşmanın ve ilâhî aşkı tatmanın vazgeçilmez yollarından biri olarak kabul eder. Zira Allah, bütün âlemin, bütün varlıkların yaratıcısıdır. O'nu seven, yarattığı farklı din, dil, renk ve cinsten insanları da sevmek zorundadır.

İnsanları birbirlerini sevmeye, hoşgörülle kabul etmeye, haklarına saygı göstermeye sevkeden kurallar, dinî, ahlâkî, insanî ve hukukî kurallardır. Mevlânâ'ya göre ilâhî aşkı tatmayanın, insanı sevmesi, ona hoşgörü, tevazu ve af ile yaklaşması mümkün değildir. Yaratılışından beri çeşitli aşamalarda, toplum halinde yaşayan insanın en büyük sorunu, huzur içinde birlikte birçok müşterek değerleri paylaşarak yaşamak olmuştur. Müşterek insanî ve manevî değerleri benimsemeyen insanların birlikte yaşamaları kolay olmadığı gibi, bunların huzurlu ve güvenli bir toplum oluşturmaları da beklenemez.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, insanın mutluluğunun insan sevgisinden, dolayısıyla ilâhî sevgiden geçtiğini vurgulamak ister. İnsana ve Yaratıcının eseri olan diğer bütün varlıklara sevgi ile bakabilen insanlar, ahlâkın, hoşgörünün, tevazuun, affın ve inancın ışıklı, verimli ve tatlı ürünlerini toplayabilirler. Bunun içindir ki, Mevlânâ düşüncesi teorik, felsefî birtakım varsayım-

lar olmayıp, gerçekçi, tecrübeye dayanan pragmatik davranış kuralları ve insan-ı kâmilin hayat tarzıdır. Akıl yolunda gidenler için Mevlânâ'nın söyledikleri birdir. O'nun eğitim ve ahlâk anlayışı Yaratanın eseri olan bütün insanları kucaklar. Görüş ve tavsiyelerinin evrenselliği bu özelliğinden kaynaklanır. Başka bir deyimle, bütün insanlığı, geçmiş ve geleceği kucaklar. İnsan, iyi ahlâkın, topluma yararlı insan olmanın şuurunda olduğu sürece Mevlânâ'nın görüş ve düşünceleri dinamizmini ve hayatîyetini sürdürecektir. Çünkü bütün gelişmiş toplumların amacı, insanı bu ahlâkî, insanî ve manevî değerlerle yetiştirmektir. O halde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, bütün insanlık için geçmişte olduğu gibi, gelecekte de büyük ve çok değerli bir ahlâkçı, eğitimci, psikoloji ve sosyolojiyi iyi bilen bir düşünür niteliğini kazanır.

Bu sebeple Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'yi anarken, düşüncelerini çağımız insanının ilham kaynağı, 21. asır insanının daha aşırı derecelerde ihtiyaç duyacağı ahlâk ve eğitim esasları olarak görmek gerekir.

Dünyanın neresinde olursa olsun ilâhî sevgiden, dolayısıyla insan sevgisinden, inanç ve manevî değerlerden mahrum olan yetki sahibi insanların, insana ve insanlığa ne büyük felâketler yaşattığı son Körfez Savaşıyla bir kere daha acı bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Sevgi, merhamet, hoşgörü, adalet ve hürriyet gibi manevî duygu ve değerlerden yoksun olan yöneticiler, kendi toplumlarını ve hatta bütün insanları felâkete sürükler. Sadece 20. asrın tarihi, bunun çeşitli acı örnekleriyle doludur. Bazı Batılı ülkelerin görünüşte sahip çıktıkları; Birleşmiş Milletler Teşkilâtının da çeşitli karar ve müeyyidelerle korumaya çalıştığı insan hak ve hürriyetleri, evrensel barış, İslâm dininin unutulmaya yüz tutan evrensel, insanî ve manevî değerlerini 13. asrın şartlarında yorumlayan Mevlânâ ve Yunus'taki ilâhî ve beşerî sevginin, engin hoşgörünün ve güzel ahlâkın bütün insanlarca benimsenmesi ve yaşanmasıyla mümkün olabilir. Yalnız belli ırk ve dinden olanlar için savunulan insan hakları, bir çifte standart örneği; bir gösteriş, çeşitli çıkarların örtüsü, paravanı olur. İnsan sevgisi, hoşgörü ve güzel ahlâk, olduğu gibi görünmek veya görüldüğü gibi olmak, insanların ve toplumların çoğunluğunca benimsenen değerler olduğu zaman, millî ve evrensel barış ve huzur daha kolay gerçekleşecektir. Bunun içindir ki, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin evrensel barışa, sevgiye ve huzura temel teşkil eden ahlâk ve eğitim esaslarını anlamak, anlatmak ve yaşamak mümkünse, Mevlânâ'yı gerçekten anlayabilmiş ve ebedileştirmiş oluruz. Bize göre Mevlânâ bu amaçla anılmalı; bütün insanlığın ilham kaynağı bir ahlâkçı, eğitimci, psikolog ve sosyolog, düşünür olarak anılmalı ve anlatılmalıdır. Başka bir deyimle, Mevlânâ kongrelerinin pragmatik yanı daha ağır basmalıdır. Bu sebeple konuşmamda O'nun çağımız insanının karşı karşıya olduğu ahlâk bunalımına, sevgisizlik, hoşgürsüzlük, ikiyüzlülük gibi hastahklarına deva olabilecek görüş ve düşüncelerine ana hatlarıyla temas etmek istiyorum.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin bütün görüşleri İslâm dininin aslı kaynağı Kur'an ve hadislerle dayanır. O'nda İslâmın dışında bir şey aramak boşunadır.

Sevgi ile ilgili olarak Yüce Peygamber'in hadislerinde ifade edilenler, Mevlânâ tarafından 13. asrın şartları içinde bütün insanlık için tekrarlanmıştır.

“Siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız” (1) diyen Yüce Peygamber, insan sevgisini imanın temeli, esası olarak görmüştür. Çünkü Allah'ın en değerli eseri olan insanı sevmek Allah'ı sevmektir.

İslâm dini, insanların birbirlerini Allah rızası için sevmelerini ister. Çünkü insan sevgisi, netice itibarıyla Allah'a yönelen sevgidir. **“Allah için birbirini sevenler için peygamberlerin ve şehitlerin imreneceği nurdan minberler vardır”** (2). **“Benim için birbirini sevenler, benim için oturup konuşanlar, benim için birbirini ziyaret edenler ve benim için iyilik edenlere sevgim vacip oldu”** (3) diyen hadisler, İslâmiyetin temelini insan ve Allah sevgisi olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ, İslâmiyetin bu insan sevgisini dostlukla birleştirmiş ve birbirini sevenlerin dost olmalarını istemiştir. Dostluğu kaderde, tasada, sevinçte ortaklık, iyi ve kötü günü paylaşmak olarak gören Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, dostluğun esaslarından birinin dosta hizmet ve fedakârlık olduğunu belirtir.

“Dostlara zahmet can gibi sevimlidir.

Dostun dosta zahmeti ağır gelir mi? Zahmet içtir, ruhtur. Dostluksa onun derisine benzer.

Dostluk nişanesi belâdan, afetlerden, mihnetlerden hoşlanmak değil midir?

Dost altın gibidir. Belâ da ateşe benzer. Halis altın ateş içinde saf bir hale gelir” (4) sözleriyle Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, gerçek dostun, dostu için her türlü fedakârlığa katlanmakla dostluk derecesini yükselteceğini ifade etmektedir.

Sevginin ve dostluğun küçük hatalar ve kötülükler yüzünden sona erdirilmesinin insanların yaygın bir kusuru olduğunu gören Mevlânâ Celâleddin-i

(1) Riyazussalihin, s. 288.

(2) Hadis, A - e., s. 290.

(3) Kudsi Hadis, A - e., s. 291.

(4) Mesnevi, II, 135.

Rûmî, “Görmez misin ki bu dünyada birisiyle dost olursun, sevgili dersin ona; gözünde bir Yusuf kesilmiştir o. Fakat bir kötü iş yüzünden gözünden silinir gider. Onu kaybedersin, Yusuf luk kurtluğa dönüverir; önceden Yusuf gördüğünü şimdi kurt görürsün” (5) derken, insanların birbirlerini tanıyıp değerlendirmelerinde dikkatli ve mutedil olmasını, her insanda bulunan geçici iyi ve kötü huyları bir kenara bırakarak, insanın özülle değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

İnsanların vefasızlıktan kaçınmasını isteyen Mevlânâ, “Yüzümüzü toprağa tutalım, ondan bittik, geliştik. Neden gönlümüzü vefasızlara verelim.

Beş günlük dostları buldun da eski dostlardan yüz çevirdin” (6) sözleriyle vefa, dostluk ve sevgiyi birbirinden ayrılmayan güzellikler olarak görür.

“Dost yolda arkadaşdır, sığınaktır. İyice bakarsan görürsün ki yol, sevgiliden ibarettir.

Dostlara, sevdiklere ulaştın mı sus, otur. O halkaya kendini yüzük taşı yapmaya kalkışma” (7) sözleriyle dostluğun temelini de sevgi olduğunu, dostluk ve sevgide de ölçüyü aşmamak, haddini bilmek gerektiğini ifade etmektedir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî sevgiyi, insan için bir ilaç, iyi bir hekim gibi görür. “İnsan kuşkular, işkiler içindedir. Ondan kuşkuyu gidermeye imkân yoktur. Meğer ki âşık olsun. Âşık oldu mu, sevdi mi onda ne kuşku kalır, ne işkil” (8) diyerek, Allah sevgisinin insana yön veren, onu kâmil insan mertebesine çıkararak unsur olduğunu belirtir.

Nitekim sevginin ibadetten de üstün olduğunu vurgulayan şu sözleri İslâmiyetin, insan ve Allah sevgisini her şeyin üstünde tutan evrensel bir sevgi dini olduğunu göstermektedir. “Ebu Bekir’in başkalarından üstün oluşu çok namaz kıldığından, çok oruç tuttuğundan değil; O’na Allah lûtfetmiş de o yüzden; o da sevgidir. Kıyamette namazları, oruçları, sadakaları teraziye koyarlar; fakat sevgiyi getirdiler mi teraziye sığmaz. Demek ki temel sevgidir. Onu iste de çoğalt” (9).

Fihî Ma Fih’de yer alan bu nasihatler, İslâm dünyasında İslâmiyeti çok formel yorumlarla anlayıp kendilerini en üstün derecede dindar sayan ama esasında cehaletin karanlığında yaşayanlar için ne kadar güzel ibret dersleri taşımaktadır.

(5) Mevlânâ, Fihî Ma Fih, s. 32.

(6) Mesnevi, VI, s. 38.

(7) Mesnevi, VI, s. 127.

(8) Fihî Ma Fih, s. 86.

(9) Fihî Ma Fih, s. 186.

İnsan ve Allah sevgisi olan insan, başkasında gördüğü ayıbı kendi ayıbı olarak görmelidir. Zira, “Dünya aynaya benzer. Kendini onda görüyorsun sen. Çünkü, ‘İnanan, inananın aynasıdır.’ O ayıbı kendinden gidermeye bak. Çünkü ondan incindiğin zaman kendinden inciniyorsun demektir” (10) sözleriyle Mevlânâ, sevginin her şeyi ile insanları yakınlaştıran, ayıplarda bile bütünleştiren manevî bir ilaç olduğunu vurgular.

Sevginin tabii sonucu hoşgörüdür. Bu dünyada insanların en az sahip olduğu şeylerden biri de hoşgörüdür.

Başkalarının kötülüklerine, cefalarına dayanmanın, insanın ahlâkını güzelleştireceğini söyleyen Mevlânâ, hasedi, kıskançlığı yenerek kötülere tahammül etmeyi insan için devamlı izlenmesi gereken yol olarak görür. “Gerçekten insanların cefalarına, eziyetlerine dayanmak, kendi pisliğini onlara sürmek gibidir. Senin huyun onların kötülüklerine dayanman yüzünden güzelleşir; iyileşir; onların huylarıysa bu saldırma, bu haddini aşma yüzünden kötüleşir. Bunu bildin ya kendini temizlemeye bak. Kızgınlığımı, hasedini, kıskançlığımı yen, gider kendinden, onların cefasına dayanmak, olmayacak şeylerine tahammül etmek, tadını almıyaya kadar bu dersi ver kendine” (11).

Mevlânâ, insan-ı kâmil olmada tevazuun da kaçınılmaz olduğunu, tevazu sahibi insanı toprak gibi cömert ve verimli olduğunu güzel benzetmelerle açıklar. “Baharların tesiriyle taş yeşerir mi? Toprak ol ki, renk renk çiçekler bitiresin. Yıllarca gönüller yırtan, kalplere elem veren taş oldun; bir tecrübe et, bir zaman da toprak ol” (12).

Düşünce ile hoşgörü arasında bir köprü kuran Mevlânâ, ifade edilmeyen, dışa vurulmayan düşüncelerden dolayı insanın yargılanamayacağını şöyle ifade eder. “Düşünceler havada uçan kuşlara, ormanda gezen ceylanlara benzer. Düşünceler içte kaldıkça adsız - sansızdır. Onlara hüküm yürütemezsin; ne küfür diyebilirsin ne müslümanlık” (13).

Sevginin, hoşgörü ve tevazuun güzel ahlâkı oluşturan çok önemli değerler olduğunu belirten Mevlânâ, İslâmiyetin esasının güzel ahlâk olduğundan hareketle insanları ahlâklarını güzelleştirmeye davet edici ibret dersleri ve nasihatler verir. “İyilik, güzel ahlâk, kötülük kötü ahlâktır”, “Müminlerin iman itibarıyla kâmil ahlâkça en güzel olanıdır” diyen hadisler ile güzel ahlâkı, oruç ve namaz gibi ibadete denk tutan İslâmiyet, güzel ahlâkı “Güler yüzlülük, iyi işe gayret göstermek ve kimseye eza vermemek” olarak anlar (14).

(10) Fihî Ma Fih, s. 19.

(11) Fihî Ma Fih, s. 70.

(12) Mesnevi, I, s. 187.

(13) Fihî Ma Fih, s. 84.

(14) Hadis, Riyazussalihin, s. 440.

Güzel ahlâkı tamamlayan çok önemli bir unsur da sabırdır. Hayatımızda en çok kullandığımız deyimlerden biri; ihtiyacımız olan vasıflardan biridir. Sabır konusunda Mevlânâ çok ilginç ve insanı etkileyen benzetmelerde bulunur. “Şeker gibi söz söylemek istersen sabret, haris olma, bu helvayı yeme. Feraset sahiplerinin iştahları sabradır; onlar sabretmek isterler. Helva ise çocukların istediği şeydir” (15) diyen Mevlânâ, “Amel (hizmet)den daha vefalı bir arkadaş, bir yoldaş yoktur” sözleriyle büyük bir eğitimci ve insanları çok iyi tanıyan bir psikolog gibi davranmaktadır. İnsanları çalışmaya ve bu suretle kötülüklerden uzaklaşmaya çağıran Mevlânâ, “Amelin iyi ise sana ebediyyen dost olur, kötüyse mezarında yılan kesilir” diyerek bilgiyi hizmetin, işin birinci şartı telâkki eder, öğrenme konusunda çok mütevazı olmayı söyler. Gerçekten “Her sanatın önü bilgidir, ondan sonra amel gelir.

Şu halde kibir elbisesini bedeninden çıkar. Bir şey belleyip öğrenme konusunda aşağılık bir elbiseye bürün” (16) sözleri bir gerçeğin ifadesidir.

Tembel ve az gelişmiş insanların hastalığı olan dedikoduyu aşağılık bir kusur telakki eden Mevlânâ, “Sabır sıkıntının anahtarıdır”, “Sırrına ermek için gülerek, hoşlanarak onun derdini çek.

Bu aşağılık kişilerin aşağılığını çekersen sünnetlerin nuruna ulaşırısın.

Peygamberler aşağılık adamların zahmetlerini çok çektiler. Bu çeşit yılanlardan nice ıstıraplara uğradılar” (17) diyerek kötülüklerden bunalan insanı sabra davet ederek huzurlu bir toplum hayatının doğmasına çabalamaktadır.

Alçak gönüllülükte hiç kimse Hz. Peygamber’i geçememiştir. İyiliği Allah için yapmak gerektiğini; bunun karşılığını beklemenin doğru olmadığını söyleyen Mevlânâ, teşekkür ve övmeleri dünya tadı olarak görür; iyiliğin karşılığının tümünden Allah’tan gelmesinin daha iyi olacağını vurgular (18).

“Susmak sabırdır. Sabırsa sıkıntının, darlığın anahtarıdır. “Susun da acınmış olun” Susmak cahilin, bilgisizin bilgisizliğine bir örtüdür; bilgineyse süs, insana en güç şey susmaktır; fakat en faydalı şey gene susmaktır. Dilini koru, çünkü o bir canavardır, yer seni” (19) derken, büyük ve çok yararlı bir edep dersi vermekte; yersiz ve lüzumsuz konuşmanın sebep olacağı sıkıntıları dile getirir.

Sevgi, hoşgörü, tevazuu, kısaca güzel ahlâka ulaşmanın önde gelen şart-

(15) Mesnevi, I, s. 157.

(16) Mesnevi, V, s. 87.

(17) Mesnevi, VI, s. 171.

(18) Fîhi Ma Fîh, s. 94.

(19) Fîhi Ma Fîh, s. 222.

larından biri “nefsi yenmek”, “iç âleme hâkim olmaktır.” Öfke, kin, ihtiras ve kıskançlık gibi ruhu kirleten illetlerden nefse hâkimiyet ve af ile kurtulunur. “Öfkesini yenenleri insanları affedip bağışlayanları, ihşanda bulunanları Allah sever” düşüncesinden hareketle “Yaratıktan şikayet Yaratandan şikayet-tir.”

“Sana güdülen düşmanlık, beslenen kin, nefret, ateş gibi gizlidir. Bir kıvılcım gördün mü söndür onu da geldiği yere gitsin, yok olup bitsin. En güzel neyse onunla defet onu” (20) diyerek, insanı kendi nefsi ile barıştırmaya, toplumu sevgi ve hoşgörü platformunda yaşamaya ve bütün insanlığı barışa davet etmektedir.

Mevlânâ'nın insanın önce kendi nefsi ile savaşması, otokritiğini yapması gerektiğini vurgulayan düşüncesi insanlık tarihinin her devrinde, bugün özellikle ve insan var olduğu müddetçe geçerli bir ahlâk ve davranış kuralı olup, toplumları yönetenleri doğru karar ve icraata götüren ve evrensel barışın amili olacak insanların yolunu aydınlatan bir ruhbilim ve sosyoloji kuralıdır. “Kişinin önce kendisiyle savaşması, önce kendi huylarını güzelleştirmesi gerek... Bütün öğütleri önce kendine vermek gerek... İnsan kendi kulağını kendi burmak, gece gündüz ne yaptın, elinden ne biçim bir iş çıktı da makbul olmuyorsun, seni kabul etmiyorlar diye kendisiyle savaşmalıdır” (21) sözleri, bütün kusuru başkasında arayan, kolay yolu seçerek kendini eleştirmekten kaçman iki yüzlü insana ne güzel bir öğüttür.

Güzel ahlâkın düşmanı, toplum huzur ve barışını bozan ve her devirde olduğu gibi çağımız insanının da yakasını kurtaramadığı illet iki yüzlülüktür. “Birisi yokken aleyhinde bulunmak zinadan beterdir. Fakat iki müslümanın arasını uzlaştırmak için yalan söylemek helâldir, hatta sevaptır. Peygamber bu çeşit yalan söyleyenler cennete gider buyurmuştur” diyen Mevlânâ, İslâmın gerçek sevgi ve barış dini olduğunu vurguladığı gibi, evrensel bir barış savunucu rolünü de üstlenmiştir.

Her şeyin temeli insandır. İnsanı iyi veya kötü yapan onun nefsi, tabiatıdır. “Senin içinde bir hekim vardır ki, o tabiatındır, senin. Bir şeyi istemez, bir şeyi ister, kabul eder. Şu halde asıl hekim içteki hekimdir. İnsanın tabiatıdır. Bu hekim zayıflarsa, insanın micazı bozulursa, bu yüzden her şeyi ters görür. İnsan da eğri, yanlış hükümler verir, şekere acı der, sirkeye de tatlı” (22).

Mevlânâ'nın bu sözleri, dün ak dediğine bugün kara diyen, dün dost, ve linimetim diye övdüklerini, himaye ve lütfuna mazhar olduklarını bugün ye-

(20) Fihi Ma Fih, s. 202.

(21) Fihi Ma Fih, s. 147.

(22) Fihi Ma Fih, s. 41.

rin dibine batıran hasta ruhların teşhis ve tedavisinde ne kadar müessir bir ilaçtır. “İnsanların çoğu insan yiyicidir. Onların selâm vermelerine pek emin olma.

Hepsinin de gönlü şeytan evidir. İnsan şeytanının lâfına pek gönül asma!

Dostun postunu yüzmek için kasap gibi sana “Ey can, ey sevgili” diye hitap eder” (23) sözleri kadar didaktik ve pragmatik öğütlere gençliğimizin ve bütün insanımızın ihtiyacı gerçekten büyüktür.

Mevlânâ'nın Mesnevi'de yer alan bu deyişlerin kaynağı, “İnsanların şerhlerinde birine bir yüzle gelip diğerine başka yüzle gelen iki yüzlüleri bulacaksınız” (24).

“Halk Abdullah b. Ömer'e :

Biz amirlerimizin huzuruna gidiyor, kendilerine onların huzurundan çıktığımızda konuştuğumuzun aksini söylüyoruz, dediler. Abdullah B. Ömer: Biz bu türlü hareketleri, Hz. Peygamber zamanında nifaktan, iki yüzlülükten sayardık” (25) diyen ve günümüz toplumlarında insanların, yöneticilerin ve birçok bürokratların yaşadığı hastalığa işaret eden hadiselerdir.

Mevlânâ Mesnevi'de insanın ezeli hastalığı iki yüzlülüğü çeşitli anlatımlarla eleştirir.

“Temiz söz hakikatten uzak olan gönüllerde kâr etmez.

Çarpık ayakkabı, nasıl çarpık ayağa uyarsa, şeytanın afsun ve efsanesi de doğru olmayan gönüllere uyar” (26).

Günümüzün müslüman insanı çoğu zaman bir şeyin veya davranışın gerçekliğini teyit etmek için yemini kurtarıcı gibi görür. Halbuki gerçek yemin kişinin haysiyet ve sözüdür. Sözüne güvenilmeyenin yeminine de güvenilmez. Mevlânâ, “Ahdi gevşek, zayıf ve bozuk... sözü büyük vefası yok.

And içse bile inanma. Eğri sözlü adam andını bile bozar.

Madem ki yeminsiz sözü yalan. Hilesine, yemine de inanma.

Onun nefsi beydir, aklı esir. Farzet ki yüzbinlerce defa Musaf'a yemin etmiş olsun.

Madem ki yeminini ahdini bozuyor, yemin etse de onu bozar” (27) sözleriyle ruhsal halleri itibarıyla klinik vak'a olan insanları teşhir eder. Tabii ki, Mevlânâ hoşgörüsü dolayısıyla bunları kınamaz, sadece acır; insanların acı-nacak bu halden kurtulmaları için de çareyi söylemek zorundadır. İlmî, iki-

(23) Mesnevi, II, s. 24.

(24) Hadis, Riyazussalihin, s. 906.

(25) Riyazussalihin, s. 907.

(26) Mesnevi, II, s. 30.

(27) Mesnevi, II, s. 198.

yüzlülüklerine alet etmek isteyenlerin daha da tehlikeli olduğunu, “Bazı adamlar havâss ve avâma görünmek için ilim öğrenmek ister, bu âlemden halâs olmak için değil.

Böyle adam fareye benzer, her tarafı deler ama vuslat nurlarından gafildir” (28) sözleriyle ifade ederken vefasızları yıkık köprüye benzetir. Çünkü vefasızlık ikiyüzlülüğün bir başka cephesi ve aktif bir görünümüdür.

“Vefasızlara gitme, onlar, iyi dinle, yıkık köprüdür.

Bilgisiz biri oraya ayak basarsa köprü de yıkılır, ayağı da kırılır” (29).

İnsan-ı kâmilî özleyenler dünyayı, evrensel barış ve huzur içinde, insan şeref ve haysiyetine, insan hak ve hürriyetlerine yakışır biçimde yaşanacak geçici bir zaman parçası olarak görüp, onu yaratılış amacına uygun yaşamak isteyenler için Mevlânâ, ibret dersleri ve güzellikler hazinesidir. Sevgi, hoşgörü, tevazuu, güzel ahlâk, eğitim, edep, terbiye, akıl ve ilim ummanıdır. Bu ummana katılmış coşkun ırmaklardan birisi olan Yunus Emre de

“İkilikten geçmedin

Hali halden seçmedin

Dostan yana uçmadın

Fakılık (fakirlik) oldu sana fak (tuzak)

Yol odur ki doğru vara

Göz odur ki Hakk'ı göre

Er odur ki alçakta dura

Yüceden bakan göz değil

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Ya nice okumaktır

Cümle yaradılmışa

Bir göz ile bakmayan

Halka müderris ise

Hakikatte âsidir.”

gibi birçok dizelerinde aynı eğitim ve ahlâk esaslarını Mevlânâ ile birlikte dile getirmekte; her ikisi de insanlığı sevgi ve barışta birleşmeye davet etmektedirler. Bu davete icabet eden toplumlar çoğaldıkça dünya barışı ve insanlığın huzur ve mutluluğu daha sağlam ve sürekli olacaktır.

(28) Mesnevi, II, s. 226.

(29) Mesnevi, II, s. 264.

TEBLİĞLER

KAROL SZYMANOWKY'NİN MEVLÂNÂ SENFONİSİ

Semih SERGEN

Türk - İslam bütünlüğüyle yetişen büyük sanatkâr ve bilim adamları orta çağdan itibaren batı dünyasında söz sahibi olmuşlardır. Eserleri çeşitli dillere çevrilerek üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, bilim adamlarının yetişmesinde kaynak görevi yapmışlar doğuda batıda sanatkârlara esin kaynağı olmuşlardır. Bu yüce kişilerden biri de hiç kuşkusuz Mevlânâ'dır.

“Bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur” diyerek islâmiyeti; Tanrı yolunda, Tanrıya yücelme olarak anlamış ve öyle anlatmıştır Mevlânâ... Mesnevi'si, Divânı Kebîri ve diğer eserleri bu sonsuz aşkı dile getiren şiir harikalarıyla doludur. Bu ateşten mısralar doğuda; Molla Cami, Nef'i, Nâbî, İkbâl, Şeyh Galip, Yahya Kemal batıda; Goethe, Victor Hugo, Ruckert gibi büyük edebiyat dehalarını etkilerken Resim, Musiki gibi öteki sanat dallarında da doğuda ve batıda pek çok sanatkâra ilham kaynağı olmuştur. İtri'ler, Dede Efendi'ler başta olmak üzere pek çok müzisyen bu yüce kaynaktan esinlenmişlerdir.

Çağımızın büyük Polonyalı bestecisi Karol Szymanowsky de batı dünyasında bu kaynaktan payına düşeni alan sanatçılardan biridir. 1882 yılında Ukrayna'da doğup 1937 yılında Losanne'de ölen besteci 1922 yılında Mevlânâ'nın bir gazeli üzerine ünlü III. Sinfonisini (Mevlânâ Sinfonisi) bestelemiştir. Müzik eğitimini Varşova'da yapan besteci, Chopin'den sonra Polonya'nın yetiştirdiği en büyük besteci unvanını almıştır. Hayatının büyük bir bölümünü Polonya'nın dışında, özellikle Berlin ve Viyana'da geçirmiştir. 1919 yılında ülkesine dönerek Varşova Konservatuarı bestecilik öğretmenliğine getirilmiş, daha sonra aynı konservatuvara müdür olmuştur.

Önceleri Alman bestecilerinin etkisinde kalan Szymanowsky, daha sonraları Fransız Emperyonis'lerinin etkisine girmiştir. Bestecinin müziği; Debussy, Moussorsky, Richard Strauss ile büyük bir yakınlık gösterir. İki Operası, Sinfonileri, Konçertoları, Bale Müzikleri, Oda müziği eserleri ve Lied formunda yazılmış besteleri vardır. Güçlü sanatçılığı yanında Felsefe ve Edebiyatla olan yakın ilgisi, onu; çağının en ünlü kişilerinden biri haline getirmiştir. Kuzey Afrika'yı gezdikten sonra doğu kültürünün de etkisinde

kalmıştır. Mevlâna'yı Almanca çevirilerinden okumuş ve çok etkilenmiştir. İşte bu hayranlık, ona Mevlâna'nın bir şiirini korolu senfoni olarak besteleme ilhamını vermiş ve Beethoven'ın IX. Senfonisinin yanısıra Koro ve Solistli senfoni edebiyatının en güzel örneklerinden biri olan III. Senfonisini bestelemiştir. Tek bölüm halinde bestelediği senfonisinde Koronun yanısıra Solo olarak da bir ses kullanmıştır. Besteci büyük hayranlık duyduğu Mevlâna'nın "Gecenin Şarkısı" adını verdiği bu gazelini bestelerken doğu müziğinin etkisinden uzak tamamen kendi müzik dilini kullanmıştır.

Eyrenin enginliği ve bir gecenin yalnızlığında Tanrıyı bulmanın ve onunla özdeşleşmenin anlamını ancak Dahi'lere has bir güçle notalara geçirmiş ve bir şaheser yaratmıştır. Mevlâna'nın mısralarında doyumsuz bir lirizm harikası olan "Gecenin Şarkısı" gazeli bir dâhi bestecinin notalarıyla daha da büyük bir mükemmeliyete ermiştir.

İlk kez 1922 yılında Boston Senfoni Orkestrasıyla seslendirilen bu korolu Senfoni, 1924 yılında Londra'da seslendirilmiş daha sonra dünyanın sayılı ülkelerindeki senfoni orkestralarının repertuvarına girmiştir.

Üzülerek söylemek gerekir ki bizdeki icrası ancak 1990 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Türk - İslam bütünlüğünün yetiştirdiği, aşk ve gönül ilminde tek isim olan Mevlânâ'nın bir şiiri üzerine bestelenen bu dev eseri bestelenişinden 68 yıl sonra seslendirebilmemiz bağışlanabilir yanlışlardan değildir. Aynı yanlış; Yunus Emre Oratoryo'su için de söz konusudur. 1947 yılında bestelenen bu büyük eser de ancak 1990 yılında Türkçe sözlerle plak halinde yayınlanabilmiştir. Bunun anlamı şudur: Biz, dünyanın bir numaralı baş eserlerinden biri sayılan Yunus Emre Oratoryosunu yani, sözleri bizim Koca Yunusumuza ait olan bir eseri ancak 43 yıl sonra kendi dilimizle dinlemek imkânına sahip olabildik demektir. Bizim olan bu yüce kişilere karşı gösterdiğimiz ilgisizlik elbette peşinden bir takım yanlışları da getirecektir. Bu yanlış davranışımızdan vazgeçmedikçe özülle, sözüyle öz be öz Türk olan gerçek değerlerimize başkalarının sahip çıkmasına engel olamayız.

Nitekim Mevlâna Senfonisini besteleyen Szmyanowsky başta olmak üzere bu eseri değerlendiren bütün ünlü Müzikoloklar, esere kaynak olan şiirin, ünlü bir Acem şairine aid olduğunu söylemekte adeta yarışıyorlar.

Rahmetli hocam Nurettin Sevin bey Karagözle Hacivat oyunumuza sahip çıkabilmek için Amerika'daki sayılı üniversitelere uzun bir konferans turnesine çıkmıştı. Oralarda İngilizce olarak Karagöz - Hacivat oynattı. Deve derisinden nasıl yapılıp, nasıl boyanacağını, nasıl oynatılacağını öğretti ve bu gölge oyunu Türklerin yüzyıllardır oynattıklarını, Karagöz ve Hacivat'ın Türk olduğunu isbat etti. Bu idealist kuşak ortadan çekilince, şimdi Yunanlı dostlarımız Karagozis Hacivatis adıyla bu oyunun Yunan gölge oyunu olduğunu savunup, oyuna soktukları sözde bir Yunan kahramanı da Türk düşmanlığını dünyaya yayıyorlar.

Sözümüz buralara kadar gelmişken önemli bir noktayı da vurgulamadan geçmek istemiyorum. Mevlâna da, Yunus Emre de özbe öz Türktür. Ve biz bugün, bu yüce değerlerimizi Unesco aracılığıyla dünyaya duyurmak için hayırlı bir teşebbüse geçmiş bulunuyoruz. Bu yıl “Yunus Emre Sevgi Yılı” gelecek yıl “Mevlâna Hoşgörü Yılı”. Bununla şunu demek istiyoruz: Bizim olan bu gerçek değerler okadar yücedirki, insanların sevgi ve hoşgörüye muhtaç olduğu bir zamanda bütün dünyaya sunulmasında büyük yarar vardır. Ve dünya bu kişilerimizden payına düşeni almalıdır. Hepimiz çok iyi bilirizki, güçleri kendi sınırlarını aşacak büyüklükteki insanlar bütün dünyanın ortak malıdır ve onların eserleri, yeni eserlerin ortaya çıkmasında ana kaynak olmaktadır.

Ünlü Flaman ressam Rambrant'ın Mevlâna'nın resmini yapmış olmasına nasıl sevinmemiz gerekirse, Yunus Emre'nin şiirlerinin de bazan bir İlahiye, bazan Türk Sanat musikisindeki bir besteye, bazan da bir Oratoryo'ya ana kaynak olmasına okadar memnun olmamız gerekir. Yoksa, Mevlâna, Yunus Emre Müslüman Türktür, eserleri de ancak bizim bildiğimiz, alıştığımız biçimlerde değerlendirilebilir demek yanlışın en büyüklerinden biri olur. Zaten böyle düşünersek o zaman bu yüce değerlerimizi dünya platformuna açmamıza da pek gerek yoktur.

Oysa Mevlâna'nın da, Yunus Emre'nin de dünya insanlarına söyleyeceği pek çok sözü vardır. Ve dünyanın pek çok sanatçıları, bu yüce kaynakları istedikleri gibi değerlendirebilme hakkına sahiptirler.

Bize düşen; Mevlâna'nın da, Yunus Emre'nin de dünyanın daha çok insanına sevgi ve hoşgörüsüyle şifa sunmasını istemek, bu gerçek değerlerimizin dünyanın daha çok ve daha çeşitli sanatçılarına esin kaynağı olmasını dilemektir. Daha açık söylemek gerekirse: Mevlâna ve Yunus Emre, hem İlahi ve Âyini Şerif olarak bestelenecek hem de Senfoni ve Oratoryo olarak. Hem Resim ve Heykele konu olacak, hem, Opera, Bale, Tiyatro yoluyla bizim insanımıza hem de dünya insanına seslenecektir. Bunu bekliyor, bu eserlerin çoğalması için dua ediyoruz...

Sözlerimi; Szmyanowsky'nin III. Senfonisine ana kaynak olan Mevlâna'nın “Gecenin Şarkısı” isimli gazelini bu günün diliyle yaptığımız bir çevirisinden sunarak bitirmek istiyorum.

GEÇENİN ŞARKISI

Uyuma, nolur uyuma bu gece.
Sen ey can, birlikte acı çekerken
Çek al uykuyu gözlerinden, uzak tut bu gece.

O yüce sır, o giz vahyedildi bize bu gece.
Sen ey Cennetin doruğundaki Tanrım!
Sen ey yüceler yücesi!
Cennetlerin yıldızlı göklerinde dönmehtesin bu gece.
Kartalın yükseklerde uçuşu gibi
Ruhun bir kahraman bu gece.
Bu nasıl sessizlik, herkes uykuda...
Ben ve Tanrı, yalnızız, birlikteyiz bu gece.
Bu nasıl kükreyiş,
Yükseliyor mutluluk.
Gerçek; parıldayan kanatlarıyla ışık saçıyor bu gece.
Uyuma arkadaş
Sakin uyuma gün ağarana dek.
Yoksa bir daha hiç, hiç bir zaman görülmez bu gece.
Dünyadaki bütün geçitler sessiz,
Geçitlerde yıldız yollar ışık saçmada bu gece.
Arslan yıldızı Orion,
Yay burcu, sümbüle kan rengi ışıdamakta bu gece.
Satürn geleceği bağlamakta var gücüyle
Venüs hayal gibi yüzmekte bu gece.
Gökyüzü altın yağmurlar içinde...
Susuyorum işte dilim prangayla bağlandı
Ama gene de söylüyorum, dilsiz dudaksız bu gece...

Bu günün diliyle söyleyen
Semih Serĝen

Not : Szmyanowsky'nin III. Mevlâna Senfonisi, Şef Prof. Hikmet Şimşek yönetiminde Ankara Devlet Opera ve Balesi Orkestrası ve Korosu eşliğinde 1989/1990 sezonunda çalınmış ve esere ana kaynak olan gazel, değerli araştırmacımız Dr. Mehmet Önder tarafından bugünün diline çevrilmiştir.

GEÇENİN ŞARKISI

Konuğuz sana ey dost, gel uyuma bu gece
Hastayız can evinden, kal bizimle bu gece
Bu gece çözülsün sır, bu gece haram uyku
Kaldır perdeyi gözden, bu gece gerçeği bul.
Bu gece gökyüzünde dolaşan bir gezegen gibisin sen
Dön çevresinde aşkın, pervane ol sen
Bu gece çözülsün sır, bu gece silinsin karanlıklar
Tanrım! nurunla aydımlansın hep içimiz, ışıkla dolsun bu gece
Konuğuz sana ey dost bu gece.

Ŗu anda herkes uykuda, beklediğim yalnızlık
Ey yüce Tanrım! benimle ol bu gece
Ne mutluluk Tanrım, bu gece seninle ben
Daha sokul bu gece, uyuma ey dost bu gece.

Sabah, uzun gecemiz, yıldızların gündüzü
Yüzünden nur saçılır, ışık ışık bu gece
Gezegener çevrende dolaşırken uzayı
Uyuma ey dost bu gece.

Karanlıklar dolaşırken uzayı bu gece
Nurunla hep aydınlansın, içimiz ışık dolsun bu gece
Sözsüz konuşmadayım
Dilsiz oldum bu gece.

Bu günün diliyle söyleyen
Dr. Mehmet Önder

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 — Wulf Kanold
Lexikon Orchester Musik Romantik.
- 2 — Ankara Devlet Opera ve Balesi
Program Dergisi 1989/1990.

Mevlâna'ya göre; DİN, İMAN VE KÜFÜR

Şefik CAN

Bilindiği gibi, milyarlarca insanı barındıran şu dünyada çeşitli dinler, çeşitli mezhepler vardır. Bütün dünyada şu gök kubbesi altında camiler kiliseler, havralar, pagodlar bulunmaktadır. Gerçekten de Hz. Adem'den başlayarak tarihin en eski devirlerinden günümüze kadar gelen çeşit çeşit renkte insanlar, çeşitli milletler, sayısız mabetlerde ibadet etmişler, sayısız tapınaklarda kendi yaptıkları putlara tapmışlardır. Bu bir hakikattir ki, insanların yaradışlarında inanmak ihtiyacı vardır. İnanmayan insan, içinde bir boşluk duyacaktır. Tefik Fikret, dini inancını kaybettikten sonra, inanmak ihtiyacını çok iyi hissetmiş de :

**“Bütün boşluk, zemin boş, asuman boş, kalbi vicdan boş.
Tutunmak isterim bir nokta yok piş-i nigâhında**

diye sızlanmıştı. Mehmet Akif merhum da :

“İmansız olan pahlı yürek sinede yükür” demişti.

Günümüzde insanlar ne kadar maddeye yönelmiş olursa olsunlar, dini inançlardan kendilerini kurtaramamışlardır. Bunun en canlı misalini Rusya bütün dünyaya gösterdi. Seksen yıla yakın bir zamandan beri komünistlerin yasakladıkları din, öldürülemedi.

“Din insanları uyutan bir afyondur” görüşü bütün gayretlere rağmen çürük çıktı. İnsanlar için kaçınılmaz ruhi bir ihtiyaç olan din, duygusuna Mevlana Hz. nasıl bakıyordu?

Mevlâna, insanı, ilâhi emaneti taşıyan üstün bir varlık olarak gördüğü için, hangi din ve mezhepte olursa olsun insanı sevmiştir. Ve dolayısıyla bütün dinlere saygı göstermiştir. Bu yüzdendir ki, O büyük velinin tabutunda yalnız müslümanlar değil, o sırada Konya'da bulunan hristiyanlar, museviler de gözyaşı dökmüşlerdir.

Mevlâna'nın bütün dinlere saygı göstermesi onun bütün dinleri bir, bütün dinleri eşit gördüğü anlamına gelmemelidir. Burada İslâmiyetde dahil bütün dinleri bir görmek değil, bütün dinlerin hakikatini bir görmek bahis ko-

nusudur. Nitekim Hz. Mevlâna “Mesnevi-i Şerifin” birinci cildinin 500 üncü be-yiti başlığında aynen şöyle buyurmaktadır.

(این اختلاف ہر صورت روشت نی در حقیقت راہ)

= “dinler arasındaki ihtilâf, ayrılık gidiş tarzında, ibadet ediş şekillerinde-dir. Yoksa yolun hakikâtında değildir.”

Gerçekten de dünyada görülen maddi, manevi herşeyde olduğu gibi çe-şitli dinlerde ve mezheplerde Allah’ın güzel isimleri ve sıfatlarının tecellile-rinden meydana gelmiştir.

Söyle ki: Cenabı Hak (hâdî) (doğru yola sevkeden) ismiyle olduğu gibi bu ismin zıttı olan (mûdil) ismi ile de mütecellidir.

(قُلْ كُلُّ يَمْعَلُ عَلٰی مَا كَلَّمَتْهٖ) = De ki: İmân edenler de, etmeyen-

ler de kendilerine uygun düşen yolda hareket ederler. (17/84) Ayeti kerimesi gereğince herkes kendi yaratılışına göre iş işlemekte, amel etmektedir.

Herkes kendi hal ve mizacına uygun olan yoldadır. Herkes kendi mizacı-na göre hareket ederek kendine uygun gelen yolu tutmakla doğru yolu tut-muş olmaz. Yani bir din ve mezhep, herhangi bir ferdin veya kavmin mizaç ve hissiyatına uygun gelmekle doğru yol oluvermez. En son Hak din, Allah’ın kitap ve elçisiyle bildirdiği dindir. Ne mutlu o kimseye ki, mizacına, karet-terine uygun olan yol, Hak yoluna uygun ola, uygun düşse...

Gerçek olan şu ki: Herşey, bütün varlıklar ilâhî sıfatların ve isimlerin masharı olduklarından birbirine zıt gibi görünen haller, aklımızın ermediği bir hikmete dayanır. Herşey, Hakkın tasarrufundadır. Ve herşey Haktandır. Her din ve mezhep erbabı da O’nun emrini yerine getirmekte, O’nun çizdiği kader çizgisinde yürümektedir.

Bu hususta kimseye birşey söylemeye hakkımız yoktur. Her mezhep sa-hibi kendi inancını başkalarının inancına nispetle hatalı olduğu halde doğru bilmiş ve bildiği yolda yürümüştür. Mevlâna bu hususu şu Mesnevi beyitleriyle açıklamıştır.

پایہ پایہ تا عنان آسمان	تردبا نہا بیست پنہان در جہان
ہر روش را آسمانی دیگرست	ہر گروہ را نردبانی دیگرست
فلک با پہنا و بی پایان و سر	ہر یکی از حال دیگر بی خبر

(Cihanda, basamak basamak ta göklere kadar yükselen gizli merdivenler vardır.

Her topluluğun ayrı bir merdiveni vardır. Her gidişin başka bir göğü bulunmaktadır.

Herbiri öbürünün halinden habersizdir.

Gökler geniş, çok geniş bir ülkedir. Öyle geniş, öyle sonsuz ki, ne başı vardır ne de sonu.)

Bu beyitlerden şu netice çıkmaktadır ki: Cenabı Hak her hususta etkili olan sıfatının gerektirdiği görüşte, kendisine kulluk edilsin diye müslümanlara nispetle hatalı olan inancı, başka dinlerde olan kişilere doğru olarak göstermiştir. Böylece, hangi dinde olursa olsun insan, yalnız kendi dininin doğru olduğuna inanmakta, başka dinde olanları sapık yolda saymaktadır. Halbuki Hz. Mevlâna bu görüşe uymamakta, hangi dinde olursa olsun, insanın Hak yolunda bulunduğunu yani, Cenabı Hakkın ona takdir ve tensip ettiği yolda yürüdüğüne inanmaktadır. Bu sebeple O, İslâmın dışında olan hiç kimseyi hor görmemekte, hiç kimseyi kâfirlikle suçlamamaktadır.

İslâmın dışında olan dinler, Hak Din değildir ama, Hak'kın irade ve takdir ettiği dinlerdir.

İnsanların inançlarında ve ibadetlerinde Hak'kın ezeli takdiri ve iradesi tecelli ettiğinden (hidayet yolu) nun dışında kalmış insanlar da, Allah'ın emir ve takdiriyle (dalalet yolu) yani sapıklık yolunda yürüyen kullarıdır. Onun için bizim Kur'an'ımız (Rabbül müslüminin = Müslümanların Rabbi) diye başlanıyor da... (Rabbül Alemin = Alemlerin Rabbi, her varlığın herkesin, bütün alemlerin Allah'tan başka herkesin Rabbi) diye başlıyor.

Şunu iyi bilmeliyiz ki... Hidayeti de, dalâleti de ancak Allah yaratır. Herşey onun emrine ve ezeli takdirine bağlıdır. Dalâlette kalmış kişiye de Allah takdir buyurursa Hidayete eriştirir. Hidayet yolunda yürüyen de dilerse dalâlete saptırır. Bu Hak'kın akıl almaz takdiridir. Şu da bir hakikattir ki: Doğru yolu bulmakta yahut doğru yoldan sapmakta ezeli takdirin gereği olduğu gibi yine Allah'ın izniyle bizim gayretimizin çalışmamızın da rolü vardır. Bu sebeple arifler (taktiri ezel gayrete aşıktır.) demişlerdir.

Dikkat edilirse görülür ve sezilir ki Allah herkesi iradesini sarfettiği yönde başarıya ulaştırmaktadır. Eğer insanın nefsi şerle, kötülükle mayalanmış ise ondan kötü haller, uygunsuz işler zuhur eder. Eğer insanın özü temizse ondan iyi işler, makbul hareketler meydana gelir. Yani işlerin iyiliği, kötülüğü mayanın, özün iyiliğine ve kötülüğüne tabidir.

Tekrar arzetmek isterim ki bu görüş yanlış anlaşılmasın. Hz. Mevlâna bütün dinleri bir saymamıştır. Bütün dinlerin hakikâtını bir saymamıştır. Elbette Hz. Muhammed Efendimiz son Peygamber ve tebliğ ettiği din de en son din olduğu için İslâmiyet, kendisinden evvel gelen bütün dinleri hüküm-

süz bırakmıştır. Bu yüzdendir ki tarafsız olarak ilim aşkı ile hareket eden, çeşitli dinleri tetkik eden ve dinlerin hakikatını anlayan bazı batılı bilginler, müslümanlığı seçmektedirler.

Bu yüzdendir ki, meşhur İngiliz yazarı (Bernard Şow) “Müslümanlık, insanlığın en son dini olacaktır.” demiştir.

Bütün dinlerin hakikatını bir gören Mevlâna imanı da küfrü de başka türlü görmüş, başka türlü anlatmıştır.

در مؤمن و در کافر بنگر تو بچشم سر
جز نعره یارب نبی جز ناله یا حی نبی

(دیوان کبیر-5-2578)

(Sır gözüyle, gönül gözüyle mümine de bak, kâfire de bak, bunların herbirinde, kendi inançlarına göre Yâ Rabbi!.. sesinden, Ya hay!.. feryadından başka birsey yoktur.)

Gerçekten de şu gökyüzünü, büyük bir mabedin kubbesi olarak görürsek o kubbenin altında camiler, minareler, kiliseler, havralar, pagodlar yükselmektedir. Çeşitli şekillerle, o sayısız çeşitli mabetlerde, türlü türlü renklerde insanlar, türlü türlü dillerde, kelimelerle hepsi de tek olan eşsiz olan Allah'a yalvarıyorlar, ondan yardım istiyorlar. O, şanı ne büyük, ne yüce, ne kudretli bir Allah'tır ki... O'nun mübarek ismi çeşitli lugatlarla, dillerle söyleniyor, O'da her dili biliyor, herkesin ne dediğini anlıyor. Dünyanın neresinde, hangi mabette olursa olsun, kendine el açıp yalvaran her kulun yakarışlarını, yalvarışlarını dinlemektedir, hatta gönüllerinden geçenleri bilmektedir. Mevlâna bir mesnevi beyitinde acıyan, esirgeyen Allah'ın kullarını nasıl gözettiğini ifade buyurur da der ki...

هرچ کوشد جان که در مرد و زنست گوش و چشم شاه جان بر روزنست
(مثنوی-I-1824)

(Canlar padişahının kulağı, gözü pencerededir. Erkek olsun kadın olsun, kimin canı ne istiyor? neye çalışıyor? onu gözetleyip durmaktadır.)

Gerçekten de Hz. Mevlânâ'nın ifade buyurduğu gibi camide el açıp yalvaran müslüman da, kilisede istavroz çıkaran hristiyan da, havra da dua eden musevi de Allah'ı düşünmektedir. Biz, şekilde kalır görünüşe kapılırsak insanları, inançları ve gittikleri mabetlere göre müslüman, hristiyan, musevi, budist diye ayırırız. Halbuki Allah'ın nazarında hangi dinde, hangi mezhepte olursa olsun, hepsi onun kulları olup ezeli takdiriyle O'nun çizdiği yollarda yürümektedirler. Bu sebepledir ki Ziya Paşa “Birdir nazarı Hakta Mecus ile

Müselman", (Allah'ın nazarında ateşe tapan Mecusi de Müslüman da birdir.) yani her ikisi de onun kuludur, demiştir.

Görmezmissiniz pervaneler camide yanan muma da, kilise ve havrada yanan muma da ayırt etmeden kendilerini atarlar.

Cenabı Hak yalnız müslümanlara değil, müslüman olmayanlara, hatta kendini inkâr edenlere bile, sofrasını açmış cömertçe beslemektedir. Mümin kafir diye onları ayırmamaktadır.

Mevlâna başka bir şiirinde de şöyle buyurmaktadır :

کفر و ایمان دان نرین بیضه سپید و زرده را
واصل و فارق میانشان بَرَزَجْ لَا یَبْقِیَانِ
بیضه را چون زیر بر خویش پرورد از کرم
کفر و دین فانی شد و شد مرغ وحدت پر فشان

(دیوان کبیر-4-1940)

(Şunu iyi bil ki, küfürle imân, bir yumurtanın akıyla sarısına benzer. Onların aralarını ayıran bir berzah vardır. Bu sebeple birbirlerine karışmazlar. Allah'ın lütfu ile, keremi ile anaç tavuk onu kanatları altına alınca, küfürle iman yok olur da (vahdet civcivi) yumurtayı deler çıkar.)

Dinin şeklini dış yüzünü değil, hakikâtini gören Mevlâna bir Rubaisinde diyor ki :

عاشق چو یقین دان که مسلمان نبود در منهب عشق کفر و ایمان نبود
در عشق تن و عقل و دل و جان نبود هر کس که چنین نگفت او آن نبود
(فروزانفر رباعیات 768)

(Şunu iyi bil ki, aşık müslüman olamaz. Aşk mezhebinde küfürle iman yoktur.. Aşkta ne ten vardır, ne akıl, ne can, ne de gönül, kim böyle değilse aşık değildir.)

Bu fikirler yanlış yorumlanmamalı: (Aşık müslüman olmaz, aşk mezhebinde küfürle imân yoktur.) diye buyurmakla Mevlâna Hak aşığı tevhit görüşüne varmazsa yani camilerde, kiliselerde, ve başka mabetlerde çeşitli şekillerde ibadet eden bütün insanların Allah'a yönediklerine, çeşitli dillerde O'na yalvardıklarına ve bütün dinlerin hakikatlarının bir olduğuna inanmazsa o kişi gerçek müslüman olamaz. Böyle bir müslümanın müslümanlığı taklitte

kalmıştır, tahkika çıkmamıştır. Yani tam manasıyla müslüman olamamıştır. demek istemektedir.

Yine bir rubaisinde Hz. Mevlâna

کافر تو و کفران تو زین دو بتری
مؤمن تو و ایمان تو و بر هر دو سری
(فروزانفر رباعیات 1767)

(Kafir de sensin küfür de sensin, sen ikisinden de betersin. İnanan da sensin, İman da sensin, Sen her ikisinin de başısın.) diye buyurduğu zaman aynı inancın başka türlü bir ifadesi olduğunu bilmeliyiz. Çiftçiye, tohumu toprak içinde gizlediği için “kafir” denildiği gibi. Kendinde bulunanı bilmeyen, kendinde bulunan ilâhi emanetten haberi olmayan kafirdir. Kendinde bulunanı bilen de imân sahibidir yani mûmindir.

Hz. Mevlâna'nın ve diğer mutasavvuf şairlerin şiirlerinde imân ve küfür kelimelerinin bu şekilde kullanıldıklarını okuduğumuz zaman şaşırıp da ters manalar çıkartmıyalm. Mesela Hz. Mevlâna'nın şu beyitine dikkat edelim.

کفر من آیینۀ ایمان تست بنگر اندر کفر و ایمان ای پسر
(دیوان کبیر 3-1098)

(Benim küfrüm, kafirliğim, sendeki imânın aynasıdır. Oğlum; sen, küfrü de, imânı da bende seyret.) bu beyitte (mümin müminin aynasıdır.) hadisine işaret edilmektedir. (Sen neye inanıyorsan bende onu görürsün, çünkü ben senin aynamım, küfrü de imânı da sen bende gör, bende (seyret) demek istemektedir.

Hz. Mevlâna, gösteriş için ibadet edenlerin ham sofuların, ruhtan ziyade şekle önem verenlerin imânlarını imân saymaz. Bir rubaisinde şöyle bu-yurur.

تامدرسه و مناره ویران نشود احوال قلندری بسا مان نشود
تا ایمان کفر و کفر ایمان نشود یک بنده حق بحق مسلمان نشود
(فروزانفر رباعیات 804)

(Medreseyle minare yıkılmadıkça, gösterişsiz olarak, hakikat yollarına yürüyen Hak aşıklarının halleri düzene girmez. Menfaat için yapılan ibadet ve taklîte dayanan imân küfür sayılmadıkça: gerçeği idrak edemeyenlerce küfür telakki edilen, hakikati arayan kişinin imânı da hakiki imân olarak kabul edilmedikçe, Allah'ın hiçbir kulu müslüman olamaz.)

Bu rubaide Hak sevgisine dayanmayanların imanlarını taklitten tahkika götürmeyenlerin inancı bahis konusudur. Bu inanç Mevlâna'ya göre küfürdür. Herhangibir kişinin dış yüzüne bakarak ona kafir demenin hatalı olacağını Mevlâna sık sık hatırlatır.

Yine bir rubaisinde şöyle buyurur :

بی دیده اگر راه روی عین خطاست بر دیده اگر تکیه زدی تیر بلاست
در صومعه و مدرسه از راه مجاز آنرا که نه جااست توجه دانی که کجاست

(برایازمه نسخه دن)

(Görmeyerek yol yürürsen, bu aynı hatadır. Eğer herşeyi görüyorum sanarak gözüne güvenirsen, bu hal bela okudur. Kilisede ve medresede bulunanların hakikatlerini bilmeden mecaz yolundan görünüşlerine bakarak onların gerçek yerlerini, nerede bulduklarını sen ne bilirsin?)

(Birçok hacıların koltuklarının altından hacıları çıktı) diyen Ziya Paşa da aynı hakikati ifade etmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Hz. Mevlâna herhangibir kimseye kafir demek şöyle dursun, O, kâfirliğinde, müslümanlığın da ötesine geçmiştir. Aşka ve tevhide ulaşmıştır. Hakkı ve hakikati bulmuştur.

Bu hususu aşağıdaki rubailerinde çok güzel bir şekilde ifade buyurmuştur.

بیرون ز جهان کفر و ایمان جایست کآنجا نه مقام هر سرو رعنا بیست
جان باید داد و دل بندکرانه جان آنرا که تنها ی چنین مأوا بیست

(فرزاندن رباعیات - 394)

(Kafirlik ve imân cihanından dışarıda bir yer vardır, orası... her genç, her toy kişinin, her güzelin yeri değildir. Öyle eşsiz bir yere, eşsiz bir makama ulaşmak isteyen kişinin, can şükranesi olarak can vermesi, gönül bağışlaması lazımdır.)

Gerçekten de bu görüş, bu manevi makam her kula nasip olacak bir makam değildir. Hz. Mevlâna bir başka rubaisinde o makama varan arifi anlatır.

از کفر و ز اسلام بیرون صحرا بیست مارا ایمان آن فضا سودا بیست
عارف جو بدان رسید سر را بنهد نی کفر و نه اسلام نه آنجا بیست

(فرزاندن 395)

(Kafirlikten ve müslümanlıktan da ötede bir ova vardır. O ovanın ortasında

bizim aşkımız sevdamız bulunmaktadır. Arif olan kişi, oraya varınca başını yere kor secdeye varır çünkü orada ne kafirlik vardır, ne de müslümanlık.)

Büyük veli Mevlâna ilahi aşk ile, küfür, imân, yakîn şüphe engellerini nasıl aşmış ve Hakkı, hakikatı nasıl bulduğunu aşağıdaki mesnevi beyitinde ne güzel anlatır.

ور بگوید کفر دارد بوی دین آید از گفت شکر بوی یقین
(مثنوی-2882)

(Aşık, küfürden, kafirlikten bahsetse sözünden din ve imân kokusu duyulur. Onun şüpheye ait görüşlerinde ise yakın manası, tam inanç vardır.)

در بحر صفا گداختم همچو نمک نی کفرونه ایمان نه یقین ماندونه شک
اندر دل من ستاره پیدا شد گم گشت در آن ستاره هر هفت فلک
(فروزانفر-رباعیات.1070)

(Ben sefa denizinde, ruhani zevk denizinde tuz gibi eridim. Bende artık ne küfür kaldı, ne iman, ne tam inanç ne de şüphe.)

(Gönlümün içinde bir yıldız peyda oldu. Öyle bir yıldız ki, o yıldızda yedi kat gök ve herşey kayboldu gitti.)

Hz. Mevlâna'nın (Din, İman ve Küfür) hakkındaki düşüncelerini duyunca onun, din, iman babında yeni görüşler getirdiğini, yani (reform) yaptığını sanmayınız. Bu görüş sadece Mevlâna'ya ait değildir. Şu var ki Hz. Mevlâna büyük bir veli olduğu gibi, büyük ve kudretli bir şair de olduğu için anlatılması ve anlaşılması zor olan bu konuyu çok güzel ve açık olarak beyan buyurmuşlardır. Başka şairler de bu konu ile ilgilenmişlerdir. Mesela Şirazlı Hafız Hz.leri :

میان کعبه وبتخانه هیچ فرقی نیست بهر طرف که نظر میکنی برابر است

(Kâbe ile puthane arasında hiç fark yoktur. Sen, ne tarafa yönelirsen Allah ile berabersin. Her neye bakarsan O'nun sanatını, kudretini görürsün) demektedir.

Başka bir şair de :

که معتکف دیروگه ساکن مسجد یعنی که ترا من طالبم خانه بانه

(Bazen kilisede kapanıp kalıyorum, bazen de mescitte oturuyorum. Allah'ım, ev ev seni arıyorum.) diye yazmaktadır.

Başka bir şair de :

آتش بزم بسوزم این منہب و کیش
عقوت بنہم بجای منہب در پیش
تاکی دارم عشق بنہان در دل خویش
مقصود توئی نہ دینست و نہ کیش

(Allah'ım beni sana ulaştırmayan bu dini, bu inancı ben, ateşe atar da yakarım. Mezhep yerine senin aşkı rehber edinirim. Senin aşkı ne zamana kadar gizli tutabilirim. Benim maksadım sensin. Ben seni istiyorum. Benim dinle, mezheple bir ilgim yok.) dediği zaman bu şairi dinsiz, mezhepsiz sanmıyoruz "Allah'ım ben senin aşkı ön plâna aldım. Beni sana götürmeyen dini ve mezhebi ben ateşe atar da yakarım." demek istiyor.

Bizim Yunus Emre'miz de :

"Aşk mezhebi dindir bana"

dediği zaman, ben dinsiz miyim? demek istemişti.

Yine Yunus Hz.leri ilâhi aşkı ön plâna alarak, cenneti bile istemediğini çok samimi bir dille Cenabı Hakka arz etmemiş miydi?

Cennet cennet dedikleri

Birkaç evle, birkaç huri

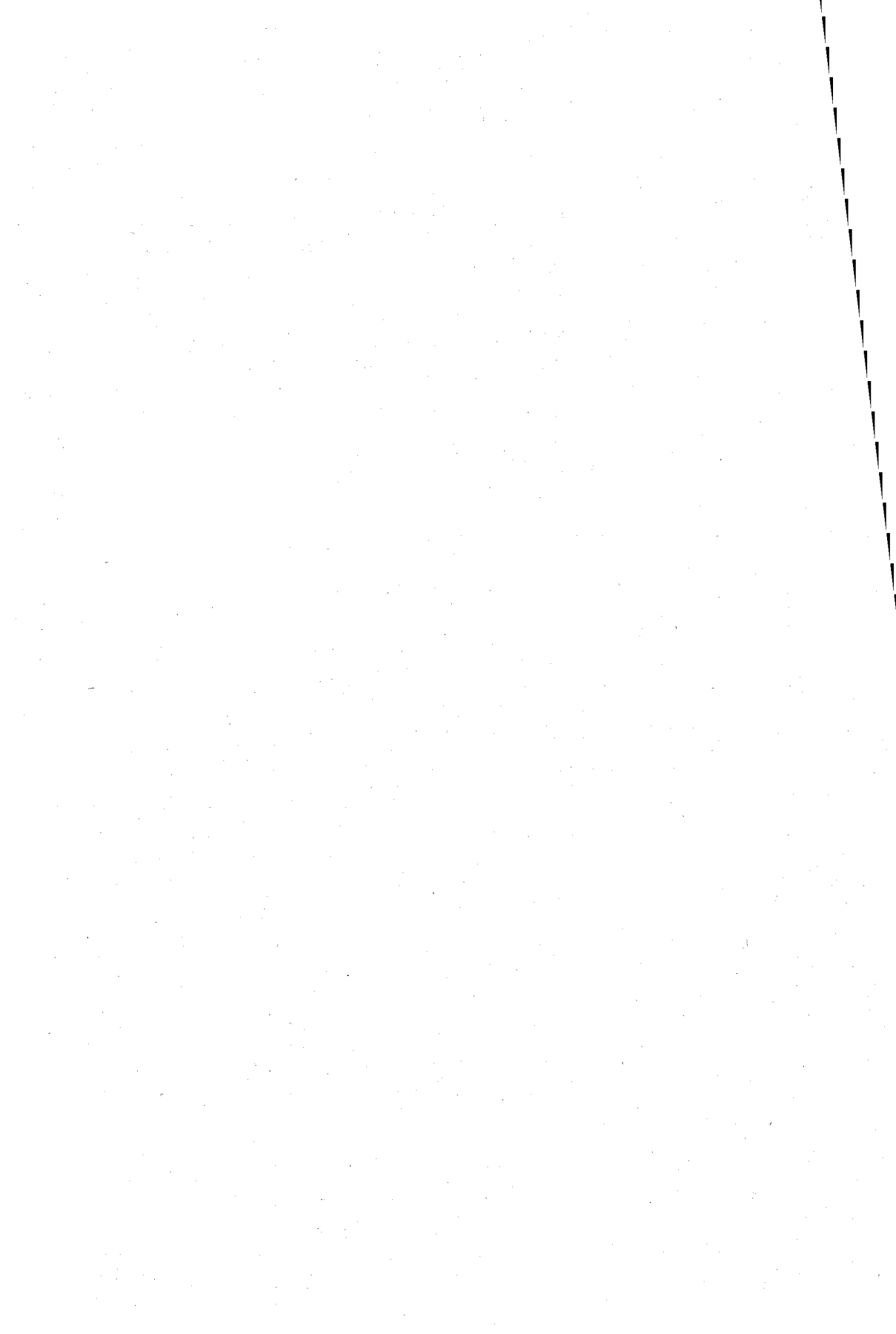
İsteyene ver anları

Bana seni, gerek seni

Tevhidi ve ilâhi aşkı terennüm eden bu görüşler yalnız Mevlâna'nın, Yunus'un ve başka İslam şairlerinin görüşleri değil, İslâmın görüşüdür.

İslâm görüşündeki bu müsamaha yüzündendir ki... Müslümanlar zaptettikleri memleketteki insanların dinlerine saygı ile bakmışlar, mabetlerine dokunmamışlar. Bu inanç yüzündendir ki... Yirmiüç yaşında bir delikanlı olan Fatih Sultan Mehmet Hz.leri Bizans Patrikine saygı gösterdi. O'nu yine patrik olarak yerine oturttu. Bu müsamaha yüzündendir ki Hilâlin (İslâmın) girdiği yerde salıp (Hristiyanlık) yaşamış fakat, Hristiyanların zaptettikleri İslâm memleketlerinde, müslümanlığı yaşatmamışlardır. İşte Balkanlar ve Yunanistan, işte Endülüs, bu inanışın, bu görüşün canlı birer örnekleridir.

MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUFÎ GÖRÜŞÜNE GÖRE İNSAN

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

İnsan oğlunun kulağına, mustarib, muhtaç ve huzursuz kütelelere, inancını, iman heyecanını, Allah sevgisini sebil sebil dağıtan ve insanlığı hayvani içgüdülerin esaretinden kurtararak berrak ve muhasebeli bir ruha, bir vicdan hürriyetine erdirmeye isteyen büyük Türk düşünür ve mutasavvufu Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Selçuk Üniversitesi'nce tertiplenen V. Millî Mevlânâ Kongresi münasebetiyle burada toplanan Mevlâ muhibbi siz kıymetli dostlarıma Mevlânâ'nın tasavvufî düşünceleriyle ilgili bir nebze bilgi vermekten mutluluk duymaktayım.

Bu tebliğde özellikle Mevlânâ'nın insana bakış tarzı ağırlıklı olmak üzere Mesnevi'den bazı beyitleri okuyarak onları yorumlamak suretiyle Mevlânâ'nın bu konudaki görüşlerini izah etmeye çalışacağım.

Varlık âlemi, yaradandan, kendi güzelliğini göreceksin göz ve sevecek gönül aramasıyla var olmuştur. Nitekim hadis-i kutsi olduğu söylenen: “Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, arzu ettim ve bilineyim diye kainatı yarattım” sözü de bunun ifadesinden başka bir şey değildir. Varlıkların görünüş halinden önce sen, ben yoktük. Yalnız Allah vardı.

قالو بلى الصت بربكم كان الله ولم يكن معه شيء

Her şey ondan ibaretti. İnsan da ilahî alemdeydi. Her ruh, o alemde yüce Allah'ın

“Ben sizin rabbınız değil miyim? hitâbına evet demişti” (Kur'an-ı Kerim 7/172). İşte bu deyiş ruhun ateş, hava, su ve topraktan meydana gelen insanın, organizmasında olma macerasında ilk adımdır. Ruhlar o elest toplantısından ayrılarak kadın, erkek bu âleme aktılar. Bir taraftan da Allah'ın cemalini görmeye ve sevmeye kabiliyetli gözler ve gönüller oldular. Öbür yandan da ondan uzak düşmüş olmanın meydana getirdiği en büyük ayrılığın acısına düştüler. İşte mutlak kemal ve mutlak hakikat sevgisi ve arayıcılığı, bu ayrılığın bir neticesidir. Aslında bu arayış bir bakıma kendimizi, kendi benliğimizi bulma çabası ve gayretidir. İnsan bu varlığı ve bu güzelliği idrak

ان الله تعالى خلق آدم على صورت الرحمن

hükmünce oldu. Ve insan kendisini yaratanın isim ve sıfatlarıyla değerlendirilmiş olarak bu âlemde fâni bir vücuda büründü. Ancak her insanda Hakkın isim ve sıfatlarının tecellisi zuhuru aynı olmadı. Türlü türlü derece derece oldu. Ruhlar ezeli kabiliyetlerine göre bu tecelliyi kavrayabiliyorlar. Vücutu canlı iken, ırâki, gerçeği sezme kabiliyeti ölmüş kimseler çoktur. Doğru olan, insanın Allah bilgisi, mârifetullah ve Allah sevgisi, muhabbetullah ile canlı ve diri olmasıdır. Kalbinde aşk ve iman nuru ve vicdanında irfan mihengi bulunan faziletli kimseler, Allah'tan gelen şefk ile yakını, şüphe ile gerçeği ayırt edebilir. Demekki şüphe ve endişeden kurtulup büyük gerçeği irfan yoluyla bilme imkânı bulunabilir. Peki bu nasıl mümkün olacaktır? Bunu izah edebilmek aslında Mevlânâ'nın bütün düşüncelerini bir nevi ortaya atmak gibi bir şey. Bu ise ancak ciltler dolusu kitaplara bir kaç ömre sığabilecek bir hadisedir. Bu itibarla biz burada bu düşüncenin insanla ilgili kısmının bir özetini vermeye çalışmak durumundayız. Her şeyden önce şunu söylemek icab eder ki Mevlânâ'nın düşüncesinin temel mihengi insandır. O halde insan nedir? Mevlânâ'ya göre insan, varlıklar içinde Allah'ın bütün sıfatlarına mazhar olan yegane varlıktır. Her şey insandır. O Allah'ın cemalinin aynasıdır. Onun için insan her dilediğini kendisinden istemelidir. İnsan büyük bir şeydir ve içinde her şey yazılıdır. Fakat karanlıklar ve perdeler bırakmaz ki içindekileri okuyabilsin. İnsan konuşan bir hayvandır derler. O halde insanın iki yönü vardır. Hayvanlık yönü ve insanlık yönü. Hayvanlık yönünün gıdası şehvet verici şeyler, istek ve arzulardır. İnsanlık yönünün gıdası ise, bilgi hikmet ve Allah'ın cemalidir. İnsanın hayvanlık tarafı Hak'tan, insanlık tarafı da dünyadan kaçmaktadır. Bu özellikleriyle insan, kainatın bir özeti, tezatlarla dolu küçük bir âlem mesabesinde. İnsanda o kadar büyük bir aşk, hırs, arzu ve üzüntü vardır ki binlerce âlem kendisinin olsa yine huzur bulamaz. Bu zevklerin, arzuların hepsi bir merdivene benzer. Merdivenin basamakları oturup kalmak için elverişli değildir. Üzerine basıp geçmek için yapılmıştır. Uzun yolu kısaltmak ömrü bu merdiven basamaklarında heder etmemek için çabuk uyanan ve durumu bilen insana ne mutlu.

Mevlânâ'nın Fih-i Mâfih ve Mesnevi adlı eserlerinden iktibas ettiğim bu sözlerinden de anlaşıldığı vecheyle, Mevlânâ insanın gerçek mahiyet ve değerini kavramış ve ona layık olduğu değeri vermiştir. Peki bu değerli ve tezatlarla dolu varlığın asıl amacı ne olabilir? Biraz önce de işaret edildiği gibi hiç şüphesiz onun en büyük amacı, Allah'ı tanınması, bilmesidir. Çünkü

و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدوني

“Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler, beni tanınsınlar diye yarattım” buyurmuşlardır. Bir hadis-i kutside de yaratılışın asıl sebebinin ise Allah'ın sevgisi olduğu ifade edilmektedir. O halde marifet ve aşk, bilgi ve sevgi varlığın iki temel gereği ve insanın asıl maksat ve hedefi neşesi, zevki hayat ve bekâsı demektir.

Konuyla ilgili olarak Muhiddin ibn Arabi'nin Futuhat-ı Mekkiyye adlı eserinde yer alan şu manzumeyi de burada hatırlatmak yerinde olur kanaatindeyim.

تأمل سطور الكائنات فانها
وقد خط فيها لو تأملت سطرها
من الملء الاعلى اليك رسائل
على كل شيء ما خلا الله باطل

(Futuhat-ı Mekkiyye, cilt 3, s. 476)

“Kainat kitabının satırlarını düşün. Bunlar metafizik aleminden sana gönderilmiş mektuplardır. Eğer kainat kitabının satırlarını dikkatlice mütaala edersen her satırında Allah'tan başka her şey yok olmaya mahkumdur yazısının yazıldığını görürsün.”

Bu durumda Allah'ın sıfat, isim ve fiillerini idrak edebilmek bir bakıma insanın kainatı ve kendisini iyi bilmesine bağlıdır. Zira insan da bir anlamda kâinatın küçültülmüş şeklidir. İnsanın Allah'ı tanınması kendisini, kendi mâhiyetini kavramasına bağlı bulunmakla beraber insanın kendi kendini tanıması da varlık âlemini bilmesi ölçüsündedir. İşte “**Kendini bilen Rabbini bilir**” sözünün asıl anlamı da budur. Bu işin ise pek kolay olmadığı göz önündedir. İnsanı tanımak ve varlık âleminin sırlarını çözmeye çalışmak ve bu sâyede Allah'a varmak. İşte İslâm tasavvufunun ana hedefi ve gâyesi. Dikkat edilirse bugünün pozitif ilminin de asıl gâyesi insan ve kâinat denen iki muammânın sırlarını keşfetmek araştırmak esasına dayanır. Ama maalesef asıl hedef ve gâyeden mahrum olarak. İşte biz müslüman Türk araştırmacıları olarak ilmi çaba ve araştırmalarımızda asıl hedefi unutmadan neticeye varmaya çalışırsak insanlığa özlenen, büyük bir hizmeti yerine getirmiş oluruz.

Şimdi insanın kendini ve kâinatı tanıması ne ile mümkün olabilir? Mevlânâ bu noktada iki önemli fonksiyona işaret eder. Bunlardan birincisi akıl ve ona bağlı olarak objeler dünyasını yakından tanımak yani bilgi. İkincisi İlâhi aşk sevgi ve buna bağlı olarak objeler âleminin ötesindeki gerçekleri sezme ve görebilmek. Yani iman gücü. İnsanı insan yapan iki güç, akıl ve iman, bilgi ve sevgi. Aklımızla tek tek eşyayı, cüz-i gerçekleri kavrarız. Sınırlı da olsa ilâhi marifet konusunda akıl bize yardımcı olmaktadır. Akıl ve onun gereği olan bilgi bir bakıma insanın özüdür. Çünkü insanın eşyaya bakış tarzını değiştirir, ona yön verir. Bu itibarla Mevlânâ'nın ifadesiyle;

اى برادر تو همان اندیشه
ما بقى تو استخوان و ريشه

(Mesnevi II, s. 26, beyt 277)

“Kardeş sen ancak o düşünceden ibaretsin. Ondan başka varlığın bakımından kemikten ve deriden ibaretsin.” Mevlânâ bir başka yerde de sevgi de bilginin neticesidir der. “Ona göre insanın gözü neyi görürse değeri o kadardır. İnsanda işe yarayan şey onun görüş ve düşüncesidir. Bundan öte var olan şeyler yağdan etten sinir ve kemikten ibaret bir şeydir.” (Mesnevi VI. s. 117, beyt 1461). “Düşünce ve fikirden yoksun can gözü açık olmayan ancak sakal ve sarığı görür.” (Mesnevi VI. s. 23, beyt 262).

Acaba akıl tek başına metafizik hakikatları kavrayabilir mi? Mevlânâ bu soruya cevap verirken akıl, ilim ve edep görmek içindir. Sevgi ise Allah'ın tarafına uçmak içindir der.

Mevlânâ filozofları, yalnız akla önem verip duyguya ve oluşa önem veremediklerinden noksan görür. Kıyâs ve istidlâlın insanı hatalara düşüreceğini belirtir. O daha ziyade teorik nazarı değil, pratik amelî hikmeti tavsiye eder. Konuyla ilgili mesnevîde yer alan bu hikâye ne kadar anlamlıdır: “Bir gemiye binmiş olan gramer üstadı, kaptana sorar; sen gramer bilir misin? Kaptan, hayır deyince eyvah der, gitti ömrünün yarısı! Kaptan bu söze içerler ama sabreder. Bir müddet sonra ufuktan bir bulut görülür, derken gökyüzünü kaplar, birden bire bir fırtına kopar, yelkenler yırtılır, direkler kırılır, herkes ne yapacağını şaşırır. Kaptan fırsat bu fırsat deyip koşar. Üstadı bulur, gülümseyerek sorar; babalık sen yüzmeye bilir misin? Bilgin şaşkın bir halde hayır deyince eyvah der, gitti ömrünün hepsi.” (Mesnevî ...)

İşte bu yüzden Mevlânâ metafizik alemde insanın gerçek rehberinin ancak ilahi sevgi olabileceğini Mesnevî'sinin muhtelif yerlerinde belirtir. Ona göre aşk, Allah'ın vasıflarındandır. İnsan neyi ve kimi severse sevsin bu sevgi onun gerçek varlığıdır ve sevginin asıl kaynağı Allah'tır. Sevgi bütün insanlara hatta bütün varlıklara taalluk eder. Hayrı, güzeli, iyiyi, olgunluğu ve birliği hedef alır. İnsanı insan eden, hırstan, kibirden, varlıktan ve benlikten kurtaran tek ilaçtır.

هر کرا جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و جمله عیبی پاک شد
شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طیب جمله علتها ی ما

“Aşk yüzünden kimin elbisesi yırtıldıysa hırstan ayıptan arındı, pir-i pak oldu. Ey sevdası güzel aşkımız neşelen, sevin, ey bütün hastalıklarımızın hekimisi.” (Mesnevi I, s. 2, Beyt 21).

Aşk-ı ilahiye ifade eden Mevlânâ'nın şu beyitleri de çok anlamlıdır. Mevlânâ diyorki ;

که نه معشوقش بود جوابی او
 اندر آن دل دوستی می دان که هست
 از یکی دست تو بی نستی دگر
 کرد ما را عاشقان همدیگر
 جفت جفت و عاشقان جفت خویش

هیچ عاشق خود نباشد وصل جو
 چون درین دل برق مهر دوست جست
 هیچ بانک کف زدن ناید بدر
 حکمت حق در قضا و در قدر
 جمله اجزای جهان ز آن حکیم پیش

(Mesnevi III., bey 3493).

“Hiçbir aşık yoktur ki sevgilisinin vuslatını arasın, dilesin de sevgilisi onu aramasın, dilemesin. Bu gönülden sevgi şimşegi çaktımı bilki o gönülde de sevgi vardır. Gönülde Allah sevgisi arttı mı şüphe yok ki Allah seni seviyor. Tek elin sesi çıkmaz. Öbür elin olmadıkça, iki elin birbirine vurulmadıkça ne ses çıkar ne seda. İlahî hikmet ezelde bizi birbirimize aşık etti. O ezeli hikmete göre kâinatın bütün zerrelere çift çifttir ve her cüzü kendi çiftine aşiktir.”

Demek ki insan hayatı boyunca can yolunu mamur etmeye büyük gayret sarfedecektir. Nefsi şehvetten, cismi, hayvanlığa götüren ihtiras ve azgınlıklardan kurtarmak için vücutta olanlarla kurulan yalancı mamureyi ve bu mamureden duyulan hazları yıkmak gerekir. O zaman bizde yalnız can ve irfan kudreti kalacaktır. Yıkığımız vucut harâbesini bu iki güçle yani sevgi ve akıl iman ve bilgi ile mâmur edersek neticede kibir ve nefsimiz yıkılmış fakat ruhumuz onarılmış olur. Bütün varını Allah aşkına sebil eden kimsenin canı bahtiyar olur. Altındaki zengin defineyi elde etmek için oturduğu evi yıkan kimsenin, bu hareketi ile sonunda saraylar yaptırması mümkündür. Hakkın hakiki hayranları yüzleri halka ve arkalarını Hak tarafına çevirmiş olanlar değildir. Yüzünü halka çevirmek ancak halkın varlığında ve çehresinde hakkın emaretlerini görebilenlerin işidir. Ermişler çevrelerine topladıkları dostlara Hakka varılacak yolu gösterir ve bu yolda şad olurlar.

Netice olarak şunu diyebiliriz ki manevi terakki ve yükselmenin sınırı yoktur. İnsan her zaman ve her anda yeni şeyler öğrenip anlayabilir. Zira Allah'ın azâmet ve yüceliği sonsuzdur. Mânevî yolculuğun asıl gâyesi de Allah'ı aramak ve bulmak olduğuna göre onun da sonsuz olması gâyet tabiidir. O halde insan, hakikatı itibarıyla varlığın hem başlangıç ve hem de son noktasıdır. İlk yerimize tekrar avdet edecek, ebedî huzur, sükûn ve güzelliğe er geç kavuşacağız.

Şimdi bu noktada Mevlânâ'nın mânevî talebesi durumunda bulunan son devirlerin büyük İslâm mütefekkeri Muhammed İkbâl'in mecâzi bir tarzda ve-

ciz olarak ifade etmek istediği Allah - insan arasındaki sıkı bağılık ve birlik sırrını ifade eden şu sözleriyle konuşmama son vermek istiyorum.

خجل شد چو پهنای دریا بدید
گر او هست حقا که من نیستم
ز شرم تنگ مایگی رو مپوش
ز من زادهئی در من افتادهئی
چو جوهر درختی اندر آینه ام

یکی قطره باران ز ابری چکید
که جائی که دریاست من کیستم
ولیکن ز دریا برآمد خروش
ز موج سبک سیر من زادهئی
بیاسای در خلوت سینه ام

(Külliyat-ı eşâr-i farisi-i Mevlânâ İkbâl-ı Lahuri, Efkâr, s. 227).

“Bir yağmur tanesi buluttan ayrıldı. Denizin genişliğini görünce kendinden utandı ve şöyle dedi: Denizin olduğu yerde ben kim oluyorum? O olunca ben gerçekten yokum. Fakat o anda denizden bir ses yükseldi ve yağmur tanesine şöyle seslendi: Sendeki sermayenin azlığından utanma, zira sen benim çabuk hareket eden dalgalarımın doğduğun, benden doğduğun ve tekrar bana döndüğün. Benim sonsuz kucagımda huzur içinde ol ve bir cevher gibi ay-namda parla.”

MEVLÂNÂ'DA İNSAN

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

İnsan, gerek maddî gerek mânevî yönü itibâriyle yaratılmışların en mükemmeli sayılır. Bu tebliğimizde, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sohbetlerinden meydâna gelen **Fihî Mâ Fih** (1) adlı eserine dayanarak, onun "insan" konusundaki görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

Hız. Mevlânâ yaratıkları üçe ayırır : 1 — Melekler, sırf akıldan ibâret olup sorumlulukları yoktur. 2 — Hayvanlar, sırf şehvet yâni arzû ve istek sahibidirler. Akılları da yok sorumlulukları da yok. 3 — İnsan ise, kendisine akıl ve aşırı isteklerin berâberce verildiği varlıktır. Onun yarısı şehvet yarısı melek, yarısı yılan yarısı balıktır. Dolayısıyla insan, zıt kuvvetlerin mücadele sahnesi durumundadır. Akılı dâimâ şehvetine galip gelen meleklerden daha yüksek, şehveti aklına galip gelen ise hayvanlardan daha aşağıdır. Melek, bilgisi ile; hayvan bilgisizliği ile kurtulur. İnsan oğlu ise bu ikisi arasında bocalar durur. Bir kısım insanlar o kadar akla uyarlar ki, âdetâ tamamen melekleşirler, sırf nûr olurlar. Bunlar nebîler ve velîlerdir. Ümit ve korkudan âzâd olmuşlardır. "İyi bilin ki Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" (Yûnus 10/62). Şehvetleri akıllarına galip gelenler ise tamamen hayvanlaşır (s. 103 - 104).

Bu dünyâ ve her türlü dünyâ nîmeti insanın hayvanlık tarafının nasîbidir, o yönünü kuvvetlendirir. Sırf dünyâ peşinde koşulursa, asıl olan insanlık tarafı günden güne eksilir. "İnsan konuşan hayvandır" derler. Demek ki onda hem insanlık hem hayvanlık birlikte bulunuyor. Her türlü arzu ve istekler hayvan tarafını geliştirir. Onun asıl özü olan insan tarafının gıdâsı ise ilim, hikmet ve İlâhî Cemâl'dir. İnsanın hayvan tarafı ön plâna çıkarsa Hak'tan, insan tarafı ön plâna çıkarsa dünyâdan kaçtığı görülür. Demek ki, insan varlığında iki şahsiyet dâimâ çatışmaktadır. Bakalım talih kimin yüzüne gelecek ve kime yâr olacaktır! (s. 76).

Madde - mânâ, beden - ruh karışımından meydâna gelen insan varlığında

(1) Bkz. Mevlânâ, **Fihî Mâ Fih**, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, Maârif Basımevi, İstanbul 1958. Metin içindeki sayfa numaraları bu esere âitir.

maddî unsur tamâmen değersiz zannedilebilir. Hz. Mevlânâ bunun böyle olmadığını belirtir. Ona göre sûretin de büyük itibârı vardır. İtibâr ne demek! Hattâ o, öz ile, mânâ ile berâberdir. Nasıl ki kafatası olmadan beyin bir işe yaramazsa, kabuksuz meyve de yetişmez. Meselâ bir çekirdeği kabuksuz olarak yere ekersen göğörmeyiz, çimlenmez. Fakat onu kabuklu halde toprağa gömdüğün zaman çimlenir ve büyük bir ağaç olur. O halde insan varlığında sûretin yâni vücûdun da rolü önemlidir (s. 25).

Bununla birlikte maddî vücûd her şey demek değildir. Mânevî yön ihmâl edilip sâdece maddî vücûdun beslenmesiyle yetinilirse maksat hâsıl olmaz. Bir köpeğe altından tasma taksan, bundan dolayı ona av köpeği demezler. Av köpeği ayrı ve belli bir cinstir. Nitekim cübbe ve sarık ile insan âlim olmaz. Alimlik, insanın özünde bulunan bir hünerdir. Bu hüner ister ipekli kabâ, ister yünden abâ içinde olsun fark etmez (s. 113). Ayrıca zevk ve arzuların hepsi bir merdîvene benzer. Merdiven basamakları, oturup kalmağa elverişli değildir; üzerine basıp yükselmek için yapılmıştır (s. 84).

Mânâyâ yönelmek, rûhî zevkler peşinde olmak, insana başlangıçta o kadar hoş gelmezse de, gittikçe daha çok tatlılaşır. Maddî arzuların tatmininde ise durum tamâmen tersinedir. Bunun başlangıcı hoş ve lâtifdir, fakat sürekli maddî zevk insanı bıktırır ve kendinden soğutur. Sûretle mânâ farkı bakımından Kur'ân'la insan arasında da bir benzerlik görülür. Kur'ân'ın maddesi ile mânâsı arasında ne büyük fark vardır! İnsan da öyle. Eğer insanın sûretinin mânâsı giderse, yâni rûhu bedenden ayrılırsa, cesedi bir an bile evde bıkarılmak istenmez (s. 112).

İnsan vücûdu bir çöplüğe benzer, gübre yığını gibidir. Fakat bu gübre yığını değerlidir, çünkü onda pâdişahın yüzüğü bulunuyor. Bir başka benzetmeyle, insan vücûdu tıpkı buğday çuvalı gibidir. Pâdişah: "O buğdayı nereye götürüyorsun ki, benim kıymetli ölçeğim onun içindedir!" diye bağıyor. Onu taşıyan kimse ise, içindeki ölçekten habersiz ve buğdaya batmıştır. Eğer o değerli ölçekten haberi olsa buğdaya nasıl iltifat eder?.. Seni ulvî âleme çeken ve süflî âlemden soğutup ayıran her düşünce o ölçeğin nûrunun dışarı vuran aksidir (s. 260).

**

İnsan nefsinin sırasında, vahşî ve yırtıcı hayvanlardan daha bayağı olduğu söylene gelir. Mevlânâ Celâleddin, bunun bizzat insanın kötü olduğu anlamına gelmediğini belirtir :

İnsanda bulunan kötü huy, nefis ve uğursuzluklar, ondaki gizli cevher yüzündendir. Bir bakıma söz konusu huylar, o cevherin perdesi olmuştur. Cevher ne kadar değerli olursa, perdesi o kadar muhkem olur. Perdenin kalkması ise pek çok mücâhedeyi gerektirir. Her nereye büyük bir kilit asarlar-

sa bu, orada kıymetli bir şey bulunduğunu gösterir. Meselâ yılan definenin üzerinde bulunur. Fakat sen yılanın çirkinliğine bakma. Definedeki nefis şeylere bak (s. 303).

Demek ki mânevî değerinden habersiz olan insan, özündeki cevherin farkında olmayan kimse demektir. Mevlânâ şu meşhur misalle bu bilgisizliğin gülünçlüğünü gözler önüne serer: Rivâyet ederler ki, pâdişahın biri oğlunu, esrârengiz ilimlerle meşgul olan hüner sâhibi bir topluluğa teslim eder. Çocuk son derece aptal yaradılışlı olmasına rağmen, becerikli hocaları onu çok iyi yetiştirirler ve gerekli bilgileri fazlasıyla öğretirler. Sonunda çocuk o sâhada tamâmen üstâd olarak babasının yanına döner. Bir gün pâdişah avucuna bir yüzük saklar ve oğlunu imtihan etmek ister: “Söyle bakalım avucumda ne var?” diye sorar. Çocuk: “Avucundaki yuvarlak, içi boş bir şeydir” der. Pâdişah sevinerek: “Özelliklerini bildin, şimdi de ne olduğunu söyle!” deyince çocuk: “Avucundaki kalbur olması lâzım” der. Pâdişah: “Aklı hayretler içinde bırakan bu kadar özelliği bilgi ve tahsil sâyesinde söyledin, fakat kalburun avuca sığmayacağına nasıl akıl erdiremedin a oğlum?” demekten kendini alamaz.

Mevlânâ şöyle ilâve eder: Bunun gibi, zamânımızdaki bilginler de kırk yarıyorlar. Kendileriyle ilgili olmayan şeyleri pek iyi biliyorlar. Fakat önemli olanı ve kendilerine her şeyden daha yakın bulunanı, yâni kendi kendilerini bilmiyorlar. Onlara her şeyden daha yakın olan bir şey var ki, bu da onların benliğidir (s. 23).

**

Biz hepimiz toprak cinsinden değil miyiz? Fakat Ulu Tanrı bizde bir kuvvet meydâna getirmiştir ki, onunla varlıklar arasında temâyüz ettik (s. 289). O kuvvet ruhtur. İnsanın rûhu, içinde bulunduğu her hal ve durumda Hak ile meşguldür. Onun zâhirî meşguliyeti içinin meşguliyetine mâni değildir. Meselâ hâmile bir kadının çalışmak, yemek yemek, uyumak gibi bütün hallerinde, karnındaki çocuk büyümeye devam eder, kuvvet ve duygu kazanır. Halbuki annenin çok defa bundan haberi bile yoktur. İşte insandaki ruh da böyledir (s. 244).

**

Kur’ân’da insanla ilgili meşhur âyetlerden biri şudur: “Biz emâneti göklere, yere, dağlara teklif ettik. Onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ona hiyânet etmekten korktular. İnsan onu yükledi, o pek zâlim ve câhildir” (Ahzâb 33/72). Mevlânâ’nın bu âyete getirdiği yorum şöyledir :

Yer yüzü tâneleri kabul ediyor, ürün veriyor, ayıpları örtüyor ve daha anlatılamayacak kadar çok, yüz binlerce tuhaf şeyleri içine alıyor ve meydâna getiriyor. Dağlar da türlü mâdenler ortaya çıkarıyor. Bütün bunlara

rağmen ellerinden iş gelmiyor. İnsanın üstünlüğü burada kendini gösteriyor. Esâsen Allah: “**Andolsun ki biz âdem oğullarını şerefli kıldık**” (İsrâ 17/70) buyuruyor. Göğü ve yeri şereflendirdik, demiyor. Göğün ve yerin değil de yalnız insanın elinden iş geldiğine göre, bunu iyiye kullanmayan veya tembel-lik eden insan gerçekten çok kötü ve bilgisizdir, zâlim ve câhildir. “**Elimden geldiği halde yapamıyorum**” demek mâzeret değildir (s. 19 - 20).

İnsan olarak bunca değerine ve seçilmişliğine rağmen, zâlimlik ve câhil-lik edip yaradılış gayesine uygun hareket etmeyenlere Mevlânâ'nın ikazları çarpıcıdır: Pâdişahın hazinesindeki gayet kıymetli kılıcı kokmuş eti doğra-mak için satır olarak kullanırsan, altından yapılmış bir tencerede şalgam pi-şirirsen, mücevherli bir bıçağı kırık kabağı asmak için çivi niyetine kullanır-san ve: “**Ben bunları faal halde tutuyorum**” dersen yazık olmaz mı ve buna gülünmez mi? (s. 20).

“**Sen değerinde ve düşüncende iki âleme bedelsin. Ama ne yapayım ki ken-di değerini bilmiyorsun!**”

Kendini ucuza satma, çünkü değerinde yüksektir. Ulu Tanrı buyuruyor ki: Ben sizi, vaktinizi, nefsinizi, mallarınızı satın aldım. Eğer bunları benim için harcar, bana verirseniz, bunun karşılığı ölümsüz cennettir (2). Senin, benim yanımdaki değerinde budur. Eğer kendini cehennem karşılığında satarsan, ken-dine kötülük etmiş olursun. Tıpkı o adamın yüz dinarlık bıçağı duvara ça-kıp, ona bir testi veya kabak astığı gibi (s. 20 - 21).

Aslında her insan çok büyük bir âlemdir. Halkın delilere karşı temâyülü olduğunu görmüyor musun? Onların ziyâretine gider ve “**Belki de o büyük bir adamdır!**” derler (s. 205).

**

İç temizliği ile ilgili meşhur bir hadisin Mevlânâ'da güzel bir yorumuna rastlıyoruz: Hz. Yusuf'a uzaklardan bir arkadaşı geldi. Ona: “**Bana ne arma-ğan getirdin?**” diye sordu. Gelen zat: “**Senden olmayan ne var ki ve senin ne-ye ihtiyâcın olabilir? Yalnız, senden daha güzel bir kimse olmadığından, her an kendi yüzünü seyretmen, incelemen için sana bir ayna getirdim.**” dedi. Allah'ta olmayan ne vardır ve O'nun neye ihtiyacı olabilir. O halde Allah'ın huzûruna, onda kendini görmesi için parlak bir ayna götür-melidir. Nitekim Hz. Peygamber öyle buyurmuyor mu: “**Allah sizin cesetleri-nize ve sûretlerinize bakmaz, fakat O sizin kalblerinize bakar.**” (3) (s. 243).

**

(2) “**Allah mü'minlerin mallarını ve canlarını onlara (verilecek) cennet kar-şılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler.**” (Tevbe 11/9).

(3) Müslim, K. birr, 32. hadis.

İnsan - Allah münâsebetiyle ilgili şu misaller dikkat çekicidir: İnsan tıp-ki kepeceye veya bir attar dükkânına benzer. Dükkândaki tablalara veya kutulara, bu dünyâdan uygun gelen bir ticâret yapmak üzere; işitmekten bir parça, konuşmaktan bir parça, akıldan bir parça, bilgi ve cömertlikten bir parça konulmuştur. Bu sûretle bir kazanç elde etmesi hedeflenmiş, ilâhî sıfatların hazînelerinden avuç avuç veya azar azar verilmiştir. O halde insanlar Allah'ın seyyar satıcılarıdır. Ticâret yapıyor, gece gündüz tablaları dolduruyorlar. Sen ise bu yolla kazanç elde edeceğin yerde, bekliyor ve kaybediyorsun (s. 82).

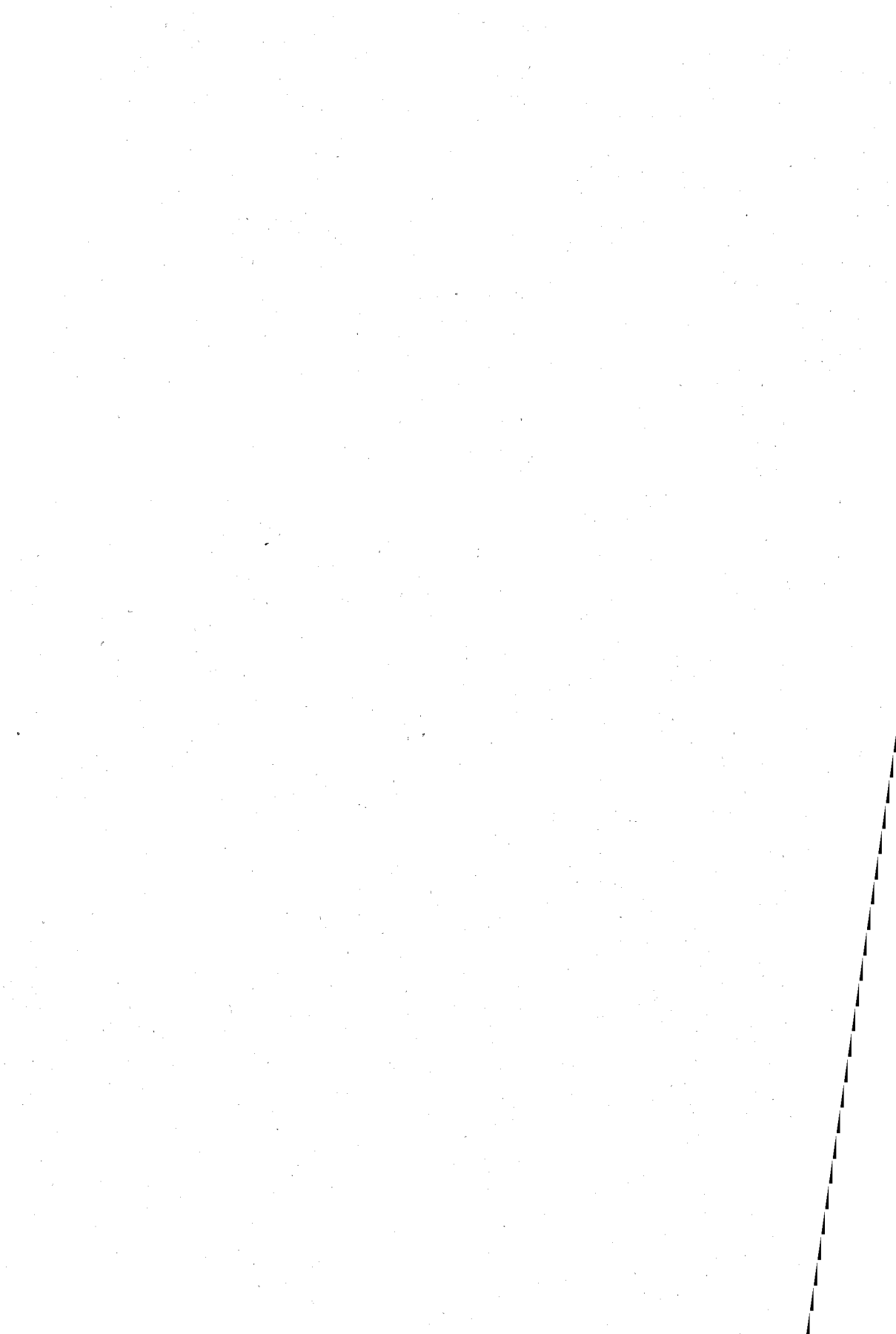
İnsan Tanrı'nın usturlabıdır (bir nevî teleskop). Yalnız usturlabdan anlayan bir müneccim (astoronomi bilgini) lâzımdır. Terecinin veya bakkalın usturlabı olsa bile, bunun onlara ne faydası vardır ve usturlapla feleklerin ahvâlinden, burçlardan ne anlarlar? Şu halde usturlab müneccim için faydalıdır. Çünkü kendini bilen Rabbini bilir. Bu bakımdan usturlab nasıl feleklerin aynası ise, insanın vücûdu da Tanrı'nın usturlabıdır. Çünkü Kur'ân'da: "Andolsun ki biz âdem oğullarını şerefli kıldık." (İsrâ 17/70) buyrulmuştur (s. 13).

İnsanlar içinde elbette olgunlar da bulunmaktadır. Yüce Allah'ın hikmet, mârifet ve kerâmet elbiseleri giydirdiği kulları vardır. Her ne kadar halkın bunları görebilecek basiretleri yoksa da, Allah onları pek çok kıskandığı için onlar da kendilerini hikmet, mârifet ve kerâmet elbiseleriyle örterler. Tıpkı Mütenebbî'nin (ö. 354/955): "Kadınlar ipekli elbiseleri süslenmek için değil, güzelliklerini korumak için giydiler." dediği gibi (s. 14).

Velîler ve nebîler insana olgunluk yolunu gösteren örneklerdir: Nasıl ki temiz bir su dipteki taşları, tuğlaları, kiremitleri ve daha başka mevcut her şeyi gösterirse, insan rûhu da insanın tabiatıyla birlikte yoğrulmuş olan bütün bilgileri ve göze görünmeyen şeyleri gösterir. Böyle altında ve üstünde olan nesnelere, onlara bir şey ilâve etmeden göstermek suyun yaradılışında vardır. Fakat o su, eğer toprakla veya başka renklerle karışıp bulanırsa bu özelliği kaybolur.

Yüce Allah'ın gönderdiği velîler ve nebîler büyük ve temiz sular gibidirler. Allah'ın bundan maksadı her bulanık ve ufacık suyun, ârizî olan renginden ve bulanıklığından kurtulması, sonunda kendini temiz görünce de: "Benim aslım böyle temizmiş!" diye hatırlaması, bulanıklığın ârizî olduğunu bilmesidir. İşte velîler ve nebîler insana eski hallerini hatırlatırlar, onun cevherine bir şey ilâve etmezler (s. 43 - 44).

MEVLÂNÂ'DA HERŞEY İNSAN İÇİN

Dr. Nezihe ARAZ

“İnsanı anlatmaya kalksam zaman biter, ama söz bitmez” diyen Mevlânâ'ya rağmen “Mevlânâ'da insan” konulu araştırmanın bir cüret olduğunu biliyorum.

Bu cüretin özürünü ondan dileyerek, küçük bir âlem gibi görüldüğü halde, gerçekte bir büyük âlem, bir makro cosmos olan insana Mevlânâ'nın bakış açısını huzuruza getirmeyi deneyeceğim..

Meyvenin aslı, kökeni sanıldığı gibi ağaç değildir, aslolan meyvedir, ağaç meyveyi oluşturmak için var olmuş bir âlet, bir araçtır. Dünya ile insan arasındaki ilişki de buna benzer amaç insandır.

Dünya bir zeytin ağacı ile simgelense, insan o zeytin ağacının özü, yağı gibidir. İnsanda ne görürseniz o Tanrı'nın aksidir. Irmak suyuna düşen ay gibi...

Tanrı insanı akılla onurlandırmış ve ayrıca ona akıl yoluyla seçme gücünü de vermiştir. İnsan demek önce akıl demektir.

İnsan, Tanrı değildir, ama Tanrı bütün yücelik, ululuk, yaratıcılık sırlarını insanda açıklamıştır.

Her şey insanda yazılmıştır. Ne ki dünyanın karanlıkları, perdeleri insan üstüne yazılmış gerçekleri örter. Gene de (gönül gözleri açık olan uyanık kişiler) örtülerin altındaki gerçeklerin bir kısmını bilir, sezer, hisseder. Hele bir de perdeler kalkar, karanlıklar ışırsa.. neler olabilir neler? Tasavvur ediyor, düşünebiliyor musun?

İnsanlar Tanrı niteliklerinin bütününe sahiptir ama onların her biri bu iyeliğin bilincinde olmadığı için bütün insanlar aslında layık oldukları yüceliklere eşit olarak erişemezler. Ama her çağda, her zaman bu insanlardan bazıları Tanrı gerçeklerini tam anlamıyla kendinde taşıdığıнын bilincindedir ve onu sahiplenir...

İşte bu insanlar =

Maddesini mânâya!

nefsini ruha,

izafî (görece) varlığını mutlak ve gerçek varlığa **tebdil** etmiş, yani tasavvuf terimleriyle söyleyelim = abdal (tebdil edilmiş) sınıfına katılmıştır. Bunlar bir tür görevliler sınıfı oluştururlar. Görevleri insanı eğitmek, maddesi ve mânâsı arasındaki dengeyi kurmak; nefsi ile, ruhu arasındaki ilişkiyi uyum içinde yürütebilmeyi sağlamak ve en önemlisi de insanın **kendine gelmesini** ve **kendini bulmasını** mümkün kılacak yolları, yöntemleri ona bildirmektir. Başka bir biçimde ve kısaca söylemek gerekirse, insanı ehlileştirmek, sosyalleştirmek, toplumsal yaşama hazırlamaktır. Bütün dinlerdeki, İslâm tasavvufundaki, ama asıl ve özellikle müslüman **Türk tasavvufunda** açıklık kazanan eğitim sisteminin temel ilkeleri budur. Bu sistemle yetişen insan önce bireysel eğitimin temel kurallarını öğrenip, benimseyip, yaşama biçimini ve davranışlarını bu ilkelere göre ayarlayacaktır.

Yani, çalışacak, üretecek, kazanacak, kazandığını yiyecek, yaşayacak, günahlar işleyecek ama hemen pişman olmayı da bilecek. Doğru dürüst, olduğu gibi görünen; ya da görüldüğü gibi olan bir kişilik taşıyacak, yalandan, ikiyüzlülükten, nifaktan, iftiradan, zinanın her türüsünden uzak duracak. Bu olumlu nitelikleri elbette daha da arttırabilirsiniz

Mevlânâ bütün eserlerinde, ama yalnız eserlerinde de değil, kendi yaşam biçiminde; sözle, sazla, şiirle, raksla, işte yukarda ancak bir kaç önemli elemanını saydığımız o haysiyetli insan modelini göstermeye, önermeye, savunmaya çalışmıştı. “Yaşanacaksa işte böyle yaşamır” gibilerden, felsefesi, sanatı, dünya görüşüyle olduğu kadar kendi öz yaşamıyla da yol gösterici ve uyarıcı bir örnek olmuştur.

Mevlânâ eğitiminin iki önemli aşaması vardı: Tek tek, usta bir kuyumcu gibi, önce bireyleri eğitmek. Bu, eğitimin önemli bir aşamasını oluşturuyordu.

İkinci aşama ise, ki asıl yapmak istediği buydu! sağlıklı, uyumlu, dengeli, adaletli ve adalet duygusunu her hâl ve kârde uygulamayı bilen, kullanan bir toplum, hatta çeşitli toplumlar dünyası oluşturmaktı.

İnsanları tek tek eğitmek, ona çağın gerçeklerini, bilgisini, görgüsünü kazandırmak, ahlâki değerleri, mânevî ilkeleri benimsetmek ancak böyle toplumsal bir amaca dönükse bir anlam taşıyor. Bu âlem içinde yalnız o, bir tek insan varmış gibi, egosantrik bir görüşle yetiştirilmiş insanlar topluluğu bir kalabalık oluşturur ama sosyal bir toplum olamaz.

Tek insanlar düşünür ve kurguyu, bu tek tek insanlara göre kurarsanız bütün bu zahmet ve emeklerin ne anlamı olur. Söz gelimi **sevgi** kavramı ancak başka insanların, başka yaratılmışların da var olduğu yerde bir anlam taşır. O zaman, insanlara sevginin niteliklerini, nasıl sevilleceğini, niçin se-

veceğini, kimi seveceğini ve bu sevginin, insana neler kazandıracığını anlatmanın bir sebebi, bir gereği ve bir anlamı olacaktır.

Tek insan kavramı için sözgelimi, özgürlük kavramının da bir anlamı yoktur. Önemli olan, insanların, bir arada yaşadığı koşullarda özgürlüğün ne olduğunu, nerelerde, nasıl kullanıldığını, insanlara neler kazandırdığını bilmesidir ve bunun sayısız yararları vardır. Örnekler çoğaltılabilir...

Hiç kuşkusuz böyle bir eğitim yalnız skolastik ve biçimci metodlarla yürütülemezdi. İnsanların bütünü, yani bedeni ve ruhuyla belli bir eğitim sistemine tâbi tutulması ve asıl amacı toplumun dengesi, toplumun sağlığı ve toplumun selameti olan bir düzenin içinde, kimliğini, kimliğinin boyutlarını, kendine, topluma Tanrıya oranla yerini açık - seçik bilmesi gerekiyordu.

Yani insan, böyle bir bütünleyici eğitim ve sistemin aracılığı ile, yalnız kendi varlığından ibaret, bağımsız bir bütün olmadığını, bir büyük bütünün küçük bir parçasını oluşturduğunu öğrenmeliydi.

Bir bedende tek tek hücreler neyi ifade ediyorsa, âleme göre insan da oydu. Hücreler tek tek sağlıklı, uyumlu, dengeli olmalıydı ki bütünün kendi de bu özellikleri taşıyabilirdi. İşte bunun için çürükler, uyumsuzlar, sağlıksızlar tedavi edilmeli, onarılmalı, bakım görmeli, ve sağlıklı hale getirilmeliydi.

Aslında bütün ahlâk sistemlerinin, tasavvuf sistemlerinin ve dinlerin temel amacı ve yapmak istedikleri de budur. Yöntemlerin ayrılığı sorun değildir, hedef aynıdır.

Mevlânâ'nın bireyden başlayarak sağlıklı bir topluma varabilme yolunda kullandığı yöntemlerin her biri (inanç, sema, müzik... şiir, söz, ders, vb.) bu hedefe yöneliktir. Söz gelimi, kendinden sonra, belli kurallara bağlanan sema törenlerinde görev alan semazen - başı yörüngesinden çıkan (yani toplumsal normları, kuralları bozan) semazenleri hizaya sokmak, uyumu sağlamakla yükümlü olan kişiyi simgeler. Tıpkı, toplum içinde doğru yolu şaşır-mış, eskilerin deyimleriyle "şirazedden çıkmış" olanları doğru çizgiye, yasal ya da töresel uyuma davet eden toplum eğitimcileri gibi...

Bu gayreti küçümseyenler, bir ütopya olarak kabul edenler olabilir, belki de bir anlamda haklıdır bunlar. Ama bizce, Mevlânâ'nın evrenselliğini oluşturan en önemli faktör de onun bu utopisidir.

Mevlânâ, cümle insanların, olduğundan daha mutlu, daha birlikçi, daha güvencede ve yaradılış ilkelerine uygun, içinde yaşadığı toplum kurallarına denk bir düzeyde yaşayabileceklerine inanıyordu. Bu hedef kolay olmamakla birlikte, imkânsız da değildi. Lâzım şartlar belliydi. Hoşgörü, sevgi, inanç,

birlik ve bilinçli yaşam bu şartların belli başlılarıydı ve o bu yaşamı bizzat şahsında deneyenlerden biriydi.

Umut kırıklıklarını, hüsrancıları, acıları şiirle, müzikle, raksla ve bu üç sanat dalının insanı ulaştırdığı yüceliklere uyan inançla onarmayı, tedavi etmeyi o görkemli sesiyle insanlık âlemine ilk kez açık - seçik bir üslupla önermişti.

XIII. yy. Anadoluşunda çelişkiler, düşmanlıklar, umutsuzluklar, karamsarlıklar, yoksulluklar, haksızlıklar ve savaşlar öylesine cirit atıyordu ki... Mevlânâ'nın kişiliğinde somut bir biçimde seyrettiğimiz bu manevî patlama çaresiz olacaktı. Bu bir karşı savunmaydı.

Bu eski toprağın eski sekenesi acı bir çaresizlik noktasına gelmişti. Eski-lerin "hayat - memat" sorunu dedikleri bu anda yeni bir atılım, yeni bir yaşam ilkesi, yeni bir terkip ve bu yenileri dile getirecek yeni sloganlar gerekiyordu. Yoksa Diyar-ı Rûm da yaşayanlar önüne geçilmez bir erozyon dalgasıyla eriyip kaybolabilirdi.

Ama bütün bu olanların her şeye rağmen bir de umutlu, doğurgan, güçlü bir yanı da vardı. Türkeli'nden bölük bölük Anadolu'ya akan Oğuz boyları Anayurt'un en eski, en gelişmiş uygarlıklarının özünü; Orhun yazıtlarında biçimlenmiş ilkeleri, Oğuznâme'nin imbiklerden geçmiş ışıklı uyarılarını beraberlerinde yeni vatana getiriyorlardı. Ayrıca, büyük göç dalgaları boyunca, geçtikleri her ülkenin, yaşadıkları her toplumsal olayın, savaşların ve barışların taze malzemesiyle zenginleşen bu birikim yeni Vatan'ın özsuyu, onu yepyeni bir hayata ulaştıran taze hayat kaynağı ve can damarları olacaktı. Bu basül bâdel mevt, bu ölümden sonra dirilmek... Hayat - memat noktasına varmış Diyar-ı Rûm'un, Anadolu kişiliğinde yeniden doğması, yeni bir dirliğe, düzene, hayata ulaşması çabasıydı.

Sözümüzün başında da söylediğimiz gibi, bu yeni toplumu yeni eğitimciler biçimlendirecekti. Ama kimlerdi bunlar?

Mevlânâ'ya emanet edilmiş olan böyle bir görevde hiç şüphesiz o tek ve yalnız değildi.

Şurası çok açık bir gerçektir ki XIII. yy. Anadoluşunda yaşanan büyük metamorfozu biçimlendirecek, yeni vatanın bütünlüğünü gerçekleştirmede öncülük edecek önemli bir eğitimciler ve yapımcılar potansiyeli vardı. Kişisel özellikleri, konuları, etkinlik alanları, mertebeleri, makamları birbirinden ne kadar farklı olursa olsun... bu görevliler takımı aynı amaca yönelmişti, Anadolu'nun yeni insanlarını bu hedefte, bu amaçta birleştirmek ve bilinçleştirmekte yükümlüydü.

Dil birliği, inanç ve din birliği töre birliği, geçmiş birliği ve tarihî miras

ortaklığı gibi güçlü elemanlar kalabalıkları bir millet bütünlüğü içinde toplamak için gerekli, hatta zorunlu güçlerdi.

Aşıkpaşazade'nin o ünlü tarih kitabı bu toplumu oluşturan taifeyi Gazıyan-ı Rûm, Ahiyan-ı Rûm, Abdalan-ı Rûm ve Bacıyan-ı Rûm olmak üzere "dört taife" olarak haber veriyordu. Kendilerini "Ahmet Yesevi fukarası" olarak niteleyen, Oğuz boylarının Alp erenleri, Horasan erleri, Erdebil göçmenleri ashında Anadolu'nun Türkleşmesi gibi bir tarihî olgunun mimarlarıydı... Ve İslamlaşması.

Anadolu'nun Türkleşmesi, bu oluşumun koşulları, ayrıntıları, ilkeleri ve sonuçtaki ürünler yeterince bilinmediği zaman böyle bir metamorfozda önemli görevler almış olanlar da elbette yeterince bilinmeyecek, daha da önemlisi tek tek isimler olarak orada burada geçecek, ayrı törenlerde adları yâdedilecekti.

Başta, hocalar hocası diye adı geçen Ahmet Yesevi olmak üzere, Tebrizîler, Mevlânâ'lar, Bektaş'lar, Yunus Emre'ler, Ahi Evran'lar, Karaca Ahmet'ler, Kumral Abdal'lar, Abdal Musa'lar, Kutlu Melek'ler, Kız Bacı'lar ve daha niceleri... Ne yapmak istediler, ne kadarını yaptılar, asla ölçülemiyecek, Anadolu'nun kültür, eğitim, inanç haritasındaki yerleri saptanamıyacak, kısası; bizi bugüne getiren kaynaklar ve kökler tek tek adları anılsa bile, o büyük kristalizasyon içindeki yerleriyle gerçekler dünyasında bilinmeyeceklerdi.

Bilim ve fikir hayatımızda hâlâ birinci sıradaki seçkin yerini kendinde tutan rahmetli hocamız Prof. Fuat Köprülü 73 yıldır önemini muhafaza eden ve türünde hâlâ tek olan **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** adlı kitabında bu metodoloji talimatını bütün araştırmacılara açık - seçik vermiştir. Bundan 16 yıl sonra Paris Üniversitesi Türk Tetkikleri merkezinde de aynı derecede önemli olan **Osmanlı Devletinin Kuruluşu** adlı konferanslarında da aynı konuyu örnekleriyle yinelemiş ve açıklamıştır.

Fuat Köprülü hoca, bu konuyu araştırmak için yapılan çalışmalarda gerekli metodolojiyi verirken, tarihsel belgelerin yeterli olmadığı yerlerde efsanelerin, menkıbelerin, halk hikâyelerinin de birer veri olarak nasıl kullanılacağını, nasıl değerlendirileceğini anlatıyordu. Onun nazarında bilimsel bir açıdan bakıldığında bu malzeme de tarihî olgular kadar değer kazanıyor, sorunlara açıklık getirirmede yardımcı oluyordu.

1948'de, yani ondan 22 yıl sonra değerli profesörlerimizden Ömer Lütfü Barkan hocamız Vakıflar Dergisi'nin ikinci sayısında, bu bilimsel talimattan hareket ederek **Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri** konusundaki araştırmasıyla Köprülü metodolojisinin en önemli uygulamasını yapmıştı.

Büyük göçmen gruplarının Türkelî'nden çıkarak Diyar-ı Rûm'a gelişlerini, oradaki topraklarına yerleşim biçimlerini Bir karış toprağın bile bu göçmen gruplarına rastgele verilmediğini, yeni vatanın doğusunda, yeni sekene-nin, eski vatandan getirdikleri bütün kültür birikimini tohum gibi kullandıklarını o araştırmada görüyoruz. Göçmen gruplarına, her vatan parçasını işlemek, toprak açmak, bağ, bahçe, orman üretmek koşuluyla veriliyor, ayrıca yerleşim merkezlerinde, yollar, binalar, köprüler, güvenlik karakolları ve kültür merkezleri diyebileceğimiz zaviyeler, yani bir tür akademiler kurulması şart koşuluyordu. "Ayende ve revendeye" yani, oradan gelip geçecek yeni göçmen gruplarına, ticaret erbabına, yolcuya hizmet verecek hanlar, kervan-saraylar, hamamlar yapılması da toprağa karşılık, o toprağın yeni sahiple-rinden isteniyor ve bunlar vakıf akitleriyle tespit ediliyordu.

Belli bir eğitim programına göre, imar, kültür, inanç eşleşme ve üretim merkezi olarak çalışan zaviyelerin amacı yeni vatanda dil, inanç ve Türk birliğini kurmaktı. Bu hedef, birlik ilkelerini Anadolu'ya getiren öncü eğitim ilkesi Ahmet Yesevî merkezinden, bilinçli bir yöntemle verilmişti. Uygulamayı yeni vatanında gerçekleştirenler, eskilerin deyimiyle Yesevî ocağın-dan feyz almış gerçek kahramanlar, manevî savaş erleriydi.

Daha sonra Gaziyan-ı Rûm adını alacak olan Alp erenleri; toplumun üretim gücünü ve ekonomik durumunu düzenleyen ve Ahiler grubunu oluşturan ticaret ve zenaat sahipleri; toplumun inanç, kültür ve fikir düzeyini geliştirmekle yükümlü abdalın grubu, yani entelektüel takım ve nihayet, Anadolu bacıları adı verilen, örgütlenmiş kadın kolları ki bunlar, hem üretici, hem sırasında savaş eri niteliğindeki denge unsurlarıydı. Bu dört grubun çalışma yöntemleri, toplum içindeki görevleri birbirinden farklılıklar gösterse de amaçları birdi, programlanmıştı ve aynı ocakta oluşmuştu. Toplu yaşamın sürdüğü her yerde; camilerde, dergâhlarda, asker ocaklarında, hasat bayramlarında, şöenlerde, düğünlerde, zafer kutlamalarında yani her fırsatta sanatsal nitelikli halk şairleri, ozanlar, bilgiler bu ilkeleri yeni yetişenlere çeşitli yollarla anlatmaya, sevdirmeye, benimsetmeye çalışıyorlardı.

Biri, söz gelimi, Alperenlerin nitelikleri - nicelikleri nedir diye sorduğunda, ozanlar onları yanıtıyor ve "muhkem yürek, sağlam bilek, derin bilgi, ince görgü, güzel at, seçme yay, uygun dost, özel giysi, af ve sevgi" diye özetlenebilecek ilkeleri açıklayıveriyordu.

Ya da, ahiler; kardeş yiğitler diye söylenen grubun niteliklerini bilenler, şöyle sıralıyordu :

"Güçlü de olsa affetmeyi bilen,

"Öfkeliyken öfkesini yenen, yumuşak davranan,

“Düşmanına iyilik eden, kendi muhtaç bile olsa isteyene elindekini veren; başkalarını öne alan, nefisini geri koyan; komşusu siftah etmemişse ikinci müşterisini ona gönderen..”

Zaviyelerde öğretilen ve bunlara göre yaşanan ilkeler ise şöyle özetlenebilir: **“Sağlıklı beden, dengeli ruh, ayırmsız adalet, sevgiye dayalı toplum, hür düşünceye dayalı inanç.”**

Bu takımlar ve bu takımların ilkeleri bir birinden kesin çizgilerle ayrılmamıştı. Savaş eri kılıcını bırakınca orağını eline alıyor, kardeş yiğit, tezgâhtan kalkıp bir ihya gecesi âyinine koşuyor, sofiler savaşmayı da bilimsel tartışma kadar ustalıklı yürütüyor, bacılar ise bir uyum ve denge unsuru olarak hem kendi kesimlerine hem tüm topluma yeri gelince liderlik ediyorlardı. Çizgi dışı yaşayanlara bu toplumda yer yoktu.

Hedef şuydu: Anadolu birliğini kurmak! Ana vatandan getirilen uygarlık birikimi ile Diyar-ı Rûm'un uzun ve hareketli geçmişinin tarihî mirasını Anadolu denilen yeni potada kaynakmak!

Bu yeni terkip az bir süre içinde hedefine ulaşacak ve Anadolu gazilerinin, ahilerinin, bacılarının ve abdallarının yetiştirildiği irfan ocaklarından yakın bir gelecekte dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin, o mucizeli tasarımı, daha sonra da gerçek varlığı meydana çıkacaktı.

Bu, benzersiz bir laboratuvar deneyimiydi ve daha öncelerden bilinen bir örneği de yoktu. Ve bu büyük insanlık deneyiminin kahramanları işte o su katılmamış Türk sofileriydi..

Bu kutsal misyonun gönüllü fedaileri olan bu önemli ve yapıcı gruplar içinde, başta Mevlânâ gibi bilim ve sanat alanında yücelmiş ışık tutucular; bu ışığı Anadolu'nun her köşesine ulaştırmak için bir maraton koşusuna çıkmışcasına yolculuk eden ve Anadolu Türkçesinin baş mimarlarından olan Yunus Emre gibi, halkın, 22 yerde makamı bulunan büyük şairi; Türk elinden aldığı birlik meşalesi altında Anadolu Türk'lerini birleştirmekle görevli Bektaş Veli gibi gönül adamları ve o Saru Saltuklar, o Abdal Musalar, Abdal Muratlar, Karaca Ahmetler, Kutlu Melekler, Kız Bacılar, Ahi Evrenler, Ahi Korkutlar ve daha niceleri..

Bu, vatan yapıcıları ve birlik kurucuları, gerekince silahı, gerekince orağı, gerekince kalemi eline alan bu görkemli misyon sahipleri, kendi kendileriyle olduğu gibi, birbirleriyle de uyumlu, birbirlerine de saygılı, birbirlerinin önemini iyi bilen, birbirine inanan ve birbirlerini bütünleyen irfan kahramanlarıydı. Bugün bu hususun üzerinde ciddiyetle düşünmemiz ve durmamız gerekiyor.

Düşünmemiz gerekiyor, çünkü bu günün insanları, çok çeşitli etkiler ve

tepkilerle bu büyük ve evrensel eğitimciler grubunu birbirine karışmış gibi, birbirlerine tahammülleri yokmuş gibi, aralarında ayrıcalıklar varmış gibi, kendi düşünce ve ideoloji çıkarları yolunda kullanmak istiyorlar. Oysa onlar sadece ve sadece sevmek, sevilme, bağışlamak, hoşgörmek, birleştirmek, sevmek, sevişmek üzere dünyaya salınmış insan ve toplum mimarlarıydı. O kadar!

ŞEYH GÂLİP'TE MEVLÂNÂ SEVGİSİ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN

XVIII. yüzyıl şâirlerimizden olan Şeyh Gâlib (1171 H./1757 - 1758 M. - 27 Recep 1213 H./4 Ocak 1799 M.) İstanbul'ludur. Mevlevî bir âilenin çocuğudur. Husûsî hocalardan ders almış ve babası tarafından yetiştirilmiştir. Kendi ifadesine göre, daha çocuk yaşta, Mevlânâ'nın himmetiyle şiir söylemeye başlamıştır. Mevlevî - hâne'de, Mevlevî büyüklerinin sohbetlerinde bulunmuş, Mevlânâ'nın Divân-ı Kebîr'i ve Mesnevî'siyle meşgûl olmuş, Mesnevî şerhlerini ve diğer tasavvufî ilgili kitapları okuyup incelemiştir. Mesnevî'yi, Kur'ân-ı Ma'nevî ve bürhân-ı Mevlevî olarak kabûl etmiş, bu kitabı elinden düşürmemiştir. Hüsn ü Aşk yazmalarındaki kayıtlara bakılacak olursa, 27 yaşında iken, Mesnevî'yi onbirinci defa hatmettiğini görürüz. Mevlânâ ve yüzyıllar içinde tanınmış Mevlevî şâir ve âlimlere son derecede bağlı bulunan Şeyh Gâlib, eserlerinde, özellikle Divân'ı ile Hüsn ü Aşk'ında, münâsebetler düşürerek bunları anmış veya kendilerine övgüler yazmıştır. Mevlânâ ve Mevlevîliğe olan ilgisiyle, kendisinden önce Abdülmecîd Sivasî, Cevrî ve İlmî Dede tarafından şerhedilen Yûsuf Sîneçâk'ın, Mesnevî'den bir mânâ bütünlüğü içinde seçilen 366 beyitlik "Cezîre-i Mesnevî"sini şerhetmiştir.

Yenikapı Mevlevî-hânesi şeyhi Abdülbâkî Dede (1237/1821)'ye intisap eden Gâlib, Konya'ya gelip Mevlânâ dergâhında çileye soyunmuştur. Zayıf ve nahif bir bünyeye sahip olan Gâlib'in, çilesini İstanbul'da tamamlamasına müsaade isteyen babası, oğlunun Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde çilesini doldurmasını sağlamıştır. (25. Ramazan 1201=1787 M.) Binbir gün, yaklaşık olarak üç yıl süren bu "çile" esnâsında Gâlib, hiç şiir söylememiştir. O'nun "çile"ye girişini, bazı uydurma sebeplere bağlayanlar olmasına rağmen, biz, Gâlib'in Mevlânâ ve Mevlevîliğe olan derin mahabbetinin bunda en müessir âmil olduğunu ifade ile diğer ihtimâllere değer vermediğimizi söylemek isteriz.

Gâlib, yukarıda belirttiğimiz gibi, kendini büyük işlere hazırlamış bir şâirdir. Arapça ve Farsça'yı çok güzel öğrenmiş; Arapça bir eser olan Köseç Ahmed Dede'nin "Es-Sohbetü's-Sâfiyye"sine aynı dilde "Er-Risâletü'l-Behiy-

ye fi Tarikati'l-Mevleviyye" adıyla "tâlikâ" yazmıştır. Gâlib bu Arapça şerhinde, Mevlevîlik tarikatı hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.

Mevlânâ ve ona nisbetle kurulan Mevlevîlik sevgisiyle bir "Mevlevî Şâirlere Dâir Tezkire" hazırlığına girmiş, bazı şâirlerin kısaca hâl tercümelelerini yazmış, şiirlerinden örnekler seçmiş fakat bu müsveddeyi, tamamlamak üzere çok sevdiği dervişi Esrâr Dede'ye devretmiştir. Şimdi Esrâr Dede Tezkiresi olarak bilinen bu eserde Gâlib'in payı büyüktür.

Gâlib'i Şeyh Gâlib yapan, hiç şüphesiz Hüsn ü Aşk'ıdır. Edebiyat tarihçilerinin kanâatlerine göre, Hüsn ü Aşk, Divan Edebiyatının son sözü'dür. Yazarına göre, Hüsn ü Aşk'ın ilhâm kaynağı Mevlânâ'nın Mesnevî'sidir :

**Feyz erdi Cenâb-ı Mevlevî'den
Aldım nice ders Mesnevî'den (2029. beyit)**

Gâlib, bununla ögünerek :

**Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldımsa da miri mâlı çaldım (2019. beyit)**

demektedir. Daha 27 yaşlarında iken Mesnevî'yi 11 defa "hatmeden" Gâlib, Mesnevî'de bitmez tükenmez bir hazine keşfetmiştir. Bu hazîneden bize Hüsn ü Aşk bir "yâdigâr"dır.

Şeyh Gâlib, ilâhî aşkın cezbesine kapılmış, derin bir Peygamber sevgisi ile dolu olarak, "Peygamberler silsilesini tamamlayan Allâh, herşeyi bilen evliyâyı" (137. beyit) hizmete koşmuş. Bunların başına, Gâlib'e göre, Mevlânâ'yı getirmiştir :

**Şehdir o gürûha Molla Hünkâr
Besdir bu cihâna bir cihân-dâr (138. beyit)**

Mevlânâ, evliyâların şâhididir. Bu dünyâyâ bir hükümdâr kâfidir. Gâlib'e göre Mevlânâ, "İrfân diyârının tahtında hükümdârdır. Allâh'ın Aslan'ı lakabıyla anılan Hz. Ali'nin seccâdesine oturmuştur. Hz. Ebubekir gibi, onun düşüncesi de hakikate giden yolu gösterir. Mevlânâ, Hz. Ali'nin neslinden gelenlerin göğünde bir güneş, Ali yolcularının yoluna bağlayan bir altın zincirdir. Ney'i sâyesinde Hz. Dâvûd'un sesi duyulur gibi olur. Mevlânâ, din bilginlerinin hepsinden üstündür. Gâlib, çok ileri giderek, Mevlânâ hakkında "Peygamber-i Rûm" tâbirini kullanmaktadır. Elbette bu tâbiri biz, Anadolu'nun habercisi" mânâsında anlıyoruz, zâten böyle tevîli sâyesinde Gâlib, kendisini gelebilecek ağır ithâmlardan kurtarabilmektedir.

Şeyh Gâlib'e göre, Mevlânâ'nın sözü hayat verir. O, Mehdî gibi, şerîati ihyâ eder. Bu güne kadar, hiçbir kitâba : "Kur'an'ın özü" denmemiştir. Mesnevî'sine bakıp, şerefini seyretmelidir! Söz mülkü çok geniştir. Bir bucağı

tâ İbrahim Edhem'e dayanır. Bu geniş bahçede, Mesnevî'ye, "Ma'nevî" adlı bir nazîre yazan İbrâhim Gülşenî (Ö. 940 H./1533 - 34 M.), bülbül olmuştur. Felek abdâlı, onun aşkıyle helâktir. Güneş ve Ay, onun aşkıyle yakasını yırtmıştır. (Sîne-çâk: Mevlevî büyüklerinden Yûsuf Sîne-çâk'tir. Ö. 953 H. / 1546 M.). Mesnevî'nin şerefli beyitleri, âyet âyet şeriatin ve hakîkatin sırrıdır. Aydınlik sözleri, mânâ meş'alesidir. Her noktası, mânâ mücevheridir. Mevlânâ Hazretleri, Gâlib'e göre, evliyâlar kafilesinin baş tâci ve erenler topluluğunun şâhi, çelebisidir. O'nun Tanrı'da yok oluş ve Tanrı zuhurlarındaki mazhariyetleri anlayış dalgaları, Doğu'yu da Batı'yı da kaplamıştır. Bu beytin aslı şöyledir :

Etmıştır ihâta Garb u Şarkı
Emvâc-ı muhit-i gark u farkı (152. beyit)

Biz, Şeyh Gâlib'in bu beytine, bir nevî "kerâmet" gözü ile bakmaktayız. Zirâ, günümüzde Doğu'da ve Batı'da Mevlânâ Hazretleri konuşulmaktadır:

Aktâr-ı cihâna hükmü câri
Eczâ-yı zamâna feyzi sâri

Âlem dolu feyz-ihimmetinden
Bahsetme abes, kerâmetinden (153, 154. beyitler)

Günümüz Türkçesiyle bu beyitlerde Gâlib: Mevlânâ'nın hükmü, dünyânın bütün ülkelerine, feyzi, bereketi de zamanın en küçük dilimlerinde geçerlidir. Bütün dünyâ O'nun himmetinin feyziyle, bereketiyle dolu iken, Mevlânâ'nın kerâmetlerinden bahsetmek, saçmalaktır, diyor. Bunları, Mevlânâ için, samimiyetle ifâde ederken de Şeyh Gâlib, bize göre, kerâmet göstermektedir.

Mevlevî olanların ve Mevlevîlik tarikatini sevenlerin, Mevlânâ'yı ve O'nun eşsiz eserini sevmeleri şaşılacak bir olay değildir. Ancak Emîr Buhârî'nin hacca giderken yanına bir Mushaf ile bir Mesnevî alması, Mesnevî'nin değerini anlatmaya yeter bir delildir (Mustafa Kara, Molla İlâhî'ye Dâir, Osmanlı Araştırmaları VII - VIII. s. 389.).

Şeyh Gâlib, Dîvânı'nda, hemen her vesile ile Mevlânâ'ya olan sevgisini ifade imkânı bulur. Burada, Mevlânâ'ya medhiye olarak yazılmış 3 kasîde vardır. Gâlib'in bu medhiyelerde, Mevlânâ'yı övmesi kadar tabîi bir şey olmaz. Lâkin O, Hz. Ebûbekir'i överken bile :

Cedd-i a'lâsıdır ol Hazret-i Mevlânâ'nın
Mazhar u muzhır-ı esrâr-ı safâdır Sıddîk (s. 5)

demektedir. Zamanının Osmanlı Sultanı Üçüncü Selim'i, hemen her vesile ile öven Şeyh Gâlib, padişahın Mevlânâ'ya, Mevlevîliğe olan yakınlığını çeşitli Mevlevî-hâneleri tâmir ve yenilemesini, Konya'mızdaki Mevlânâ dergâ-

hına olan bağışlarını ve Padişah tarafından gönderilen “Püşide”yi gözden uzak tuttuğu düşünülemez! Husûsiyle Kubbe-i Hadrâ'nın tâmiri vesilesiyle yazdığı kasidede (s. 34 - 35) Gâlib, bir taraftan Kubbe-i Hadrâ'nın tâmirinden duyduğu sevinci, diğer taraftan bizzat kendisinin padişahıtan gördüğü “keremler”i karşılaştırmalar yaparak dile getirmektedir: (Her sahada yenilikler yapmaya çalışan Padişah için)

**‘Ukûlün mâ-verâsı münkeşiftir zihn-i pâkinde
Nazar-gâhıdır anın Levh-ı Mahfûza kadar hâlâ**

(Gördüğü ikrâmlar için)

**Keremler kim senin devrinde gördü Gâlib-i nâ-çâr
Hüseyn-i Baykara’dan görmedi Câmî gibi yektâ
Senin sâyesinde Dergâh-ı Felek-mânend-i Monlâ’da
Bu ‘abd-i kem-terinin nâmı oldu şi’r ile ibkâ (s. 35)**

Şeyh Gâlib’e göre, Hz. Mevlânâ :

**Mazhar-ı ‘aşk-ı Hudâ Hazret-i Mevlânâdır
Menba’-ı sıdk u safâ Hazret-i Mevlânâdır**

**Ser-te-ser hükm eden iklim-i Fenâ fi’llâha
Şâh-ı evreng-i bekâ Hzret-i Mevlânâdır**

**Nûr-ı ‘irfâna dil-i pâki sipîhr-i bâlâ
Maşrık-ı şems-i hüdü Hazret-i Mevlânâdır**

**Vâris-i ekmel-i sultân-ı rusûl şâh-ı kerem
Hâtem-i tavr-ı sehâ Hazret-i Mevlânâdır**

...

**Ağniyâ vü fukarâ bende-i dergâhıdır
Şâh-ı dervîş-edâ Hazret-i Mevlânâdır**

**Enbiyâ sırrına mirâs ile mâlikdir ol
Mazharü'l-‘ulemâ Hazret-i Mevlânâdır (s. 5)**

Bir başka şiirde Mevlânâ, Cenâbı Hakkın Cemâl ve Celâl sıfatları ile çağrışımlar yaptırılarak, edebî sanatlardan en geniş mânâda faydalanılarak, şöyle vâsfedilmektedir :

**Görünse her ne taraftan cemâl-i Mevlânâ
Gelir zebânlara ism-i celâl-i Mevlânâ**

**Celâl-i dîn olur Allâh hakı “Celle Celâl”
Göründü kudret-i Mevlâ misâl-ı Mevlânâ (s. 6)**

Şeyh Gâlib, yüksek seviyede kişilerin anlayabileceği bir üslup içinde öğdüğü Mevlânâ'yı, dergâha yeni intisap eden dervişlerin kolaylıkla söyleyebileceği ve anlayabileceği bir dille de şiirler yazarak, hem kendi iç dünyasını açığa vurmakta hem de rehber edindiği Hünkâr'na yalvarmaktadır :

**Düştüm yine kaldır beni
Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm**

**Bakmaz diye bildim seni
Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm**

**İhsânına magrûr olup
Cürm eyledim ma'zûr olup**

**Geldim sana mecbûr olup
Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm**

Bu şiirdeki âhenk hemen kulaklara yerleşebilmektedir. Ayrıca "ilâhî" vezniyle de yazılmış olması, Mevlevî semâ ve âyinlerinde kolayca icrâ olabilecek bir akıcılığa ve kolaylığa sâhiptir.

Şeyh Gâlib, az önce ifade ettiğimiz gibi, "çile" esnasında hiç şiir söylememiştir. Ancak, "çile" doldurduğu sırada ve daha sonraları, Mevlevî Mutfakını övmüş ve bunu Mevlânâ'ya olan sevgisini ifade için bir vesile bilmiştir: Gâlib'e göre, Mevlânâ'nın Mutfakı :

**Mu'alâ düdmân-ı evliyâdır Matbah-ı Monla
Dil ü câna ocağ-ı kimiyâdır Matbah-ı Monlâ**

Bu şiirin son beytinde Gâlib, o günlerin hasretini çektiğini şöyle söylüyor:

**O lup âdem safâsın sürmedim Gâlib o firdevisn
Dahi hâlâ gözümde tütüyâdır Matbah-ı Monlâ**

Sultan Üçüncü Selim'in Şeyh Gâlib'i sevdiği, rivayete göre, başını onun dizine koyarak dinlediği bilinmektedir. Padişahın Şeyh Gâlib'e ettiği ihsânlardan biri de Cevrî hattıyla kaleme alınmış bir Mesnevî'dir. Bilindiği gibi, XVII. yüzyıl şâirlerinden Cevrî İbrahim Çelebi, hayatını kalemiyle kazanıyordu. Bugün kütüphanelerimizde, onun kalemiyle yazılmış 22 Mesnevî nüshası bulunmaktadır. İşte böyle bir Mesnevî'yi satın alan padişah, onu cildleterek, Şeyh Gâlib'e hediye eder (Bk. Hüseyin AYAN, Cevrî - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 5). Bunu fırsat bilen Şeyh Gâlib, Mevlânâ'nın Mesnevî'sine verdiği değeri şöyle ifade ediyor :

**Bana Sultân Selim-i kâm-ver kâm-ı cihân verdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâs u râyegân verdi**

Gâlib'e göre, Mesnevî'nin her cildi bir ışık saçan gök, bu yerinde duramayan kara yer üzerine 9 kat gök; Gâlib'in böyle bir kitâba "nice zamandan beri hasret çektiği keşif yoluyla bilen Padişah, işte şimdi Halifelîğin hükmünü yerine getirmiş olur." Bu ihsân karşısında Gâlib, hem Padişah Üçüncü Selim'i hem de Mevlânâ'nın Mesnevî'si'ni en yüce vasıflarla övüyor.

Hazret-i Mevlânâ'nın meşhûr bir beytini, 6 bendlik bir "terci-i bend" hâline getiren Şeyh Gâlib, "ilâhî aşkı" gayet senli-benli dile getiriyor: (Bir bendini takdim ediyorum)

Âşık ne ser ve ne server gerek
Başına buyruklara efsar gerek

Devr-i felekten n'ola pervâneye (pervâ neye?)
Sem'i tavâf etmeğe bir per gerek

Yanması hâzır yolu ma'lûm anın
Haccma ne zâd u ne rehber gerek

Bu sözü ammâ ki kolay sanma sen
Aşk gibi sinede gevher gerek

Kuvvet-i bâzû bu kapıda durur
Rüstem işi anlama Haydar gerek

Terk-i hevâ etmesi âsân değil
Avn-ı Hudâ, feyz-i Peyamber gerek

Başına gavgâ-yı kıyâmet kopup
Sinede bir mihr-i münevver gerek

Âh mine'l-'aşkı ve hâlâtihî
Ahraka kalbî bi-harâtihî

Râmiz Bey'in bir mısramı, çok beğenen Şeyh Gâlib, buna 4 mısra eklemek suretiyle, 6 bendlik bir "terci-i bend" vücûda getirivermiştir: (Bir bendi şöyledir)

Gürûh-ı evliyânın ekmelidir Şems ü Mevlânâ
Misâl-i mihr ü subh-ı müncelidir Şems ü Mevlânâ

Şeh-i aşkın iki kudret elidir Şems ü Mevlânâ
Sıfât u zâta bürhân-ı celidir Şems ü Mevlânâ

(Hemân ayn-ı Muhammed'le Alidir Şems ü Mevlânâ)

Yukarıdaki bendde de görüldüğü üzere, bu mısra, Şeyh Gâlib tarafından çok beğenilmiş ve onun divanında hemen her fırsatta tekrarladığı ve ikisini

birbirinden aslâ ayıramadığı Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ'yı bir arada zikre-
dilmesine vesile teşkil etmiştir.

Başka bir münasebetle ifade edildiği üzere, Üçüncü Selîm'in Mevlânâ
Dergâhı'na bir "Pûşide" göndermiştir. Bu hadise, Şeyh Gâlib'i coşturmuş,
"Pûşide"yi tavsif için 7 bendlik ve her bendi 4 beyitten ibaret olan bir
"terci-i bend" yazmasına vesile olmuştur. Sizin de hoşunuza gidecek olan bu
terci-i bendden, sadece bir bendini okuyarak, sözlerimi bitirmek istiyorum:

**O Monlâ kim veliler hâline medhûs-ı hayrettir
Makâmı derk olunmaz Allâh Allâh bu ne hâlettir**

**Kitâb-i Mesnevisi âyet âyet ders-i hikmettir
Tokuşmuş mevc mevce kulzüm-i aşk u mahabbettir**

**Serâser nutk-ı pâki hep keremdir hep kerâmettir
Cenâb-ı Şehriyâra şübhe yok tevfik-ı Hazrettir**

**Müceddid olduğu Sultân Selîmin dîn ü dünyâya
Nümâyândır bu ney "Pûşide"sinden kabr-ı Monlâya**

Saygılarımla.

BİBLİYOGRAFYA

Şeyh Gâlib, Divan, Mısır (Bulak), 124+164 s.

Abdûlbaki GÖLPINARLI, Hüsn ü Aşk, İstanbul, As Basımevi, 1968, 347.

Mustafa KARA, Molla İlâhî'ye Dair, Osmanlı Araştırmaları VII - VIII. s. 389.

Hüseyin AYAN, Cevrî - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Ten-
kidli Metni, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981, III+399 s.

Orhan OKAY - Hüseyin AYAN, Hüsn ü Aşk, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası
1975, XLVII+352 s. (M. Kaya BİLGEĞİL'in Hüsn ü Aşk'a Dair yazısıyla).

MESNEVÎ VE KISA HİKÂYECİLİK

Doç. Dr. Gönül AYAN

Bugün modern edebiyatta “Kısa Hikâyecilik” adı verilen ve günümüzde de çok tutulan bu türün İslâmî Edebiyatta ortaya çıktığına, gelişip genişlediğine dikkatleri çekmek isterim.

Allâh kelâmı olan Kur’ân-ı Kerim’de, kısa hikâye diye adlandırabileceğimiz kıssalar, önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmacıların tesbitine göre; bu, kitâbın yani Kur’ân-ı Kerim’in dörtte üçünü kapsamaktadır. Cenâbı Hak, Hz. Muhammed (Salla’llâhu aleyhi ve sellem) vasıtasıyla, insanları Hak Dine davet ederken, bu kıssalarla bir örnekleme yaparak, onların gözü önüne iyiyi ve kötüyü koymakta ve doğru yolu, hakyolunu göstermektedir. Kısa hikâye denebilecek bu kıssalar, bâzan tümüyle, bâzan parça parça, bâzan da bir kelime veya cümle ile anlatılmakta; geçmişte vukûbulan hâdiselere telmihlerde bulunularak, bunlardan ibret alınması istenmektedir. Meselâ : Kur’ân-ı Kerim’de,

Sabrın ve tahammülün sembolü olan Eyûp Peygamberin ve Vefa örneği olan hanımının hikâyesi, Kur’ân-ı Kerim’de dört yerde; İslâmî edebiyatta özellikle İslâmî Türk Edebiyatında sayıları otuzu aşan Yûsuf - Zelhâ (Züleyhâ) adlı büyük mesnevîlerin yazılmasına kaynaklık eden “kıssa” yani “kıssaların en güzeli” olarak vasıflandırılan (Ahşenü’l-kasas). Çeşitli sûrelerin içine serpiştirilerek onbeş yerde yine İslâmî Türk Edebiyatında, sayıları altı’yı bulan İskender-nâmelerin yazılmasına kaynaklık eden ve onlara ilhâm kaynağı olan Zülkarneyn kıssası, iki yerde anlatılmaktadır.

İşte, Kur’ân-ı Kerim’de bir ifade vasıtası ve üslûp özelliği diyebileceğimiz kısa hikâyecilik bütün İslâm müellifleri ve eserleri üzerinde etkili olmuştur. Kur’ân-ı Kerim’deki bu muhteşem tekniği, ne yazık ki Arap Edebiyatçıları kavrayamamışlardır. Halbuki bu sanat hazinesi ve potansiyeli gündüz ve gece Kur’ân okuyan bütün Müslüman Arapların kendi kitaplarında mevcût idi. Arap Edebiyatı bu büyük kaynaktan layıkıyla faydalanmamış,

malzeme ve konu bakımından da Batı'nın etkisi altına girmiştir. Eğer fikir ve izlenim bakımından Arap Edebiyatı bu köklü kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm'den faydalanmış olsaydı, hayatın ve kâinâtın güzelliğiyle uyuşan ve onunla yarışan güzellik ve mükemmellikte güzel ve üstün eserler vücûda getirecekti.

Arapların edebî ilhâmalarını Kur'ân'dan almaya yönelmemiş olmaları İslâmî edebiyat için bir kayıptır. Arap Edebiyatı, gözünü açıp bu kutsal kitabın ihtiva ettiği büyük kaynağa baksaydı, hikâye sanatında, dünya edebiyatının önde gelen pek çok seçkin şâheserlerini meydana getirebilirdi.

İran Edebiyatının büyük şâirlerinden biri olup, Farsça tasavvufî mesnevî tarzının kurucusu ve Attâr ile Mevlânâ'nın mübeşşiri olan Hakîm SENÂYÎ (1072 - 1131); hayatı menkıbeleşmiş ve Mevlânâ'daki feyzi ilk keşfeden, Mahtuku't-tayr ve Esrâr-nâme gibi eserleriyle Türk edebiyatında müessir olan ATTÂR (1119 - 1193); İran'ın büyük şâir ve edîbi, Mevlânâ'nın çağdaşı olup Gülistan ve Bustân adlı eserleriyle sadece Doğu'da değil, Batı'da da etkili olan SA'DÎ-İ Şîrâzî (1213 - 1292) Kur'ân-ı Kerîm'deki bu muazzam üslubu ve tekniği bir ölçüde kavramış ve benimsemiş sanatçılardır. Onların İslâmî Edebiyatta şöhret sağlamalarını ve bir ekol meydana getirmelerini buna bağlamak gerekir. Bu, İslâmî Türk edebiyatı ve temsilcileri üzerinde etkili olan müellifler duygularını, düşüncelerini bazan bir beyitte bazan seksen veya daha fazla uzunlukta hikâye, makale adını verdikleri kısa hikâyelerle anlatma yolunu tutmuşlar ve bu şekilde ciltlerce eserler vücûda getirmişlerdir. Bu eserler incelendiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunun ve tekniğinin etkisi gözlenmektedir.

Asıl konumuz olan Mevlânâ Hazretleri ve Mesnevî'sindeki kısa hikâyelere gelince; daha önce Hakîm Senâyî ve Attâr'ın yazdıklarının bu yolda birer deneme mahiyetinde bulunduğu ve bu tarzda asıl başarıyı Mevlânâ Hazretlerinin gösterdiği anlaşılmaktadır. Mesnevî'nin âlem-şümûl oluşunu da bu teknik ve üsluba bağlamak gerekir. Mevlânâ Hazretlerinin altı ciltlik Mesnevî'sinin tamamı, kısa hikâyelerden meydana gelmiştir. Bütün araştırmacılar da bu eserin "Kur'ân-ı Kerîm'in bir tefsiri mâhiyetinde" olduğunu söylemektedirler.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Kur'ân-ı Kerîm'deki meseleleri ve derin mânâları, birer canlı, kısa hikâye hâlinde gözler önüne sermekte, insanlara bu meseleleri örneklerle anlatmakta ve yaşatmaktadır. Bunu yaparken de, Kur'ân-ı Kerîm'deki anlatım yolu ve tekniği olan "kısa hikâyeciliği" benimsemiştir. Çünkü Mevlânâ Hazretlerinin, Kur'ân-ı Kerîm'den ve bu vahyin sunucusu Hz. Muhammed (S.A.S.)'den başka örnek alacağı kimse yoktur.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, bir meseleyi ortaya koyarken, önce şahıs kad-

rolarını kurup, problemi sergiliyor. Bu problemin yaptığı çağrışimleri sıralıyor; bazan bu çağrışimler birkaç beyti aşılıyor... Okuyucunun belki ilgisi dağılır diye düşünürseniz, yanılırsınız! Zira öyle can alıcı, etkileyici bir olay ortaya koymuştur ki neticesini mutlaka merak edersiniz. O çağrışimleri ilk anda anlamayabilirsiniz. Olayın seyrini, hikâyeci, bir an durdurmuştur. O çağrışımın herbirinin bir başka kısa hikâye olduğunu düşünürseniz, mesele daha kolay hallolacaktır. O zaman esas olayla ilgi kurulacak ve sizin serüveni tâkibiniz zevkli bir hâl alacaktır. Çünkü olayın akışını yakalamışsınızdır. Olay gelişmektedir. Zaman zaman yine çağrışım yapılmakta, bazan "mev'iza" (nasihat) beyitleri de sıralanmaktadır. Yine hikâyedeki tablo, Kur'an-ı Kerim'deki kıssalarda olduğu gibi, aralanmıştır. Yine çağrışımlarla ahlâkî düstûrlar sıralanır. Ama bunlar, basit, kuru mev'izalar değildir. Herbiri bir hayat felsefesi, dünyâ görüşü mesâbesindedir. Esas olayın devamına geçildiğinde, belki dikkatler, yine dağılmış olabilir. Fakat bu sefer, Mevlânâ için, konuya dönmek zor değildir. Ve hikâye beklenmedik bir biçimde sona erer. Mevlânâ, ortaya çıkan durumu, hem şeriat ahlâkî yönünden, hem tasavvuf yönünden değerlendirmeye çalışır.

Mesnevî okuyucuları, Mesnevî'nin ilk hikâyesini okuyup devam ettirmede belki güçlük çekerler. Ama Kur'an-ı Kerim tefsirlerinden birini okuyup Kur'an-ı Kerim'in üslûbuna âşinâ olanlar, bu zorluğu da çekmezler. Daha sonraki hikâyeler, düğüm çözüldür gibi, okuyucusunun önünde açılır.

Pekçok araştırmacının belirttiği üzere, Mesnevî'deki bu hikâyeler birer zarf durumdadırlar. Zarf, görünüşte olan şeydir. Önemli olan zarfın içindeki "öz"dür. Yâni mazrûftur.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki ilk hikâye: Bir Padişah ile Cârîye'nin "aşk"ını konu edinen hikâyedir. Mevlânâ, hikâyenin başlangıcında, okuyucunun dikkatini çekmek ister ve "Ey dostlar, gerçekte, bizim hâlimizi yansıtan bu hikâyeyi dinleyin!" der. Olayı kısaca ortaya koyar: Padişah, bir cârîyeye âşık olmuş, onu satın alıp bir süre onunla mutlu olmuş. Fakat cârîye hastalanmış.. Zamanın tabipleri, onun derdine bir deva bulamamışlar. Padişah, bunun üzerine Cenab-ı Hak'tan yardım dilemek için mescide koşmuş! Samimî bir şekilde dua ederken, uykuya dalıvermiş. Rûyâsında gördüğü ihtiyâr, O'na, dualarının kabul edildiğini ve kendisine bir mütehassıs, hâzık bir hekim gönderileceği müjdesini vermiş. Ertesi gün hâzık tabib gelerek, cârîyenin Semerkand'lı bir kuyumcuya âşık olduğunu öğrenmiş. Pâdişaha bazı tavsiyelerde bulunmuş. Padişah da bu tavsiyelere göre hareket ederek, kuyumcuyu altın ve gümüşle aldatıp evinden ve âilesinden ayırarak, kendi memleketine getirip kuyumcubaşı yapmış. Yine tavsiye üzerine, kuyumcubaşı ile cariye kavuşturup, bu arada yavaş yavaş kuyumcubaşını zehirlet-

miş. Kuyumcubaşının maddî güzelliği kaybolmuş, cariyenin “aşkı” da tükenmiş. Hikâye, şöhrete aldanan kuyumcunun ölümüyle son bulmuştur.

Bu hikâyenin başında, Mevlânâ Hazretleri, birer beyitlik iki kısa hikâye daha sıralar :

1. Hikâye;

Bir kişi, eşek sâhibi olmak ister (Her halde, çalışıp çabalar arzusuna nâ- il olur). Fakat eşek, palansızdır. Palanı da olsun ister. (yine her halde çalışır, çabalar, palanı da olur). Fakat eşiği, kurt kapar. İkisi bir arada olamamıştır. Palansız eşek, birşeye yaramadığı gibi, eşeksiz palan da hiçbir şeye yaramamıştır.

2. Hikâye;

Bir kişi, desti sahibidir. Ama destide su yoktur. Su bulunca desti kırılır. Susuz desti birşeye yaramadığı gibi, destisiz su da hiçbir şey değildir.

Bu iki kısa hikâyede de anlatılan, konu edilen, birbirinin varlığına muhtaç olan iki kavramdır. Bu iki kavram, “cariye elde etmek isteyen padişah, cariyeyi elde ediyor. Ama cariyenin sıhhati kayboluyor” kavramına örnek gösteriliyor. Hikâyenin devamında da aynı kavram sözkonusu edilmektedir. Kuyumcubaşına âşık olan cârîye, güzelliği kaybolunca mâşukundan soğuyor ve aşkı sona eriyor.

Mevlânâ Hazretleri, burada beşerî yönden bedbin bir görüşü sergiliyor. Bu da “dünyada dörtnü başı mâmur mutluluğun olmadığıdır.” O halde ebedî mutluluk nerededir? sorusu ortaya çıkıyor. Hikâyenin devamında biz bunu buluyoruz. İlâhî üslûbu ve tekniği kavramış bulunan Mevlânâ, bu arada, cariyeyi tedavide âciz kalan tabiplerin âcizliğinin sebebini de açıklar. Buna göre :

“Hastalığa çâre bulacaklarını vâdederken ‘ugûr’a kapılmaları, ‘İnşâal-lâh’ dememeleridir.” Yine bu tabipler, hâzık tabîp de değillerdir!

Pekçok araştırmacı, bu, Padişah ve Cariye ile, rûh ve nefsin temsil edildiği görüşündedirler. Rûh ve nefis mücadelesi olarak, esas hikâyeyi değerlendirecek, “Fânîye olan aşk, ebedî değildir. Zirâ insan bu düzenin hükümüne müsait değildir. Dâimâ diri ve bâkî olana âşık ol”malıdır.

Mevlânâ Hazretleri, kuyumcubaşının zehirlenerek öldürülmesini, Dinler tarihinden, İslâm tarihinden ve ilâhî hikmetten örnekler vererek, zengin çağrışımlarla açıklamasını yapmaya çalışır. Bunların herbiri, olayların tablo halinde sergilendiği kısa hikâyeler’dir. Bu kısa hikâyeler arasında, görünüşte bir birlik yoktur. Ama temelde, esasta hepsi aynı gayeye müteveccih muhteva taşımaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- Abidin Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1324, 1. c.
- Çelebioğlu Âmil, Mesnevî-i Şerîf, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası, 1967, 1. c.
- Doğan Candemir, Muhammed Abdülhalim Abdullah'da Kısa Hikâyecilik, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi - 1991.
- Pekolcay Neclâ, Mevlânâ'nın Genişleyen Tesir Gücü, İslâmî Edebiyat Dergisi, İstanbul, 3. Devre, Sayı: 2, 1990.
- Muhammed Kutub, İslâm Düşüncesinde San'at, İst. Fikir Yay. 1979.
- Seyyid Kutub, Kur'an'da Edebi Tasvir, İst. Yıldızlar Matb. 1991.
- Kaplan Mehmet, Hikâye Tahlilleri, İst., Dergâh Yay., 1979.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, (İsmail H. İZMİRLİ), İst. Çeltüt Matb., 1977.

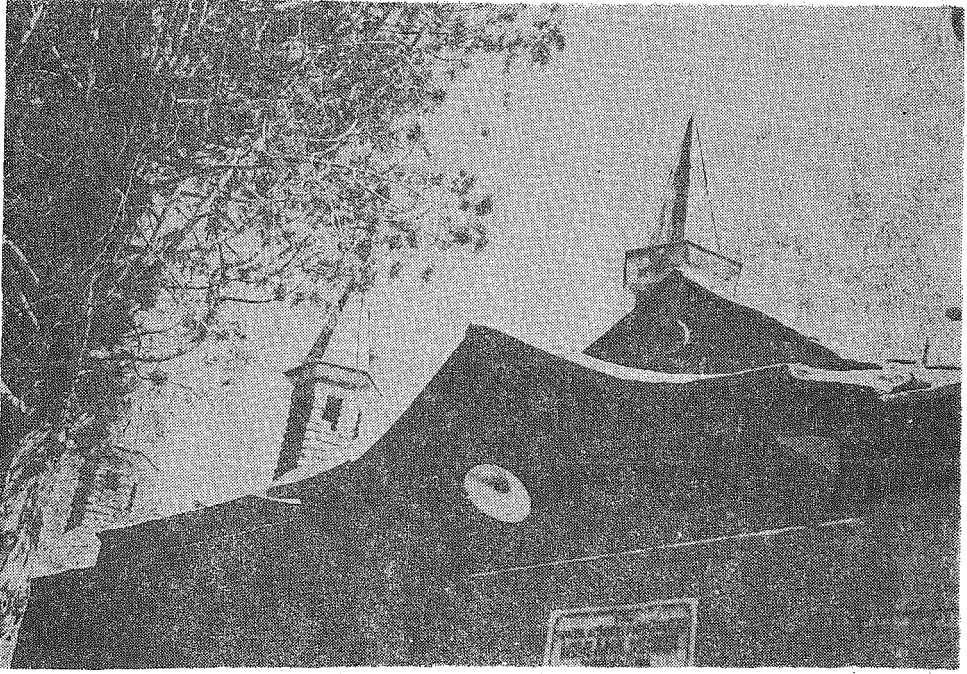

MEVLANA'NIN IŞIĞINDA GELİŞEN TÜRK SÜSLEME SANATLARINDAN ÖRNEKLER

Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA

Büyük Türk düşünürlerinden ve şairlerinden biri olan Mevlana Celaleddin Rumi'nin eserleri ve fonetik, balletik sanatlardaki yeri ve izleri üzerine çok yayın ve araştırma yapılmış ve böylece bilim ve sanat dünyasına tanıtılmıştır. Ancak Uzluk, İslimyeli, Önder ve Özönder v.b. gibi birkaç isim dışında plastik sanatlar alanına pek eğilinmemiştir. Oysa Mevlana'nın felsefesinin ışığı altında gelişen plastik sanatlar alanında da zengin bir repertuvar vardır. Bilindiği gibi Selçuklular Döneminden başlayarak Beylik ve Osmanlı İmparatorluk Döneminde Mevlevilik plastik sanatlar alanında bir ekol (bir sanat kurumu) olarak da süregelmış, değişik konu, üslup, malzeme, teknikle bazen el sanatı, bazen süsleme sanatı, bazen güzel sanat düzeyine ulaşılan, artistik nitelikli eserler vermiştir. Başlıca iki ve üç boyutlu parçalar olarak iki ana grup altında ele alınabilecek bu eserler arasında ağaç, taş, toprak, metal, kağıt, kumaş, cam ve karışık malzemeler v.b. gibi malzemeler kullanılarak yapılan rahle, kapı, dolap kanadı, sanduka, kafes, askı, nisan-tası, alem v.b. üç boyutlu örnekler yanısıra halı, örtü, bohça, perde, pano ve elyazmaları v.b. gibi iki boyutlu parçalar bulunmaktadır. Bu parçaların belli bir sistematik ile sınıflanması, dokümentasyonu yapılmalı ve sanat, bilim dünyasına tanıtılmalıdır.

Amacımız bu eserlerin bir tür amblem niteliği taşıyan 19, 20. yüzyıllara ait, sikke motifleriyle bezenmiş, taş, metal, çini, sedef, kağıt, kumaş v.b. gibi parçalar; oyma, kakma, boyama, baskı, katığ, tezhip, hat, işleme v.b. gibi değişik malzemeler ve teknikler kullanarak yapılmış bilinmeyen bir grubunu tanıtmaktır. Böylece bu parçaların hem artistik el sanatları hem süsleme, hem resim, hem de grafik sanatlar ailesi içinde gereken yeri almasına yardımcı olmak plastik sanatlar ailesine yeni parçalar kazandırmaktır. Burada Konya müze ve koleksiyonlarında bulunan parçaların bir grubu sergilenecektir. Kuşkusuz bu konuda en zengin merkez Konya Mevlana Müzesidir. Ancak bazı özel koleksiyonlarda da ilgi çeken parçalar bulunmaktadır. 1925 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla müze haline getirilmiş, eski Konya Müze-

1 — Mevlana Müzesinin kapısı üzerinde yer alan taş üzerine metalle tasarlanmış sikke motifi.

si de buraya eklenerek 1927 de ziyarete açılmış Konya Mevlana Müzesi (1) taşınmaz ve taşınabilir nitelikte pek çok kültür varlığını bünyesinde bulundurmaktadır. Konumuz taşınabilir nitelikte kültür varlığı olan eserlerle sınırlıdır. Bilindiği gibi taşınmaz kültür varlıkları arasında Mevlana Müzesi'nin giriş kapısı üzerinde yer alan metal sikke taş işçiliğinin kakma tekniği ile yapılmış, bir çeşitlemesi olarak ilgi çekmektedir. Tarihlemesi ancak laboratuvar analizleriyle yapılabilecek bu parça yanısıra yapının niyaz penceresi üstünde bulunan duvar resmi niteliğindeki sikke motifi yirminci yüzyılın değişik bir çalışmasını sergilemekte ve hemen altında yer alan :

“A ya hazreti Mevlana

Der ha heme beste end

Ta reh ne berd.. garib illa beri tu

Ey der keremi izzet nur efsanı hursid ü mehü sitaregan

çaker i tu”

(1) Önder, Mehmet., Mevlana Şehri Konya, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 386.

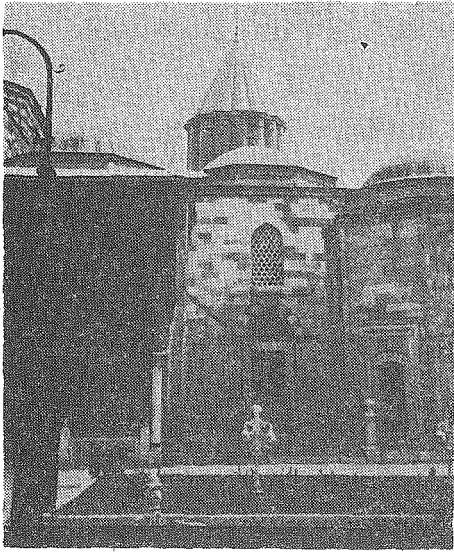
“Ya Hazreti Mevlana

Bütün kapılar kapalı; ancak senin kapın açık kaldı

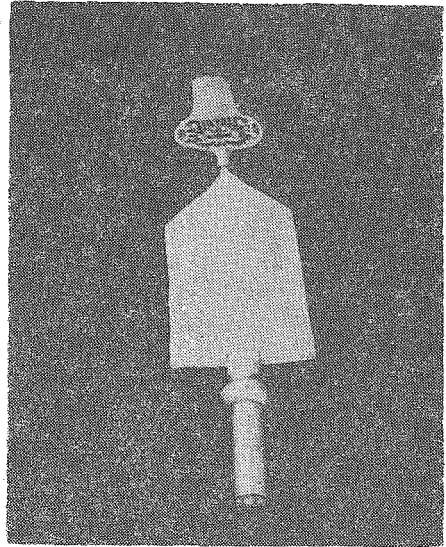
Garip aşıklar başka kapıya vasıl olamayınca, Senin kpına geldiler.

Ey... keremde izzet de nurefşan, güneş ay ve yıldızlar senin bendelerindir.”

şeklindeki yazı ifadeyi güçlendirmekte ve plastik ile fonetik sanatları beraber sergilemektedir. Benzer bir durum bugünkü konumu açısından taşınmaz nitelik arzeden, Mevlana'nın sandukasının bulunduğu kümbeti taçlayan alem şeklindeki sikke için söz konusudur. Bazı kaynaklarda altın kaplı olduğu söylenen (2), görüşümüze göre tombak tekniği ile yapılmış üç boyutlu tasarlanmış bu sikke formu bir tür amblem gibi mesaj iletmektedir. Dikkati çeken

2 — Üç boyutlu sikke formu ile taçlanmış kümbetin görüntüsü.

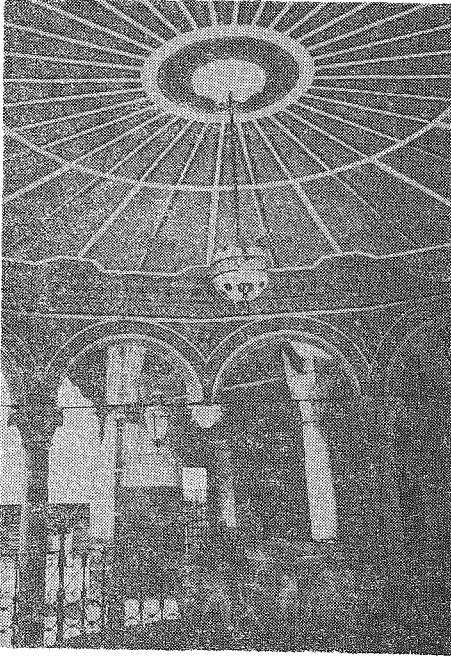

3 — Şems Tebrizi Türbesinden Derviş Ahmetoğlu Şamil Gülhan'ın Mevlana Müzesine hediyesi olan prinç alem.

bir başka sikke formu ile taçlanmış alem Şems Tebrizi Türbesi'nin merhum dervişi Ahmetoğlu Şamil Gülhan'ın armağan ettiği 1518 envanter numaralı prinçten yapılmış alemdir. 49 x 135 cm. boyutlarındaki bu parçada sikke alemin tabla kısmına vidalıdır ve üzerinde oyularak yazılmış, simetrik “ya hazreti Mevlana”, ibaresi bulunmaktadır.

(2) Önder., A.g.e., s. 390.

Taşınabilir nitelikteki kültür varlıkları arasında bir grup Kütahya çini askı fark edilmektedir. Benzerleri Şems Tebrizi Türbesi'nde bulunan bu askılar sır altı tekniği ile yapılmıştır. Beyaz küreler biçiminde tasarlanan askıların ortasında açık turkuaz rengi zeminli bir yazı şeridi vardır. Beyazla yazılmış yazı şeridi iki yerde kırmızı bir çiçek motifi ile bezenmiştir. Bu şeridin üstüne ve altına aralarında kırmızı ile yapılmış yıldızlar bulunan dörder sikke oturtulmuştur. Sikkelerin üstü sarı, destarı yeşille renklendirilmiş ve destarlar beyazla yazılmış kelimelerle süslenmiştir. Bu askılardan bir tanesi bugün Mevlana Müzesi'nin avlusundaki şadırvanı bezemektedir. 5801 envanter numaralı parçanın yüksekliği 40 cm. ve yarı çapı 30 cm.dir.

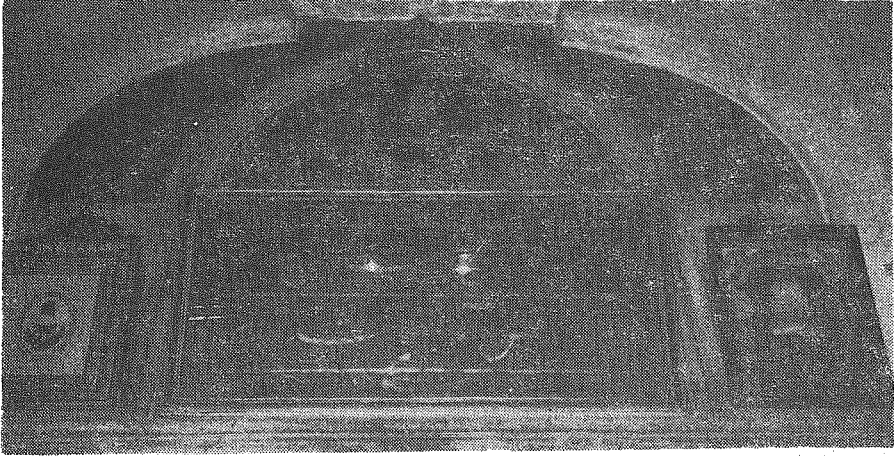

4 — Mevlana Müzesinden 5801 Envanter numaralı, üstündeki şerit “Heman aynı Muhammed ile Ali’de Şems ile Mevlana her zaman yaz ü hayalim gülhu Allahu ü Ahad Kel Kerem ya Hazreti Sultan Mevlana meded”, yazısıyla ve alt sıradaki sikkelerin içi “Ali, Osman, Hasan, Hüseyin”, üst sıradaki sikkelerin içi “Ebubekir, Ömer, Muhammed, Allah” (3), yazılarıyla bezenmiş, Kütahya askı.

Üç boyutlu eserler yanısıra kabartma niteliği arzeden bir grup pano dik-kati çekmektedir. Tilavet Odası'ndan iç mekana geçilen kapı üzerindeki bu üç panodan birincisi: 263 envanter numaralı eserdir. 28 x 37 cm. boyutlarındaki eserin malzemesi karton, kumaş, dantel ve sarı yaldız; tekniği ise kolajdır. Ortasında sarı yaldızla yapılmış, bir stande örtülmüş, etek uçları dantelli, mavi, bir örtü üzerine oturtulmuş, açık yeşil, kumaşla, yapılmış bir sikke bulunmaktadır. Standin altında iki yanda, sarı yaldızla yapılmış, vazodan çıkan, pembe, mavi ve yeşil kumaşla oluşturulmuş, çiçekler vardır. Saks mavi karton zeminli bu kompozisyonun çevresine sarı yaldızla yapılmış iki

(3) 5801 envanter numaralı askı üzerindeki yazılar Dr. Erdoğan Erol tarafından okunmuştur.

sütun ve bir kemeri kuşatan, pembe, drapeli bir perde yerleştirilmiştir. İkinci pano: 262 envanter numaralı 19 x 22 cm. boyutlarındaki eserdir. İpek üzerine yer yer bakırla çalışılmış eser, oval bir çerçeve içine tasarlanmıştır. Burada bakırdan yapılmış bir ay üzerine yerleştirilmiş bir sehpa ve bir sikke vardır. Kartonla paspartulanmış eserin tekniği kolajdır. 264 envanter numaralı üçüncü pano ovaldir. Siyah zeminli kompozisyonun ortasında beyaz yıldızla yapılmış bir sehpanın üzerine oturtulmuş sarı yıldız ve beyazla oluşturulmuş bir sikke vardır. Hattat Cengarinin destarı mücessemi olarak bilinen bu sikkenin çevresi yer yer dilimleri, sarı yıldızdan, yapılmış, fiyonk ve püsküllerle bezenmiş, yeşil renkli bir perde ile bezenmiştir. Üç boyutlu çalışılan bu perdeyi en dıştan mercan rengi ağırlıklı ebru bir çerçeve kuşatmaktadır.

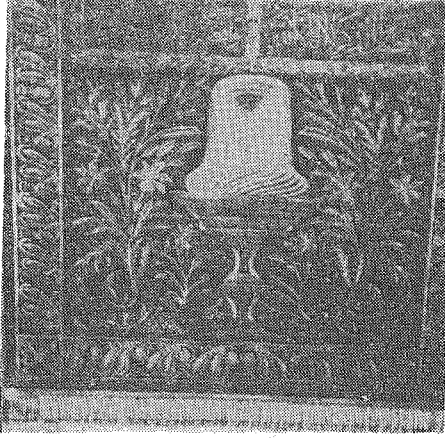
5 — Mevlana Müzesinden 262, 263 ve 264 envanter numaralı panolar.

Yer yer kumaşın kullanıldığı bu panolar dışında atlas üzerine işleme pano ve örtüler seçkin örneklerdir. Örtüler arasında Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan 638 envanter numaralı 286 x 122 cm. boyutlarında püside, yeşil atlas üzerine Maraş işi iğneleriyle bezenmiş bir sikke yanısıra yazılı bezemelerle süslenmiştir. Yazılı bezemelere kıyasla daha kabartma çalışılmış sikke sarı metal ipliğe refle düşürerek diğer beyaz metal iplikler arasında parıltılı sarı rengin kuvvetli belirlenmesine imkan veren yeşil çizgilerle (4) çalışmıştır. Bu parça kuşkusuz resim sanatının renk ögesini çok iyi bilen ve üçüncü boyutla oynayabilen bir ustanın eseridir (5). Diğer parça "aynı müzede bulunan 239 envanter numaralı, 65 x 54 cm. boyutlarındaki pano gerek

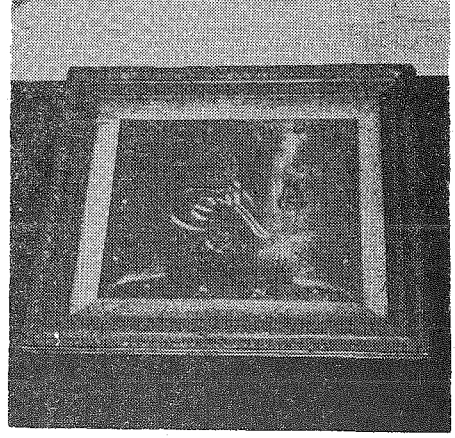
(4) Barışta, H. Örcün., Konya Müzelerindeki Türk İşlemelerinden Örnekler, Kültür ve Sanat, S. 4, Türkiye İş Bankası, 1989, s. 48.

(5) Barışta, A.g.m., s. 48.

H. 1318 (M. 1901 - 2) tarihini gerek 'Pakize' imzası ve gerekse tuğra şeklinde düzenlenen 'Ya Hazreti Mevlana Celaleddin Rumi Koddese Sirruhu'l-Ali' yazısıyla fark edilmektedir" (6). Bu parça yeşil atlas üzerine sarı sim, kahve-rengi tonları ve pembe ipekle Çin iğnesiyle işlenmiştir.

6 — Konya Mevlana Müzesinden 638 envanter nolu puşide.

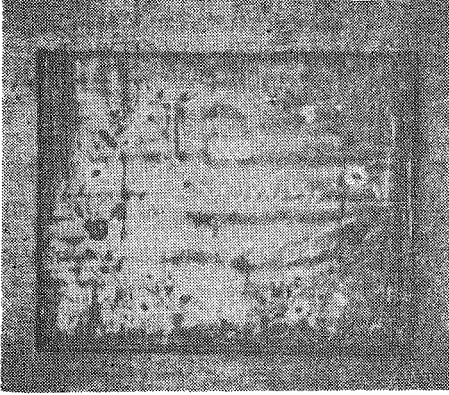
7 — Konya Mevlana Müzesinden 239 envanter numaralı pano.

Mevlana Müzesi dışında bazı koleksiyonlarda bulunan sikke motifleriyle bezenmiş işlemeli panolar vardır. Gerek Mevlana Araştırmaları Merkezine Uzluk (7) tarafından armağan edilen, 7160 envanter numaralı 64.5 x 50.5 cm. boyutlarındaki bal rengi atlas üzerine sarma, sap işi, tohum iğnesi ve Çin iğnesiyle işlenmiş, beyaz, tarçın rengi ile renklendirilmiş sikke ile "Dü ci-handa eğer altın ola dersen namm, Sikkesi altına gir Hazreti Mevlananın, Sene 1329 (M. 1912 - 13)" yazısı yanısıra kırmızı, beyaz çiçekler ve tarçın rengi yapraklarla bezenmiş pano enteresan bir parçadır. Bir başka parça Hadimli bir ailenin sandığında bulunmaktadır. Beyaz atlas üzerine sarma ile işlenmiş bu pano 58 x 47.5 cm. boyutlarındadır. Yeşil, fıstık rengi ve tarçın rengi bir sikke motif ile bezenmiş parçada "Yadigarı Konya Sene 1330 (M. 1913) maşallah" yazısı yanısıra yeşil, fıstık rengi yapraklarla donatılmış mor sarı renklerle işlenmiş hercai menekşeler ilgi çekmektedir.

İşleme izlenimi veren ancak beyaz bez üzerine baskı tekniği ile yapılmış ilginç bir parça özel bir koleksiyonda bulunmaktadır. 60 x 80 cm. boyutlarındaki parçada: Karşılıklı getirilmiş, iki 'C' kıvrımlı gül dalının üzerine efla-tun - mor, pembe - koyu pembe renginde gül, küpe ve koncalar vardır. Böylece oluşturulan çerçevenin ortasına üzerinde "Ya hazreti Mevlana" yazısı

(6) Barışta., A.g.m., s. 50.

(7) Feridun Nafiz Uzluk tarafından Konya İl Halk Kütüphanesine bir koleksiyon ve bir kütüphane armağan edilmiştir.

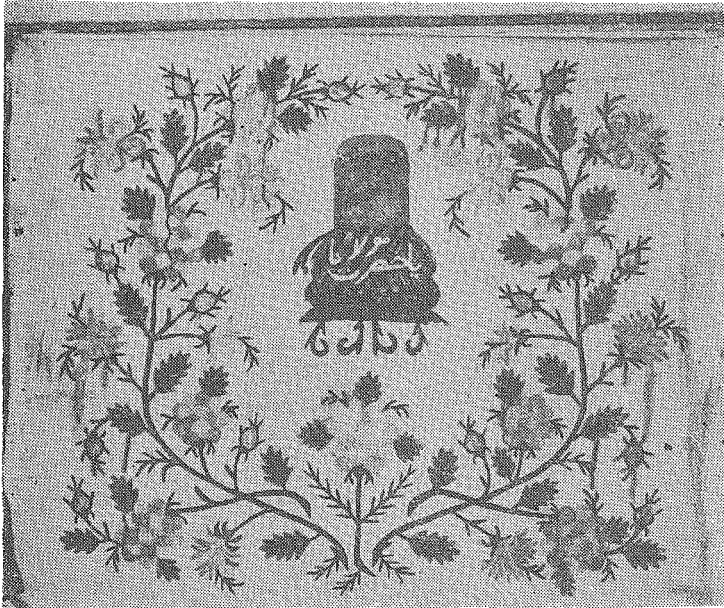

8 — Uzluk tarafından Mevlana Araştırmaları Merkezine armağan edilen parça.

9 — Hadimli bir aileye ait olan işlemeli pano.

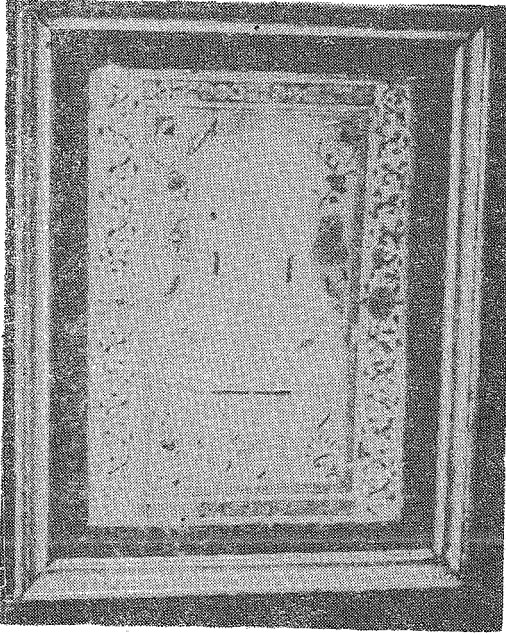
yerleştirilmiş bir destarlı sikke oturtulmuştur. Açık kahverengi ile oluşturulmuş sikkenin destarı yeşille, altındaki kısa ayaklı sehpa ise kahverengiyle verilmiştir. Veli Naci Gezgin Koleksiyonundaki bu parça belki de işlenmek üzere hazırlanmış bir örnek bezidir.

10 — Baskı tekniği ile yapılmış Veli Naci Gezgin Koleksiyonundaki parça.

Taşınabilir nitelikteki eserler arasında kağıt malzeme kullanarak yapılmış panolar oldukça çoktur. Bunlar arasında 5774 envanter numaralı pano-

nun aynı bir yeri vardır. 37 x 29 cm. boyutlarındaki pano katığı, ebru ve guvaj boyama tekniği ile çalışılmıştır. Çevresi kahverengi tonlarıyla yapılmış ebru ile kuşatılmış cetvel dışı beyaz zemin üzerine guvaj tekniği ile çalışılmış altın yıldız, kırmızı, yeşil rumilerden oluşan suyla bezenmiş eserin ortasında aherli bej kağıt üzerine beyaz kağıt yapıştırılarak süslenmiş bir sikke ve bir sehpa bulunmaktadır. Dal ve çiçeklerle bezenmiş sikkede, aynalı "Ya hazreti Mevlana Kuddise Sırrühul Aziz" yazısına yer verilmiştir. Sikkenin üstünde karşılıklı birer ay yıldız motifi vardır. Altın yıldızla boyanmış ay yıldızların altına birer çiçek onların altına birer küçük sikke oturtulmuştur. Guvaj tekniği ile mor ve kırmızı ile renklendirilmiştir. Eserin sol alt köşesine beyaz ve yeşille boyanmış bir kaktüs çiçeği oturtulmuştur. Sağ köşesinde siyahla yazılmış "Sikke-i Şeyh Celaleddin Rumi şod tamam" (8) yazısı okunmaktadır. Sehpa ile sikkenin oyularak oluşturulmuş motiflerinin bir zemine tek tek monte edilmesiyle uygulanan bir tür kolaj çalışması olan bu tekniğin kağıt - karton kalıp yerine ağaç kalıp kullanılarak yapılan bir çeşitlemesi vardır.

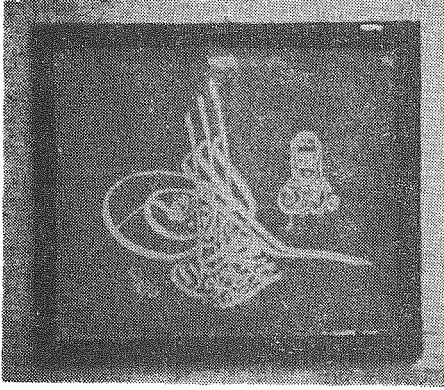

- Mevlana Müzesindeki katığı tekniğiyle çalışılmış 5774 envanter numaralı pano.

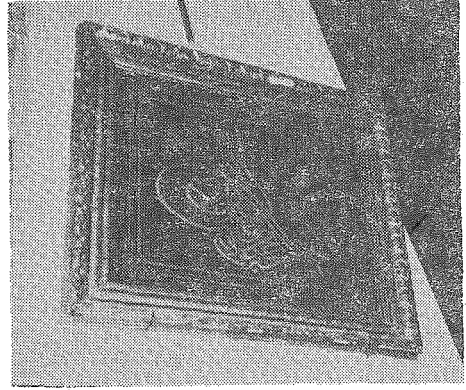
Uzluk tarafından Mevlana Araştırmaları Merkezine armağan edilen bir parça bu tür çalışmalara örnek olarak verilebilir. Burada ağaçtan kıl testere ile oyulmuş motifler rubi renginde kadife bir zemin üzerine monte edilmiştir. Aynı koleksiyonda bulunan diğer bir parça 7153 envanter numaralı Akif imzalı panodur. Saks mavisi karton üzerine sarı yıldızla tasarlanmış

(8) Eserin üstündeki yazılar Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından okunmuştur.

eserde yanında bir sikke bulunan bir tuğra vardır. 49 x 58 cm. boyutlarındaki parçada tuğra istifli sülüs yazıda “Ya Hazreti Mevlana Celaleddin El Rumi”, sikkede ise “Kuddise Sırrü Ali” ibareleri okunmaktadır. Panonun çevresi sarı yıldızla renklendirilmiş, kıvrık dallardan oluşan, köşeleri birer yıldız motifiyle taçlanmış bir bordürle kuşatılmıştır.

12 — Akif imzalı, Mevlana Araştırmaları Merkezinde bulunan 7153 envanter numaralı pano.

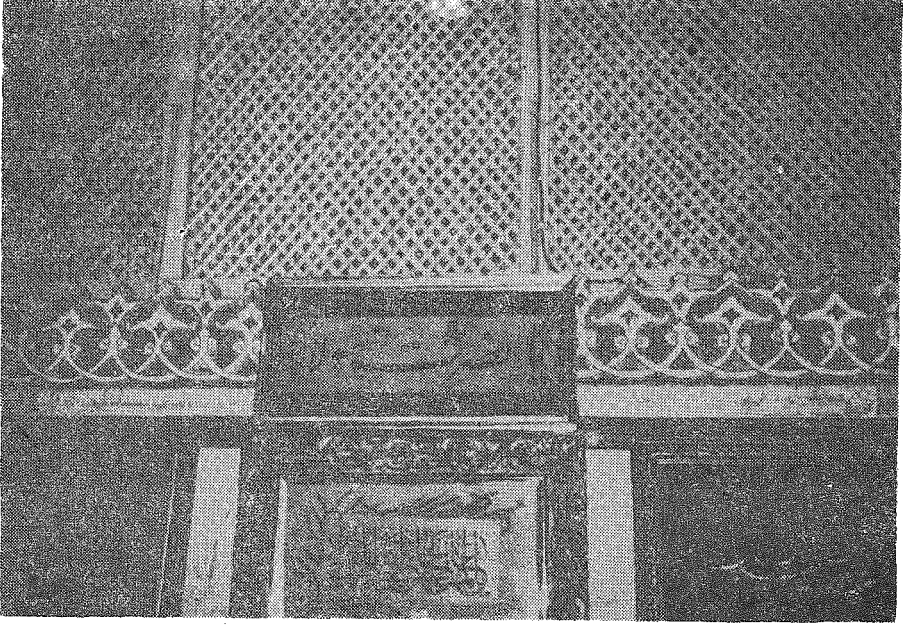

13 — Mevlana Müzesinden Akif imzalı, 202 envanter numaralı pano.

Bu panoya benzer başka bir pano Mevlana Müzesi'nde bulunmaktadır. 202 envanter numaralı bu panonun boyutları 52 x 40 cm.dir. Siyah karton zemin üzerine sarı yıldız ve fıstık yeşili ile renklendirilmiş, guvaj tekniği ile çalışılmış panoda: Ortada tuğra istifi içinde sülüsle yazılmış “Ya Hazreti Mevlana Celaleddin Rumi Kuddise Sırrü hu”, yanda “El Ali”, tuğranın diğer tarafında “Ketebe hu Akif” (9) ibareleri yer almaktadır. El Ali yazısının üstünde fıstık yeşili destarlı yıldızla yapılmış bir sikke vardır. Sikkenin üstüne ve yanına sarı yıldızla renklendirilmiş birer çiçek demeti oturtulmuştur. Ketebe kaydının bulunduğu sağ üst köşede sarı yıldızla yapılmış başka bir çiçek demeti bulunmaktadır. Çevresi sarı yıldızla cetvellenmiş çalışmanın dört köşesini birer sarı yıldızla yapılmış köşebent taçlamaktadır.

Aynı müzede dikkati çeken başka bir örnek 57 x 30 cm. boyutlarında 1470 envanter numaralı parçadır. Dikdörtgen formundaki eserde “Ya hazreti Mevlana” yazısının üstüne üç ayaklı bir sehpa oturtulmuş, guvaj tekniği ile boyanmış fıstık yeşili bir sikke oturtulmuştur. Bej zemin üzerine siyahla yazılmış yazının cetvel dışı diyah zemin üzerine sarı yıldızla yapılmış dikdörtgen ve çiçeklerden oluşan bir suyla bezenmiştir.

(9) Eserin yazıları Hasan Yügrük tarafından okunmuştur.

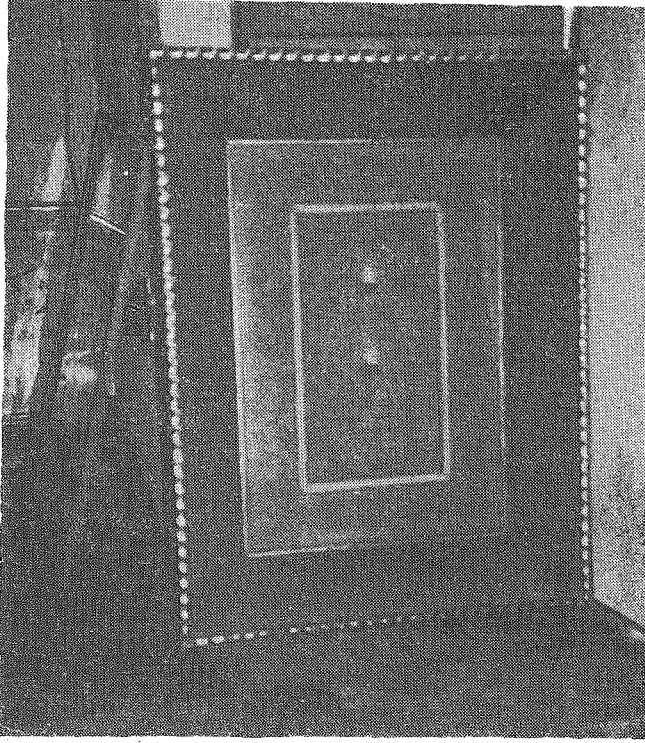

14 — Konya Mevlana Müzesinden sikke ile bezenmiş “Ya Hazreti Mevlana”,
“Kuddise Allahü Sırrı”, yazılı, Fatma Radiye Tepedelenli Çelebi hediyesi,
1470 envanter numaralı pano.

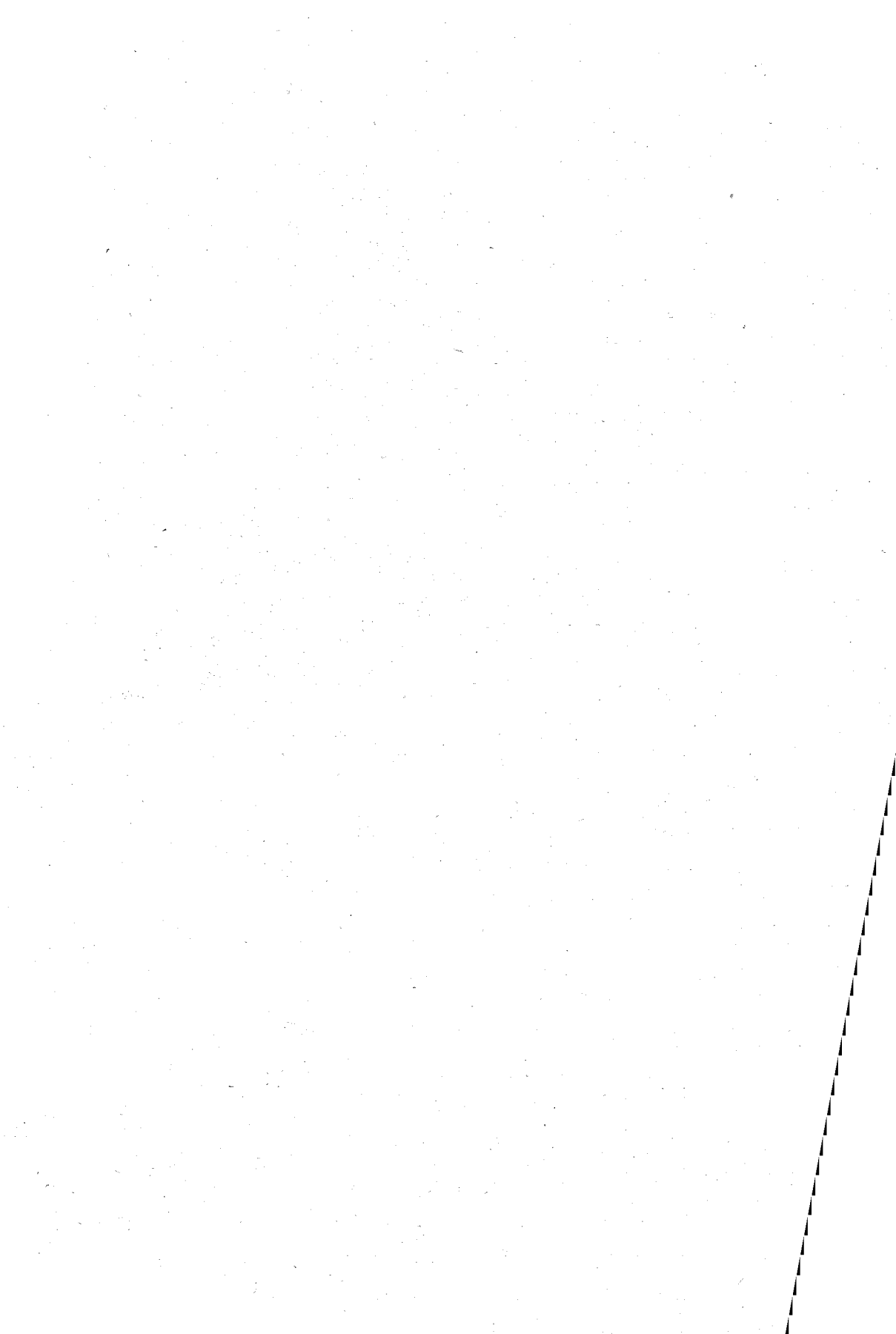
Bu panolar dışında Mevlana Müzesi'nde bir grup yazılı levha sikke motifleriyle bezenmiştir. Bunların arasında: 24x18 cm. boyutlarında, Mehmet Sadık'ın talik taziyle hazırladığı ve bir sikke ile taçladığı, 185 envanter numaralı eser; 40 x 13 cm. boyutlarında, Seyyid Mehmet İzzet'in bir sikke altına diagonal çizgiler oluşturacak biçimde sıralayarak tasarladığı yazı şeritlerinden meydana gelmiş, 274 envanter numaralı parça; 35 x 15 cm. boyutlarında, guvaj tekniği ile boyanmış kahverengi kafesli beyaz destarlı beyaz çift sikke ile bezenmiş yazı şeritleriyle çerçevelenmiş, 1317 (M. 1900) tarih ve Hulusi imzalı, 275 envanter numaralı levha yavruağzı üzerine siyah renkte hattı ve pembe rengi üzerine sarı yıldızla çiçek demetleri ve kurdellarla bezenmiştir.

Kısaca bir tebliğin kapsamı içinde sunmağa çaba harcadığımız sikke motifleri ile bezenmiş değişik malzeme ve teknikle yapılmış el sanatı, süsleme sanatı ve güzel sanat parçaları Türk kültür ve sanatının zengin bir alanını oluşturmaktadır. Plastik ve fonetik sanatların zaman zaman iç içe sunulmuş olduğu bu çalışmalar daha detaylı araştırılmalı, felsefe, edebiyat, sanat ta-

rihi, sanatçidan kurulacak bir ekiple sağlıklı bir biçimde belgelenmeli ve tanıtılmalıdır.

15 — Konya Mevlana Müzesinden 275 Envanter numaralı, Hulusi imzalı levha.

KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI'NİN KAYBOLAN BİR YAPISI : TÜRBE HAMAMI

Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE

Mevlânâ Dergâhi'nin çevresinde zamanla teşekkül eden ve cami, medrese, imaret, han, hamam, çarşı ve dergâh müntesiplerinin evlerinden ibaret mimarî manzûmenin en ilginç yapılarından biri de Türbe Hamamı idi. İmar bahanesi ile yıktırıldığı 1955 yılına kadar sağlamca ayakta kalabilmiş bu tarihî yapı hakkında yayınlanmış bilgiler maalesef mahdut ve yetersizdir. Konya'nın eski kadastral plânları ve bazı fotoğraflar sayesinde yerini tesbit edebiliyor; mimarîsi hakkında kısmen fikir sahibi olabiliyoruz (1) (Şekil 1, 2; Resim 1, 2, 3).

Türbe Hamamı hakkında bilgi veren kaynakların en eskilerinden biri, rahmetli Mimar Şahabettin Uzluk'un 1939 da yayınlanan "Konya Abideleri" isimli kitapçığıdır (2). Bu eserin "Hamamlar" başlığı altında ve özellikle mimarî kompozisyon bakımından mukayeseli olarak ele alınan diğer Konya Hamamları ile birlikte Türbe Hamamı için de "... Türbe hamamı bu grubun eski bir tipidir. Yapının Selçukiler tarafından yaptırıldığı pek mümkündür. Çünkü imaret yanında olması bu fikri çok kuvvetli yapıyor. Aynı mütaleayı, bazı dokumentlerle tasdik etmek kabildir. Meselâ: Hamamın eskidenberi, Türbe Hamamı diye anılması ve gelirin türbeye aid bulunması, bu fikri kabul için kâfi bir materyaldir. Binaenaleyh hamamın diğerleri gibi iyi bir maksad üzerine kurulduğu muhakkaktır. Kadın ve erkekler kısmını havidir. Muhtelif tarihlerden ekleme ve onarmaları vardır.

Orada hamamla kompozisyon bakımından, ikinci bir yapı bloğunun orta-

- (1) Sağlam durumunu hatırlayanların tarifine göre, Türbe Hamamının erkekler kısmına Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin batısındaki muvakkithaneye bitişik Nebi Dayı'nın kahvesi ile Ekmekçi Bahri'nin fırını arasında geçilerek giriliyordu. Mevlânâ Dergâhının çevresine ait bazı fotoğrafları rahmetli Arkeolog Gürbüz Alp'in arşivinde bularak, faydalanmamıza imkân veren eşi Sayın Arkeolog Ayhan Alp'e şükranlarımızı sunarız.
- (2) Şehabeddin Uzluk, "Konya'da Mevlânâ'nın Hâtıralarını Taşıyan Âbideler I", Millî Mecmua, Cilt: 13, Sayı: 150 - 5, 15 Ağustos 1952, s. 13.

da olmaması çok muhtemeldir. Bilhassa, Sultan Selim Camisinin yerinde kaybolmuş yapı teferruatı olmak lâzımdır. Fakat, orada bugün eski izleri görmüyoruz. Dokumentler, tam bir tipi bildirmekten çok uzaktır. Selçukî devrine ait izler, yalnız türbe ve yanındaki medreseye dair pek kısa hatlardır.

Bilhassa, türbenin olduğu sahayı sarayın gül bağçesi işgal ediyordu. Alâeddin I. tarafından Mevlânâ'nın babasına bağışlanmıştı. Binaenaleyh, bu mıntika şehrin ikamet hudutlarından dışda kalıyordu. İlk defa, bir halvetten ibaret olan hamamı sonradan tevsi etmişlerdir. Zaten hamamın bugünkü durumu da büyük bir tip olmaktan ziyade muhtelif eklemelerden küçük bir misaldir.

Yanındaki yapı partileri içinde bir blok temin ediyordu ki, o vakitlerden son zamanlara kadar yapılmış bir çok onarmalar orijinal tip üzerinde büyük değişmeler vücuda getirmiştir. Hamam ihtiyacının pek ufak bir partiye aid olduğunu kabul etmek lâzımdır. Fakat obirlerinde tekrarlanan iç ve dış bölmelerle arkitektür pek dar bir ölçüdedir. Bilhassa ikinci misal (Mahkeme Hamamı) yanında pek ufak gövde sahasına malik bulunuyor." şeklinde bilgi vermektedir.

Diğer bir kaynak, yine Şahabettin Uzluk'un 1952 de yayınlanan "Konya'da Mevlânâ'nın hatıralarını taşıyan abideler" isimli makalesidir (3). Dr. Uzluk bu makalesinde "Menakıplerin pek sık olarak ziyaretini bildirdikleri hamam, Yusuf Ağa Kütüphanesi yakınındaki Türbe Hamamıdır. Kadınlar ve erkekler kısmını havi bulunmaktadır. XVIII. asrın başlangıcında Adil Çelebi tarafından Karagöz Ustaya tamir ettirilmiştir (4). Mevlânâ, mezkûr hamama pek çok defalar giderdi. Hattâ tıraş olacağı zaman, berberi oraya celbettirirdi. Bir defasında Hüsameddin Çelebi de beraberdi. Mevlânâ kendisine bakmış, pek zayıf olduğunu Hüsameddin Çelebi'ye şikayet etmişti" demektedir.

Dr. Mehmet Önder de, 1962 de yayınlanan Mevlânâ Şehri Konya isimli kitabında, Karamanoğulları devrinde Hoca Selman nam hayırsever tarafından, Mevlânâ Dergâhının güney batısında yaptırılan ve Türbe Hamamı adıyla tanınan Kürkçü Hamamının, 1699 yılında, zamanla harabiyeti cihetiyle, Mevlânâ Dergâhı postnişini Bostan Çelebi tarafından yenilediğini ve Mevlânâ Dergâhı evkafına bağlandığını bildirmekte ve "... Kadın ve erkeklere ait ayrı ayrı bölümleri, küllhanı, keçeliği, şadırvanı olan Çifte Hamam diye tanınan Türbe Hamamı'nın, 1955 yılında bir gece içerisinde yıkılarak yeri meydana

(3) Architekt Şehabettin, **Konya Abideleri**, Konya 1939, s. 45 - 46.

(4) Bu cümledeki (Karagöz Ustaya) ibaresi, kanaatimizce (Karagöz Ustasına) olmalıdır. Çünkü eski Konyalılar, bir yapının tamirine (Karagöz geçirmek), bunu yapan ustaya da (Karagöz Ustası) derlerdi.

hâline getirilmiştir” dedikten sonra **“Yıkıntıdan sonra, stalaktit süsleme, mermer şadırvanı Karatay Medresesi bahçesine kaldırılmıştır”** şeklinde bilgi vermektedir (5).

Rahmetli Dr. İ. Hakkı Konyalı ise 1964 de yayınlanan Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi isimli kitabında, bu hamamın evvelce Kürkçüler Kervansarayı'nın yanında olduğu ve tahrir defterlerinde Postinduz (Kürkçüler) Hamamı şeklinde geçtiğine işaret ederek, Fatih devrinden beri bu hamamın bir kısım gelirinun Mevlânâ Türbesi'nin vakfı olduğu bütün Konya evkaf defterlerinde yazılıdır, demiştir. Yine Konyalı'ya göre, II. Bayezid defterindeki bir kayıttan, bu hamamın sonradan satıldığı, Cemaleddin Çelebi'ye geçtiği, onun da 1/3 hissesini türbeye vakfedip diğer hisselerinin mülkünde kaldığı anlaşılmaktadır. Cemaleddin Çelebi'nin oğlu Abid Çelebi'nin 895/1489 tarihli vakfiyesi ile hamamı türbeye vakfetmiştir. Daha sonra XVII. yüzyıl sonlarında veya XVIII. yüzyıl başında Bostan Çelebi zamanında, harabiyeti dolayısıyla esaslı bir şekilde tamir ettirilmiştir. Konyalı, hamamın mail-i inhidam olduğu iddiası ile 1955 yılında bir gece kaçak olarak yıktırılıp yok edildiğini söyler ve **“... Aralarında keçeciler için ayrıca bir kısım bulunan, kadınlı erkekli bu tarihi hamam, muhteşem bir mimari eser idi. Hamamın soyunma yerini bir çiçek gibi süsleyen mermer havuz şimdi Karatay Medresesi'nin bahçesine konmuştur”** der (6).

Yukarıda zikrettiğimiz üç eserde, tarihçesi ile mimarisinden kısaca bahsedilen bu hamamın inşa tarihi veya devri hakkında birlik görülmemesi dikkati çekmektedir. Çünkü, Şahabettin Uzluk, Mevlânâ'nın burada yıkandığından bahsettiğine göre hamam en geç XIII. yüzyılda, Mehmet Önder'e göre de Karamanoğulları devrinde yani XIV - XV. yüzyıllarda inşa edilmiş olmalıdır. İ. H. Konyalı ise hamamın inşa tarihinden hiç söz etmemiştir. Hamam hakkında gerek tarihi, gerekse mimarisi bakımından en geniş bilgiyi, varlığını tesadüfen öğrendiğimiz, yayınlanmamış bir raporda buluyoruz. 1950'li yıllarda Millî Eğitim Vekâleti Müzeler Genel Müdürlüğüne Konya Mevlânâ Dergâhı çevresindeki binalar hakkında bir rapor hazırlayan (7), rahmetli Y. Mimar Ali Saim Ülgen'in bu hamam hakkında yazdıklarını aynen aşağıya alıyoruz :

“Abid Çelebi Vakfı Hamam (Şifa Hamamı - Türbe Hamamı) : Vakıf kayıtları defterlerinde, şer'i mahkeme sicillerinde bu bina hakkında muhtelif

(5) Mehmet Önder, Mevlâna Şehri Konya, Konya 1962, s. 253.

(6) İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi**, Konya 1964, s. 1068 - 1069.

(7) Ali Saim Ülgen, bu raporunun yanısıra, hamamın 1953 yılında bir plânını da çizmiştir. Bu plân Celâl Esat Arseven'in **“Türk Sanatı Tarihi”** isimli eserinin 526. sayfasında, 1044. şekil olarak kısa bir açıklama ile yayınlanmıştır.

kayıtlara rastlanmıştır. Vakfiyesinin 1047/1637 tarihli mahkeme siciline göre mevcudiyeti anlaşılmış ise de bugün Vakıflar Arşivinde bulunamamıştır.

Abid Çelebi, Mevlânâ Celâleddin-i Rumi'nin oğlu Sultan Veled'in oğlu olup, ağabeyisi Ulu Arif Çelebi'den sonra dergâhın dördüncü postnişinidir. Bu zat dergâh vakfını zenginleştirmek üzere birçok binalar daha yaptırmış ve vakfetmiştir. Bu arada mezkûr çifte hamam da inşa ettirdiği binalar arasındadır. Abid Çelebi Karamanoğlu Mehmed Bey zamanında Konya'da yaşamış 632 H. (1283 M.) yılında doğmuş ve 739 H. (1338 M.) tarihinde vefat etmiştir. Hamam uzun zaman iyi tamir edilmemesi neticesi çamur sıvalarla harici şeklini kaybetmiş ve bazı kısımları da bakımsızlıktan harap olup yıkılmış, odunluk, su depolarında ve kadınların soyunma mahallerinde tadilâta uğramıştır. Buna rağmen plân hususiyeti bulunan bir hamamdır. Bu hamamın plân ve kütle benzerine ancak Niksar Danişment Yağıbasan Hamamında rastlıyoruz.

Bu hamam ne Bursa'nın, ne de klâsik çağımızın hamamları gibi mütenazır bir kompozisyon ifade etmeyip dezakse, biribirine girift ve yalnız keçe imâliyle şöhret bulmuş olan Konya'nın hususiyetlerini havi bir hamam olup, keçe pişirilen tezgâhlı bir kısmı da vardır ki, keçelikli hamam tipi Türkiye'de yalnız Konya'da görülür. Ve bu eser de en eski bir örnektir. Bu hamamdan başka hamamlarda da keçe pişirilen bir kısım mevcut ise de, diğer bütün binalar, buna nazaran muahhardır. Hamamın zamanın tesiriyle çukurda kalmış olması da, binanın çevresinin ne kadar dolduğunu ifade eder. Bu arada hamamın kubbelerinde yaptığımız araştırma sonunda, vasatî 10 cm. den aşağı olmayan çamur sıvaların altından temiz moloz duvarlarla, tuğla kubbeler zuhur etti. Bu arada keçeliğin ve erkekler kısmı soğukluğunun kubbelerinde, yalnız Karaman eserlerinde tesadüf edilen müsellesî dişli çıkıntılara rastladık. Bu delil de hamamın tarihlenmesi için faydalı oldu.

Hamam çifte bir hamam olarak yapılmış ve batı tarafına kadınlar soyunma mahalli inşa edilmiştir. Bu kısmın, sonradan tadile uğratıldığı muhakkaktır. Çünkü üst kısmın mimari şekli ampir üslûbundadır.

Erkekler kısmının kubbeleri, tromplara ve iç kısımlarda da müselles pandantiflere oturmakta ve klâsik mümas kemerler, bunları içten çerçevelemektedir. Soğukluktan bir kapı ile keçeliğe ve diğer kapıdan soğukluk sayılabilecek muhtelif salonlardan sonra sıcaklığa geçilmektedir. Bu hamamdaki Selçuk çağının büyük hücre teşkilâtı, klâsik olgunluğa ve taksimata erişilmeden yapılmış binalardan birinde bulunduğumuza en güzel delil vermektedir. Kadınlar kısmı ise Niksar'daki Danişment Yağıbasan Hamamını ziyadesiyle hatırlatan eyvanları muhtevîdir ve mütenazırdır..”.

Rahmetli Ali Saim Ülgen'in raporunda hamamın yapılış devri ile ilgili bilgiler üç maddede özetlenebilir :

1) Türbe Hamamı adıyla bilinen çifte hamam, Mevlânâ'nın torunu Abid Çelebi tarafından XIV. yüzyılda yani Karamanoğulları döneminde inşa edilmiştir. Erkekler kısmı soğukluğunun kubbelerinde bulunan üçgen tuğla dışlar de bu dönemin özelliğini taşımaktadır.

2) Hamam bakımsızlık, kötü onarımlar ve tadilat yüzünden orijinal dış ve iç görüntüsünü kaybetmiş olmasına rağmen, plân özelliğini muhafaza etmektedir. Özellikle kadınlar kısmı sonradan tadilâta uğramış olmakla birlikte, sıcaklık kısmındaki eyvanları ve plânındaki simetrisi ile Niksar'daki Yağbasan Hamamına benzemektedir (8).

3) Erkekler kısmındaki büyük hücre teşkilâtı Selçuklu çağı hamamlarında görülen özelliklerdendir.

Bu bilgiler birleştirildiği zaman Türbe Hamamının, belki sadece kadınlar kısmının veya her iki kısmın Selçuklular devrinde yapıldığı; ancak sonradan Karamanoğulları zamanında büyük ölçüde ilâvelerle yenilediği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yine Karamanoğulları zamanında Konya'da yapılmış Meram Hasbeyoğlu ve Mahkeme (İbrahim Bey) Hamamlarının birbirine benzer plânları ile Türbe Hamamı plânının çok farklılık göstermesi bu ihtimali daha da güçlendirmektedir. Rahmetli Ülgen'in Türbe Hamamı ile ilgili müşahedeleri arasında, keçelikli hamam tipinin sadece Konya'da görülmesi ve Türbe Hamamının bunların en eski örneklerinden biri sayılması hakkındaki yargısı, henüz bilim dünyasında tartışılmamış olmakla beraber, Türk Mimarlık Tarihi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir özelliği ortaya koymaktadır (9).

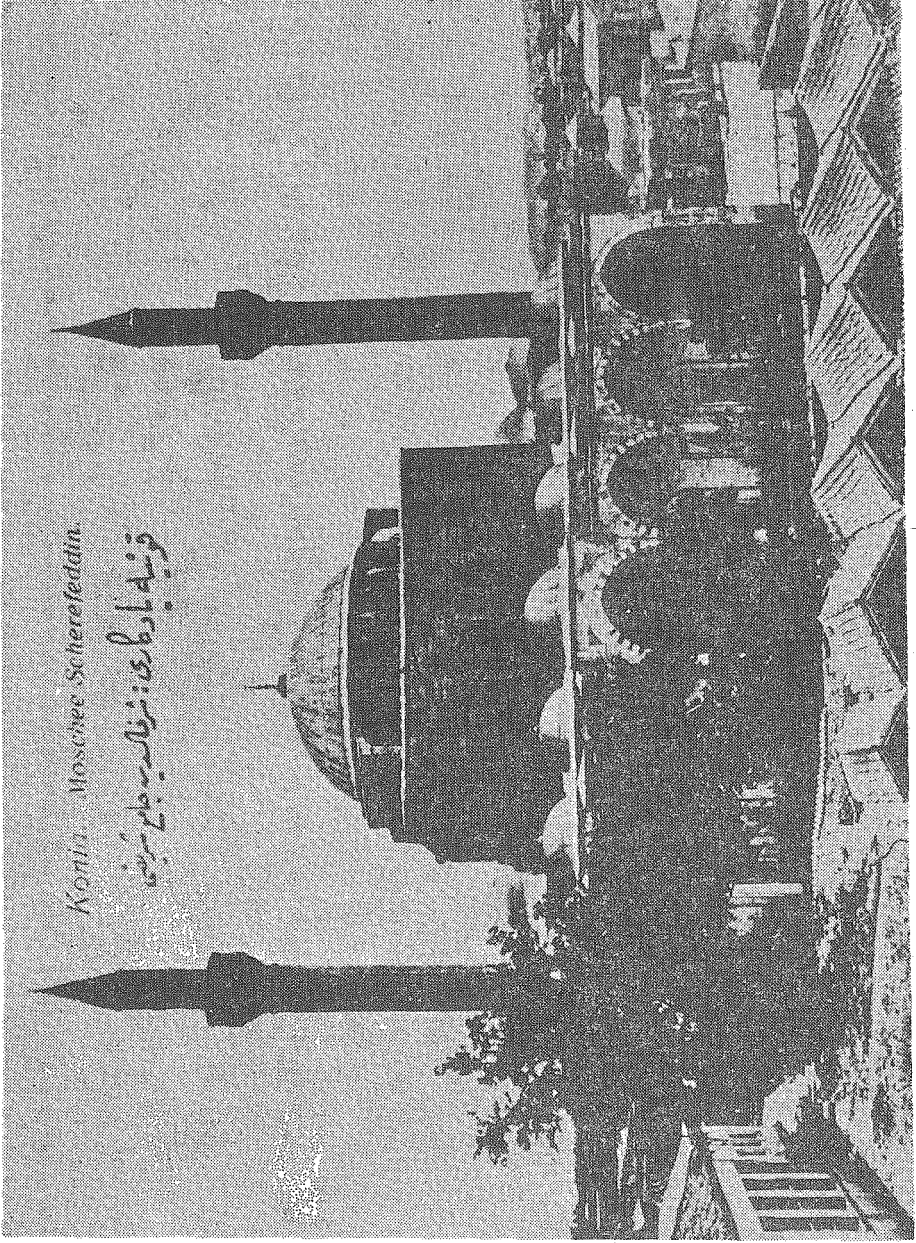
1960'lı yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restoratör mimarı olarak Konya'da yaptığımız incelemeler sırasında Türbe Hamamının erkekler kısmından getirildiği söylenen mermer şadırvanı görmüş, ölçü ve fotoğraflarını alarak, küçük bir tanıtma yazısı ile yayınlamıştık (10). Yine bu yıllarda

- (8) Halit Çal'ın "Niksar'da Türk Eserleri" isimli kitabındaki hamamlar bölümünde (s. 68 - 77) Danişment Yağbasan Hamamı'ndan bahsedilmemektedir. Ancak yayınlanan plânına bakarak, banisi ve inşa tarihi belli olmayan Kaleiçi Mahallesindeki Büyük Hamam ile Yağbasan Hamamının aynı yapı olması ihtimalinden söz edilebilir.
- (9) Yaptığımız araştırmalar, Konya'daki bilinen keçelikli hamamlar arasında en eskisinin gerçekten de Türbe Hamamı olduğunu ortaya çıkartmıştır. Keçelikli hamam olarak bilinen Sahib Âta Hamamı (Sultan Hamamı), herne kadar daha eski tarihli ise de buradaki keçeliğin Osmanlılar zamanında ve bazı sıcaklık mekânlarının tadilatı ile meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Bu sebepten Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1960'lı yıllarda yaptırılan restorasyon sırasında kaldırılmıştır.
- (10) Yılmaz Önge, "XIV. Yüzyıla Ait İki Eski Türk Havuzu", Artitekt No: 317, 1964, s.

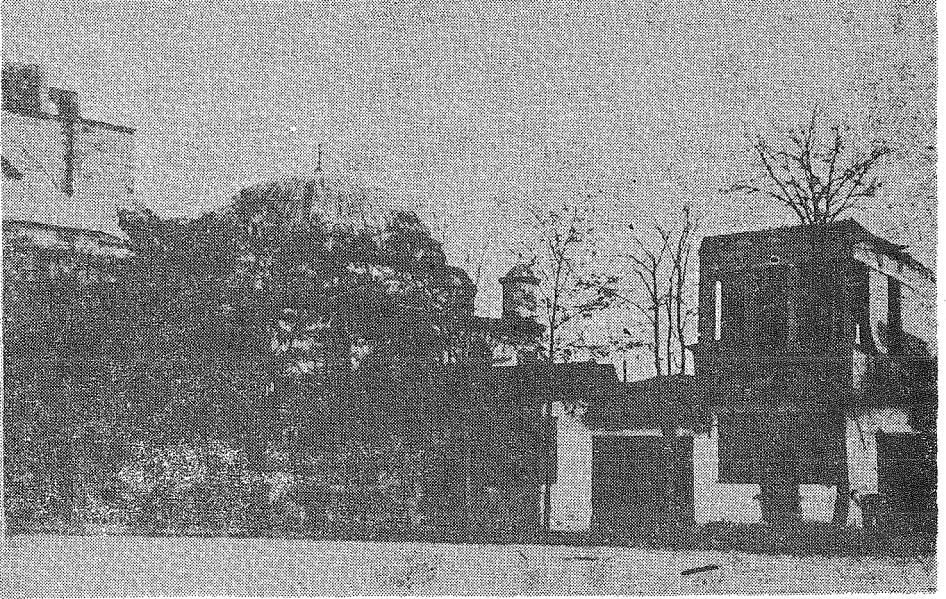
rahmetli İzzet Koyunoğlu'ndan da, evinin bahçesinde Konya'nın muhtelif yerlerinden toplanmış mimarî parçaların arasında, bazı şadırvan parçalarının Türbe Hamamına ait olduğunu öğrenmiştik. Karatay Müzesindeki şadırvanın hazne taşları tamam olduğundan, Koyunoğlu'nun bahçesindeki taşlar, gerçekten Türbe Hamamına ait idiyse, ancak bu hamamın kadınlar kısmındaki bir başka şadırvanın parçaları olabilirdi. 1980'li yıllarda Alavardı Ak-sarıncı Camii önünde benzeri bir şadırvan daha tesbit ettik ve bunun da Türbe Hamamından (muhtemelen kadınlar kısmından) getirildiğini öğrendik. Böylece Türbe Hamamına ait olduğu söylenen, birbirinden farklı üç şadırvan ortaya çıkmış oluyordu. Türk Hamamlarının genellikle soyunmalık bölümlerinde sadece birer şadırvan bulunduğu için, mevcut şadırvanlardan birinin başka bir yapıya ait olması gerekmektedir. Nitekim yaptığımız incelemelerde, Koyunoğlu Müzesinde eksik parçalar hâlinde muhafaza edilen ve diğerlerinden daha büyük ölçüdeki şadırvanın daha eski olduğuna kanaat getirdik ve bunu da benzeri örneklerle birlikte bir makalemizde tanıttık (11).

Buraya kadar arzettiğimiz bilgileri toplayarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Rahmetli Dr. Şahabettin Uzluk'un kaynaklardan tesbit ettiği ve Hz. Mevlânâ'nın sık sık gelip yıkandığı hamam, sonradan Karamanoğulları döneminde çifte hamam olarak ihya edilen Türbe Hamamının bir kısmı idi. Rahmetli Ülgen'in Niksar'daki XIII. yüzyıldan kalma Danişmentli hamamına benzetmesine dayanarak, biz bunun çifte hamamın sonradan kadınlara tahsis edilen kısmı olduğunu zannediyoruz. Koyunoğlu Müzesinde bazı parçaları bulunan şadırvan da buraya ait olmalıdır. Bilemediğimiz bir sebeple bu Selçuklu hamamının harap olmasından sonra, XIV. yüzyılda Abid Çelebi tarafından ihya edilışı sırasında, ilâve edilen erkekler kısmına yeni bir şadırvan konulurken kadınlar kısmındaki eski şadırvan da değiştirilmiştir. Yapıyı incelemek imkânı artık kalmadığından Türbe Hamamının bir kısmının gerçekten Hz. Mevlânâ zamanına ait olup olamayacağı bundan sonra ancak tarihçilerin bulabilecekleri yeni belgelerle kesinlik kazanacaktır. Dileğimiz Konya'nın bundan böyle tarihi özellik ve güzelliklerini kaybetmeden, bilhassa Hz. Mevlânâ ile ilgili hatıraları koruyarak gelişip büyümesidir.

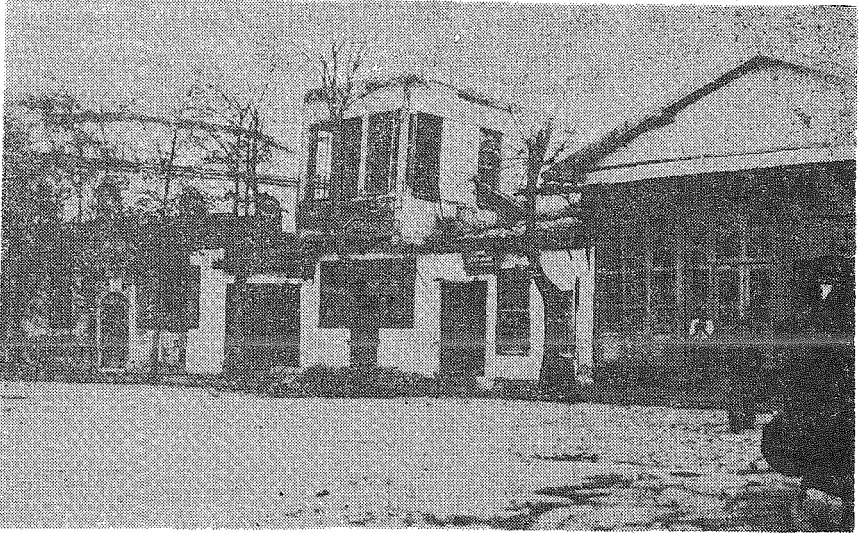
(11) Yılmaz Önge, "Konya ve Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar" Vakıflar Dergisi XIX, Ankara 1985, s. 95 - 108.

Resim 1 — Sultan Selim Camiini ve sağ tarafında muvakkithane ile Türbe Hamamını gösteren eski bir fotoğraf (Kartpostal olarak basılan bu fotoğrafın üzerine yanlışlıkla Şerefeddin Camii yazılmıştır.)

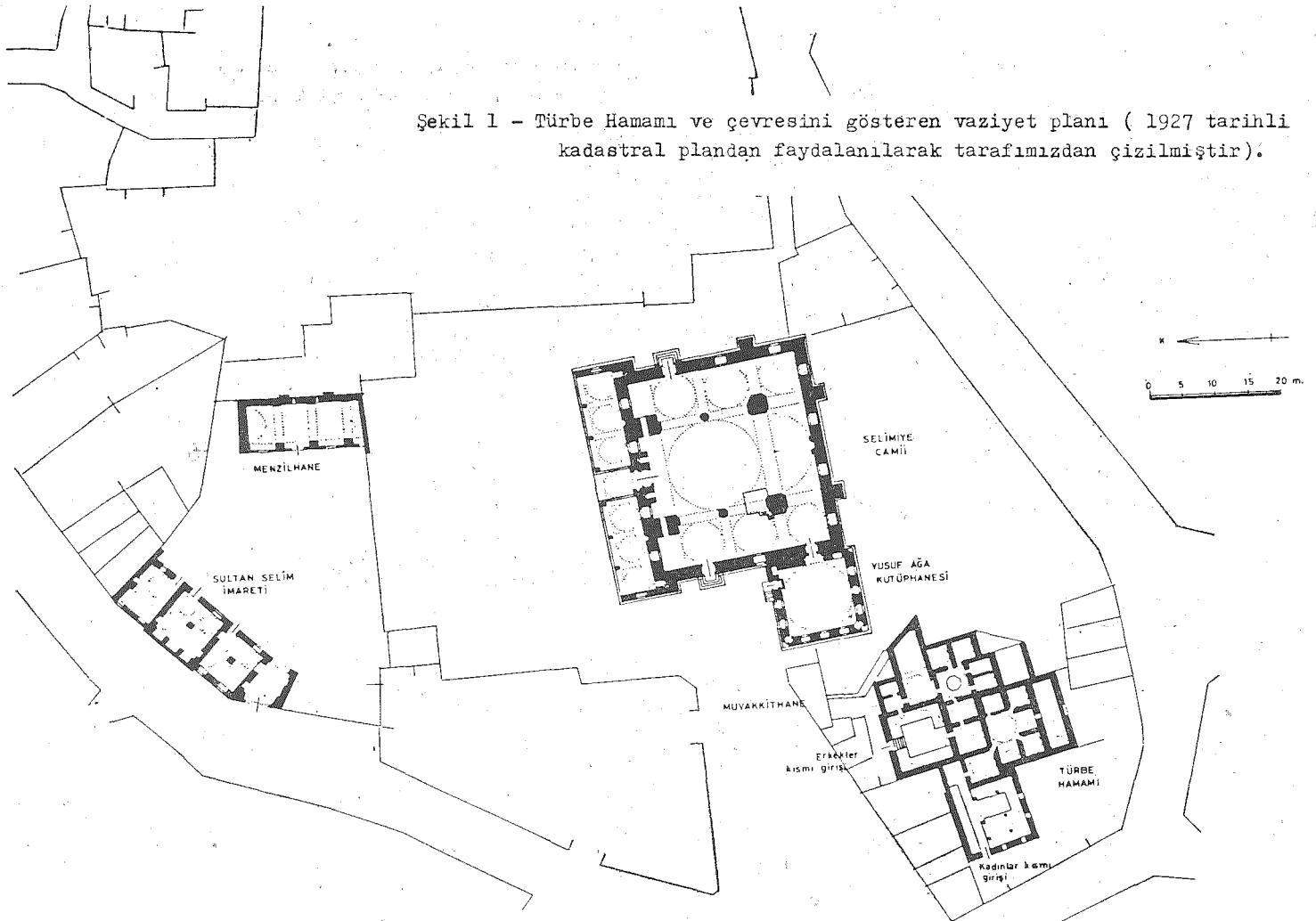

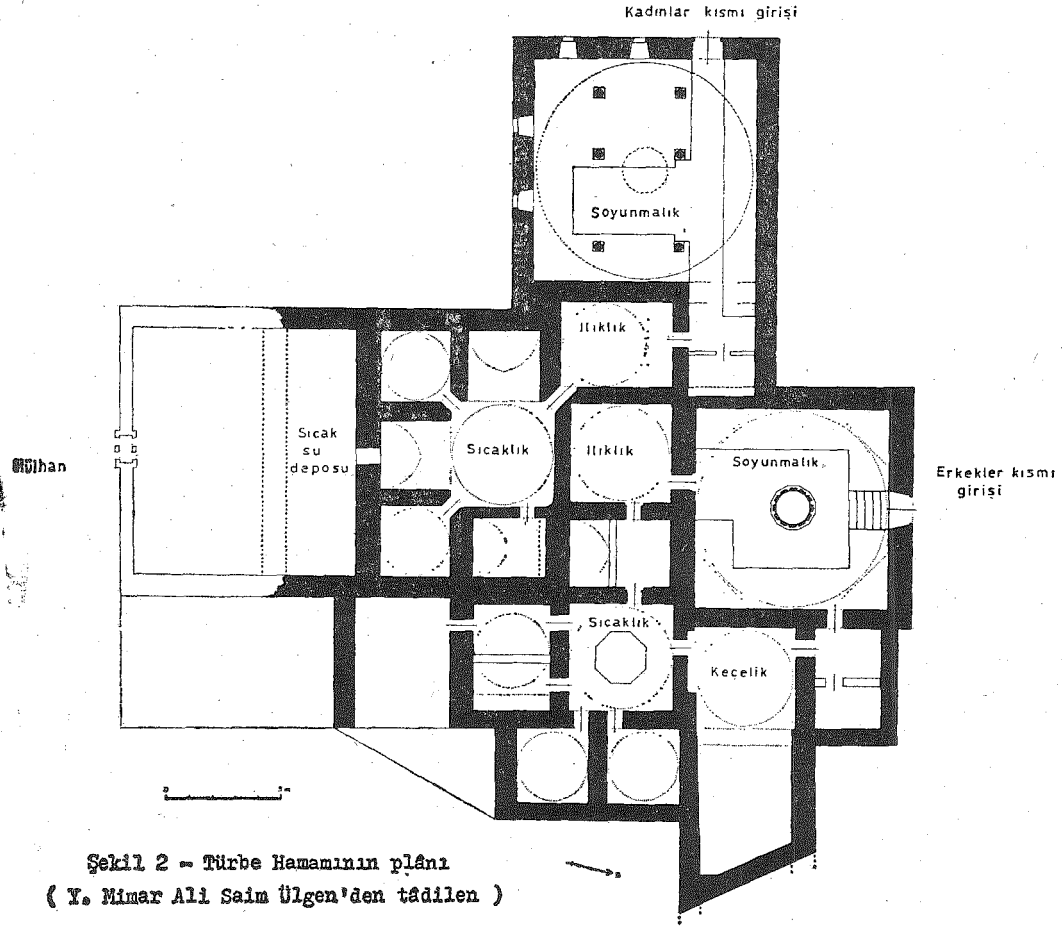
Resim 2 — Soldan sağa doğru Yusuf Ağa Kütüphanesi, muvakkithane ve Türbe Hamamının erkekler kısmı girişi (Arkeolog Gürbüz Alp'den).

Resim 3 — Türbe Hamamı erkekler kısmının girişi ile yanındaki muvakkithane ve dükkânlar (Arkeolog Gürbüz Alp'den).

Şekil 1 - Türbe Hamamı ve çevresini gösteren vaziyet planı (1927 tarihli kadastral plandan faydalanılarak tarafımızdan çizilmiştir).

MEVLÂNA GELİNCE BABASI AYAĞA KALKTI MI?

Dr. Erdoğan EROL

Ben Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümü 1968 yılı mezunuyum. Mezuniyetimden hemen sonra Konya Müze Müdürlüğü'ne bağlı Mevlâna Müzesi'nde asistan olarak göreve başladım. Aradan 23 yıl geçti. Bugün Konya Müzelerinin Müdürüyüm.

Müze Müdürlüklerinde çalışan memurların görevlerinden birisi de "Müzelerimize gelen yerli ve yabancı gruplara rehberlik etmektir." Ben de yıllarca bu işi severek yaptım ve halen de yapmaktayım. Ancak bu görev sırasında bir yerde oldukça zorlandığımızı itiraf etmek mecburiyetindeyim. Mevlâna Müzesi'nde Huzur-ı Pir dediğimiz bölümde, Mevlâna, babası ve oğlu Sultan Veled'in mezarlarının bulunduğu yere gelince, neyi nasıl söylememiz gerektiğine bir türlü karar veremiyoruz. Soru yağmuruna tutuluyoruz. Ayağa kalkan sanduka hangisi? Oğlu mu ayağa kalkmış? Ve benzeri sorular.

Bu olayı araştırmak istedik. Maddi veya manevi kalkış olur mu? Olursa nasıl olur? Yoksa bu rivayetin kaynağı neresidir?

Bildirimizde bu konuyu incelemeye çalışacağız. Belgeler sunacak ve yorumlar getireceğiz. Her halde kesin sonuca da ulaşamayacağız. Ancak bu bildirimizde en azından konu ile ilgili bilgi ve belgeleri bir araya getirmiş olacağız.

Mevlâna'nın babası Sultanü'l-Ülema Bahaeddin Veled 12 Ocak 1231 tarihinde Hakk'a yürüdü. Sağlığında "Benim ve benim çocuklarımın ve onların evlat ve ahfadının mezarları burada olacaktır." (1) sözleri üzerine o günlerde Sultanların gül bahçesi olan bugünkü yerine defnedildi.

Mesnevisinde;

گورخانهٔ قبه ها و ننگره
نور از اصحاب معنی آه سره

"MEZARIN ÜSTÜNE TÜRBE YAPMAK, KUBBE KURMAK, YÜCE Dİ-

(1) Ahmet Eflakî, Ariflerin Menkıbeleri, (Çev: Tahsin Yazıcı) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989, Cilt. 1, sah. 54.

VARLAR ÖRMEK, MANA ERLERİNCE MAKBUL BİRŞEY DEĞİLDİR.” (2)

diyen Mevlâna, babasının mezarı üzerine türbe yapmak isteyen dostlarının isteklerine “gök kubbeden iyi türbe mi olur?” gerekçesiyle karşı çıktı, türbe yapımına müsaade etmedi. Halen Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled'in kabri üzerinde horasan çamurundan 78 cm. eninde, 2.36 cm. boyunda ve 86 cm. yüksekliğinde mermer kitabeli bir sanduka vardır. Kitabenin Türkçesi şöyledir;

“Tanrı bakidir. Burası, ulumuz, efendimiz, şeriat sadrı, hikmet kaynağı, sünneti dirilten, bid'atı kökünden söküp atan, kendisine uyulan, Rabbe mensub âlim ve âmil, bilginler padişahı, doğunun, batının müftüsü, şeriatın ve dinin Bahâ'sı, İslâmın ve Müslümanların şeyhi Belhli Ahmet oğlu Hüseyin oğlu Muhammed'in yattığı topraktır. Tanrı ondan da razı olsun, geçmişlerinden de. Altıyüz yirmisekiz yılı rebiülâhırının onsekizinci Cuma günü kuşluk çağında göçtü.” (3)

Aradan yıllar geçer. Bu defa da 17 Aralık 1273 tarihinde Mevlâna sevdigine kavuşur. Muhteşem cezane töreninden sonra, bugünkü türbesinin bulunduğu yere, babası Bahaeddin Veled'in mezarının baş tarafına defn edilir.

Mevlâna'nın Hakka yürüyüşünden sonra, onu sevenlerden Alemeddin Kayser, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'e müracaat ederek “Mevlâna'nın üzerine bir türbe yaptırmak istediğini, bu iş için otuz bin dirhem ayırdığını” söyler. Sultan Veled babasının mezarı üzerine türbe yapımına karşı çıkmaz. Bu fikir 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı ve Müineddin Pervane'nin karısı Gürcü Hatun tarafından da desteklenir. Kendisi de 80 bin dirhem verir, ayrıca Kayseri malından da 50 bin dirhem tahsis eder. Mimar Tebrizli Bedreddin'in denetiminde türbe kısa zamanda tamamlanır (4). (Resim: 1 - 2).

Yine aynı tarihlerde Selim oğlu Abdülvahid ve Konya'lı Genak oğlu Hümeddin Muhammed tarafından bir ahşap sanduka yapılır. Sanduka üzerinde ustaların adlarının yanında, Kur'an-ı Kerim'den ayetlere, Mesnevî ve Divan-ı Kebîr'den özellikle ölüm ve ahiret temalarını işleyen seçme beyitlere yer verilir. Selçuklu ahşap işçiliğinin emsalsiz numunelerinden olan sanduka, ceviz ağacından yapılmış olup, normal sanduka ölçülerine nazaran oldukça büyüktür. Sanduka 2.91 cm. uzunluğunda, 1.15 cm. eninde, baş tarafta yükseklik 2.65 m. ayak tarafında ise 2.13 m. dir (5) (Resim: 3 - 4).

(2) Mevlâna Mesnevi, cilt. 3, sah. 13, Beyit. 130.

(3) Abdülbakî Gölpınarlı, Mevlâna Celaledin, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1989, sah. 37.

(4) Ahmet Eflakî, Anıflerin Menkıbeleri (Çev. Tahsin Yazıcı), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989, C. 1, Sah. 151 - 153.

(5) Mehmet Önder, Mevlâna Müzesi şaheserlerinden Mevlâna'nın sandukası, Ülkü Basımevi, Konya 1958.

Konu ile ilgili 3. kişi, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'dir. Vevlâna'nın oğlu Sultan Veled de 11 Kasım 1312 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuştu. Sultan Veled'de, Mevlâna'nın hemen yanına, sağ tarafına (güney) defn edildi (6).

Sultan Veled'in Mevlâna'nın hemen yanına defnedilmesinden sonra, Mevlâna için yapılmış tek bonbeli (tek kişilik) yüksek sandukanın altında iki mezar yer almıştır. Başka bir deyişle iki mezarın üzerinde, tek kişilik bir sanduka bulunmaya başlamıştır. Her halde bu durum sıkıntı vermiş olmalı ki, Kanunî Sultan Süleyman gök mermerden yeni bir sanduka yaptırmıştır (Resim: 5 - 6 - 7 - 8). Eni 310, boyu 380 ve yüksekliği 89 cm. olan bu sandukada kitabe yoktur. Kitabe özellikle konulmamış olmalıdır. Bu yeni sandukaya eğer kitabe konulacaksa, üç adet kitabe birden konulmalıydı. Birinci kitabede Mevlâna'nın, ikinci kitabede Sultan Veled'in ölüm tarihleri, üçüncü kitabede ise sandukanın yapım tarihi olmalıydı. Bir sanduka üzerinde üç kitabenin fazla olacağı görüşüyle olsa gerek, yeni yapılan mermer sandukaya hiç kitabe konulmamıştır. Mevlâna ve Sultan Veled'in ölüm tarihlerini günleriyle bildiğimize göre, sandukaya kitabenin konulmayışı bizim yalnızca mermer sandukanın tam yapılış tarihini öğrenmemizi engellemiştir.

Ancak Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılmakta olan "Etnoğrafya Dergisi" için hazırladığımız "Padişah III. Selim'in Mevlâna'nın Türbesi için yaptırdığı Pûşide" (*) adlı makalemizi hazırlarken, bu tarihi tesbit ettiğimizi zanediyoruz.

III. Selim'in Mevlâna'nın Türbesine hediye ettiği Pûşide halen, Mevlâna Müzesi 658 envanter noda kayıtlıdır. (Resim: 9 - 10). Pûşide 107 x 160 cm. ebadında olup yeşil renkli atlas kumaş üzerine Sarma ve Maraş İşi Teknikleri ile ve gümüş sim ile işlenilmiştir. Pûşidenin üzerinde iki kayıt vardır. Birinci kayıt III. Selim'in bu Pûşideyi Mevlâna'nın Türbesine hediye etmesi münasebetiyle Şair Şeyh Galip'in yazdığı 7 bendlik Terci-i Bend'in (7) nakarat beytini ve H. 1205 (M. 1790) tarihini ihtiva ediyor. (Resim: 11).

مُجَدِّدًا وَلَدِيغِي سُلْطَانَ سَلِيمِكِ دِينَ دُنْيَايَا
نَمَايَانْدَرِ بُونُونُو پُوشِيدَه سِنْدَن قَبْرِ مُنْلَايَا

۱۲.۵

MÜCEDDİD OLDUĞI SULTÂN SELİM'İN DİN Ü DÜNYÂYA NÜMÂYÂNDIR BU NEV-PÛŞİDESİNDEN KABR-İ MUNLÂYA

(6) Abdülbaki Gölpınarlı Mevlâna'dan sonra Mevlevilik, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1963, Sah. 43.

(7) Şeyh Galib, Divan-ı Galib, Mısır - Bulak Basımevi, 1252, s. 63 - 64.

(*) Dr. Erdoğan Erol, Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı 19, Ankara, 1991.

“Sultan Selim’in hem dini hem dünyayı yenileyen bir padişah olduğu, Mevlâna’nın kabrine hediye ettiği bu yeni örtüden de bellidir.”

İkinci kayıt ise Kanunî Sultan Süleyman’a ait ve H. 973 (M. 1565) tarihini ihtiva ediyor. (Resim: 12).

أَمْرًا عَمَلًا
هَذَا الْمَقَامَ وَالْمَنَازِلَ لِمَوْلَانَا
قَدِّسَ سِرُّهُ مُشَاهَاةً لِسُلْطَانِ سُلَيْمَانَ

۹۷۳

EMARA Bİ‘AMELİ
HÂZA’L-MAKÂM VA’L-MENÂZİLİ Lİ-MEVLÂNÂ
KUDDİSE SIRRIHÛ ŞÂH SULTÂN SÜLEYMÂN
973

“Allah onun sırnı mukaddes eylesin! Şah Sultan Süleyman,
Mevlâna’nın bu makamını ve menzillerinin yapımını emretti.”

H. 973 M. 1565

Kanunî ile III. Selim arasında 200 yıldan fazla zaman aralığı vardır. Öyle ise nasıl oluyorda, III. Selim, Kanunî’nin 973 tarihini hediye ettiği Püşîdenin üzerine yazdırıyor.

Mevlâna Müzesi’nin ilk Müdürü M. Yusuf AKYURT yazdığı rehberde (8) Kanunî’nin bu kaydına işaret ederek “Semahane ve Mescidi şerifin Kanuni tarafından inşa olunduğu bu vesikadan anlaşılıyor.” diyor.

Şahabettin UZLUK ise eserinde (9) “Binaenaleyh Y. AKYURT’un semahane ve mescit hakkında kitabe olarak aldığı üç satırlık Arapça ibare, mimari bir gövdede mevcut olan kitabe değildir. Belki 973 de hediye edilmiş bir örtü üzerinde bulunan sırmadan yazılan şiirin ikinci kıtası idi. O halde kitabenin yapı ile kat’i suretle alakası yoktur” diyor. Bizde Şahabettin UZLUK ile aynı görüşteyiz. Zira bir binanın kendisinin de, ilâvesinin de kitabeleri, binanın kendi üzerinde olur. Hem Püşîde ile Semahane ve Mescit bölümlerinin ne gibi bir ilgisi vardır ki, bu bölümlerin kitabeleri Püşîdenin üzerine ya-

(8) Mehmet Yusuf Akyurt, Konya Asarı Atika Müzesi Muhtasar Rehberi, Alaeddin klişe Fabrika ve Matbaası, İstanbul, 1930.

(9) Şahabettin UzluK, Mevlâna’nın Türbesi, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1946.

zılsın. Ancak bu kayıt, bir başka örtüden de buraya nakledilmiş olamaz. Çünkü Pûşideye şöyle bir göz atmak bile, bu iki kaydın aynı tarihte, aynı malzeme ile, aynı ustanın elinden çıktığını anlamak için kâfidir. Öyle ise bu kaydın, bu Pûşidenin üzerine yazılma sebebi nedir? Kayıt üzerinde yazılan “**Makam ve Menazil**” kelimelerinde kastedilen yerler neresidir?

Kanunî'nin kaydına geçen “**Makam ve Menazil**” kelimelerinin manası bellidir (10). Durak ve konak yerlerinden kasıt, son durulacak yer, yani mezar olmalıdır. Kanunî'nin yaptırdığı mezar da bizim düşüncemize göre şu andaki mermer sandukadır. Yapılış tarihi H. 973 (M. 1565) dir.

Padişah III. Selim, mermer sandukanın Kanunî tarafından 973 H. yılında yaptırıldığını biliyordu. Bu kaydı Mevlâna'nın Türbesi için yaptırdığı Pûşidenin üzerine koydurdu. Böylece “**Dedem Kanunî mermer sandukayı H. 973 (M. 1565) yılında yaptırdı, ben de H. 1205 (M. 1790) yılında örtüsünü yaptırıyorum**” demek istemiş olmalıdır.

Görüldüğü gibi Mevlâna'nın ölümünde, Sultanü'l-Ülema Bahaeddin Velled'in mezarı üzerinde bahsettiğimiz yüksek ahşap sanduka yokturki, ayağa kalkmış olsun. Kaldığı böyle bir maddi kalkış da söz konusu olamaz.

Mevlâna'nın milliyeti halen tartışma konusudur. Bizler, Mevlâna'nın milliyeti için Türk derken, 12. asırda yaşadığı yer olan Horasan vilayetinin İran'a bağlı olması ve Farsça söylemesi nedeniyle İranlılar, İranlı diyorlar. Afganlılar, Mevlâna'nın doğduğu şehir olan Belh'in, şu anda kendi sınırları içerisinde bulunması nedeniyle, Afganlı diyorlar. Nihayet Araplar, Mevlâna'nın soyunun Peygamberin soyundan geldiğini iddia ederek, Arap diyorlar. Aynı bir tartışma konusu olan Mevlâna'nın milliyetini bir yana bırakırsak “**Mevlâna bir şarklıdır.**” İslam örf ve adetlerinde olduğu gibi, şark örf ve adetlerinde de “**Babanın oğula ayağa kalkması**” söz konusu değildir. Hepimiz gayet iyi bilirizki, evlerimizde büyüklerle birlikte otururken sedirden eşige doğru boy sırasına göre değil, yaş sırasına göre otururuz.

O halde olayın kaynağı neresidir? Hangi rivayetin mahiyeti değiştirilmiş, bu şekle getirilmiş olabilir. Şimdi de olayın bu tarafına bakalım.

Elimizde konu ile ilgili rivayetler çok ve çeşitlidir. Ancak biz bu rivayetlerden daha çok bilinen sadece üçünü sizlere sunacağız.

1. Rivayet şöyledir : Horasan'ın Belh şehrinde çıkıp Larende'ye oradan da Konya'ya kona-göçe gelen Mevlâna ve babası, Nişabur'da Şeyh Attar ile karşılaşır. Birlikte olurlar. Şeyh Attar Mevlâna'nın olgunluğunu görür ve ona Esrâr-nâme adlı eserini hediye eder ve babasına da;

(10) a) Makam: Kıyam edilen, durulan, durulacak yer, durak. Ermişlerden birinin mezarı sanılan yer.

b) Menazil: Yollarda konak yerleri. Duraklar.

“Çok geçmeyecek ki, bu senin oğlun âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacaktır” der (11).

2. Rivayet şöyledir;

Sultanü'l-Ulemâ, Hac farizasından dönerken Şam'a uğradı. Orada Muhyiddin İbnü'l-Arabi ile de görüştü. Muhyiddin İbnü'l-Arabi bir gün Sultanü'l-Ulemâ'nın arkasından yürüyen Mevlâna'ya bakarak “Sübhânallah! Bir okyanus bir denizin arkasında gidiyor!” dediği söylenir (12).

3. Rivayet ise şöyledir;

Bir gün Sultanü'l-Ülema Bahaeddin Veled oğlu Mevlâna'dan bahsederken;

“Biz arkamızda öyle bir yiğit bırakıyoruz ki, ona güneş, ay ve yıldızlar secde eder, ölümler kıyam (ölümünden sonra dirilip, ayağa kalkma) ederler.” (13).

Biz bu üç rivayet ile birlikte kendisini sevenlerin Mevlâna hakkındaki düşüncelerini aksettirmesi yönünden şu 4 rivayeti de nakletmek istiyoruz.

Bir gün Müineddin Pervane kendi sarayında;

“Hüdavendigâr (Mevlâna) Hazretleri, eşi olmayan bir padişattır. Onun gibi bir hakikat sultanın asırlar boyunca bir daha Dünya'ya geleceğini zannetmiyorum.” (14).

İşte bu ve benzeri rivayetler, Mevlâna için yapılan yüksek ahşap sandukasının, Mevlâna'nın babasının kabri üzerine nakledilmesinden sonra, yeni görünümü ile birleşerek;

“Mevlâna defn için mezarına getirildiğinde, babası Bahaeddin Veled onun ilmine hürmeten ayağa kalkmış ve ona baş ucunda yer vermiştir.” şeklini almıştır.

Şimdi de rivayetleri bir yana bırakalım ruhî kalkış olur mu? Olursa kimler tarafından görülebilir. Konunun bir de bu yönüne bakalım.

Kur'an-ı Kerim'de ruh ile alakalı ellinin üzerinde ayet tesbit ettik. Ancak konu ile irtibatlayamadık. Hadis-i Şeriflere yöneldik. Bunlardan birisi şu mealdedir;

Ebu Hureyre, Peygamberden rivayet ediyor... Peygamberimiz dedi ki;

- (11) Devletşah, Devletşah Tezkiresi (Çev. Necati Lügal) Tercüman 1001 eser: 112, İst. 1977, s. 249.
- (12) Midhat Bahari Beytur, Mesnevi Gözüyle Mevlâna, Şiirleri, Aşk ve Felsefesi, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1965, s. 91.
- (13) Son Postnişinlerden Bâkır Çelebi'nin oğlu Celâleddin Çelebi'den nakil.
- (14) Ahmet Eflakî, Ariflerin Menkıbeleri, (Çev. Tahsin Yazıcı) Millî Eğitim Basımevi, 1989, cilt 1, s. 137.

“Ölülerinize iyilik ediniz. Yani onlar için sadaka, hayır ve hasenad ediniz. Müslümanların ruhları her Cuma gecesi semadan Dünya'ya gelir. Evlerin damı ve kapılarında durur. Akraba ve ev halkına seslenir. Benim için bir şeyler bağışlayın. Dün bende sizin gibiydim.” (15).

Kısacası demek ki müslümanların ruhları, fatiha istemek için Cuma geceleri akraba ve ev halkının damlarına geliyor ve kapılarında duruyorlar. Yani ruhlar hareket edebiliyorlar. Öyle ise ruhi kalkış da olabilir. Burada asıl sorun ruhi kalkış olmuşsa görülebilir mi? Görülebilirse kimler görebilirler.

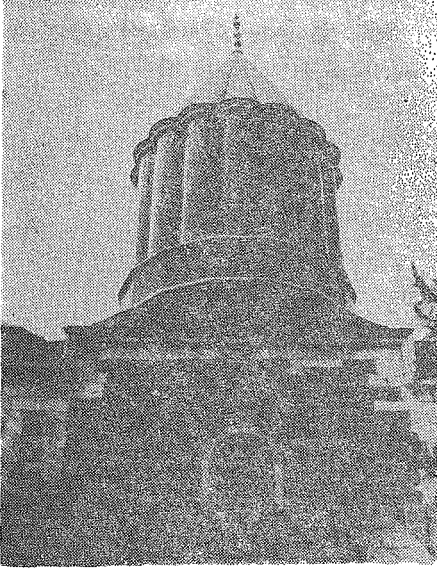
İnancımıza göre ermiş dediğimiz kimseler böyle bir kalkış olmuşsa görebilirler. Ancak gördüklerini naklederler mi?

Yine Hadisi Şeriflerden çıkarttığımız neticeye göre, bir ermiş kişi böyle bir şey görmüş olsa bile, gördüklerini söylemeyeceği ve nakletmeyeceği doğrudur.

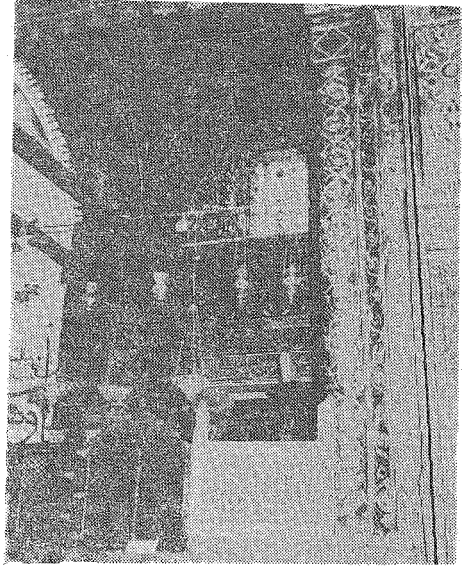
Netice olarak diyebilirizki maddi bir kalkış yoktur. Ruhî kalkış olabilir. Onu da görececek bir göz gerekir.

Ancak eğer Mevlâna'nın babası, İslam ve Şark ananelerine rağmen, oğlunun ilmüne hürmeten ayağa kalkmışsa, ben şahsım adına anlayışla karşılıyorum. Hangi baba yokki, çocuğu ile gurur duyup öğünmüyor. Allah bizlere de Mevlâna gibi bir evlat verse de, bizler bırakınız yalnızca yerinden kalkıp buyur etmeyi, onu karşılamak için kapılara çıkalım, sokaklara dökülelim.

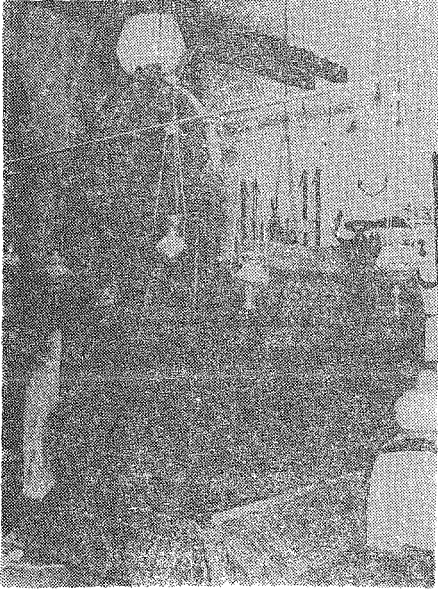

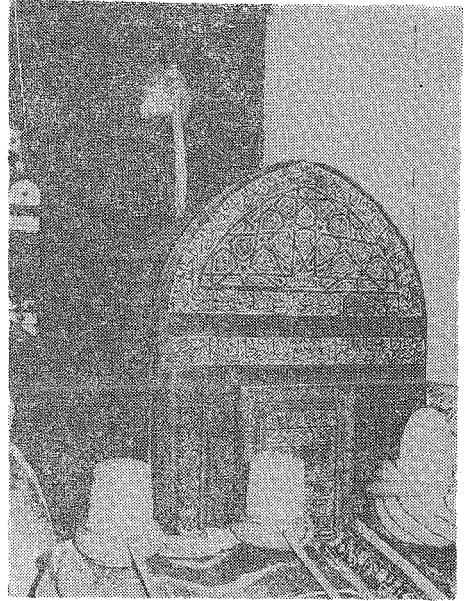
Resim. 1
Türbenin dıştan görünüşü

Resim. 2
Türbenin içten görünüşü

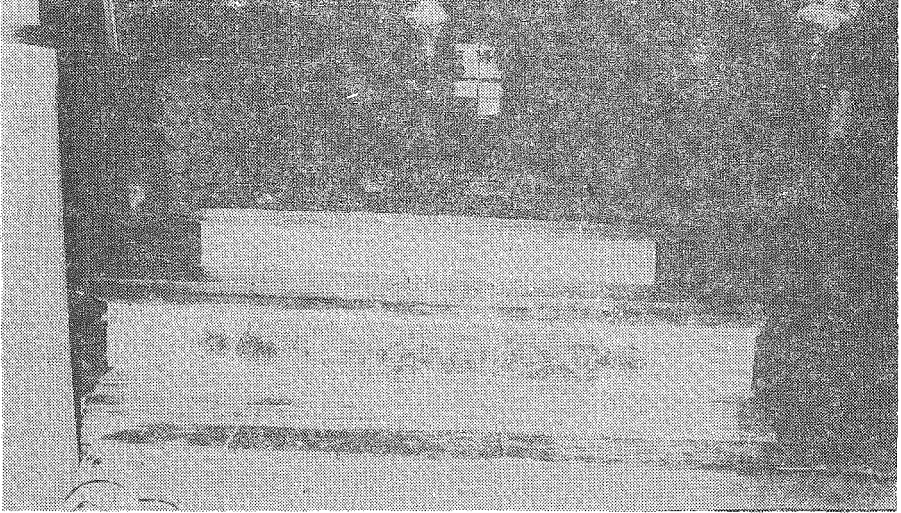
Resim. 3
Ahşap Sandukanın baş tarafından
görünümü

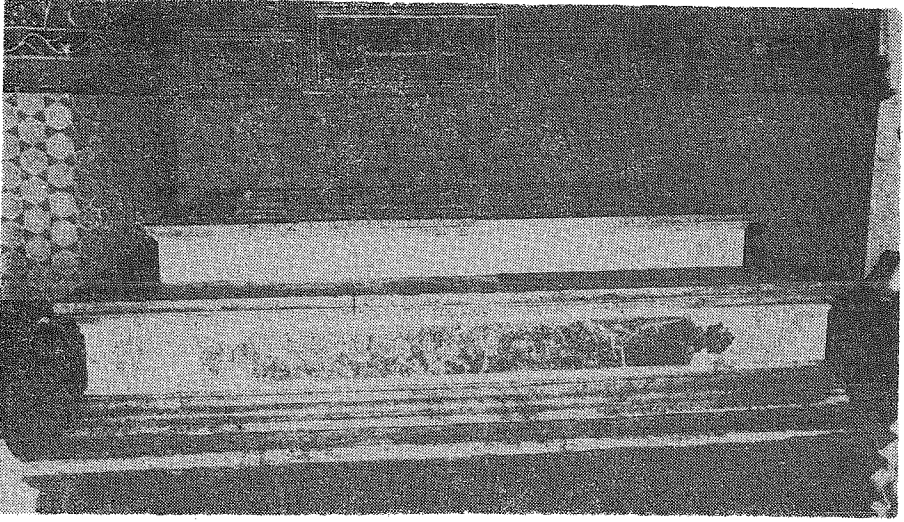
Resim. 4
Ahşap Sandukanın ayak tarafından
görünümü

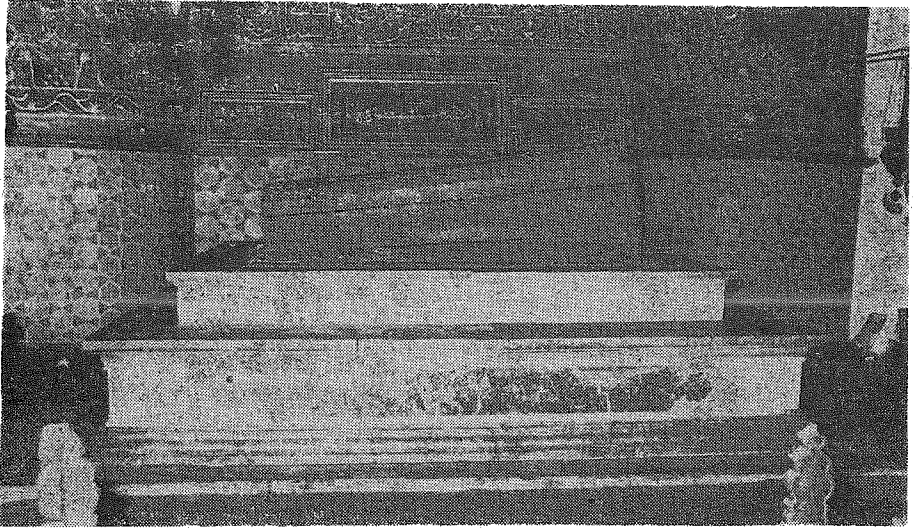
Resim. 5
Mermer sandukanın baş tarafından görünümü

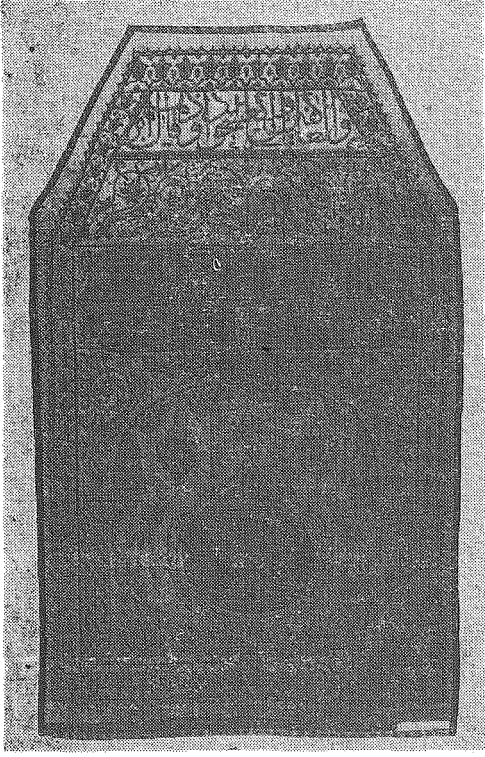
Resim. 6
Mermer sandukanın ayak tarafından görünümü

Resim. 7
Mermer sandukanın yandan görünümü

Resim. 8
Mermer sandukanın yandan görünümü

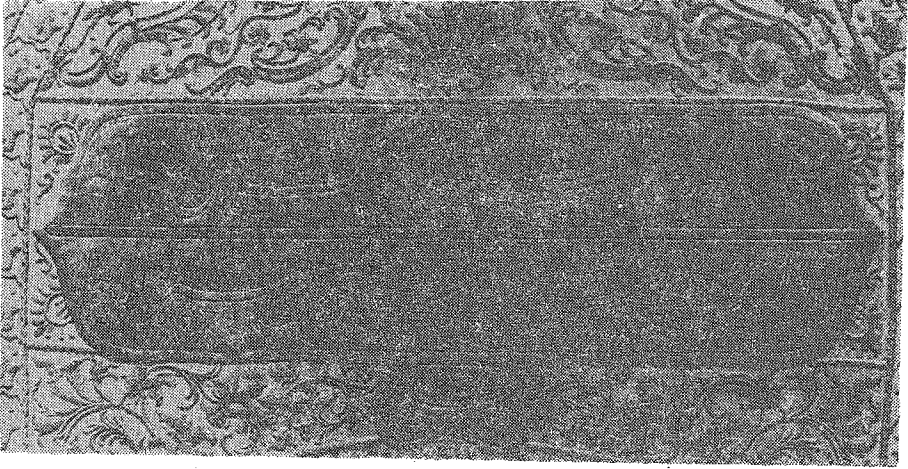
Resim. 9

**Sultan 3. Selim'in Mevlâna'nın
Türbesine hediye ettiği püside**

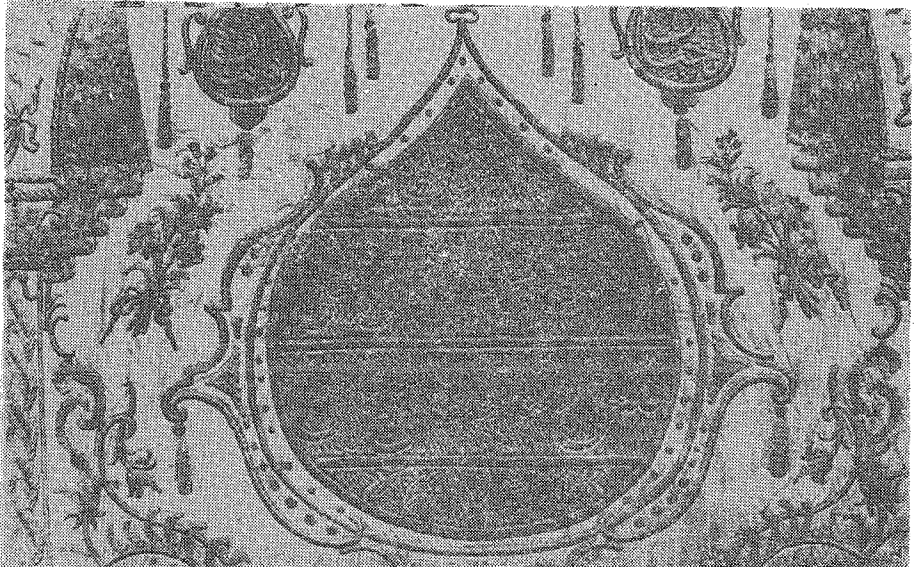

Resim. 10

Püside den detay

Resim. 11

Resim. 12

AFYON MEVLEVÎ-HÂNESİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

GİRİŞ

XIII. yüzyıldan itibaren Türk kültür, tefekkür ve sosyal hayatında son derecede etkili olan tarikatlerden birisi de **Mevlevîlik**'tir. Büyük Türk mütefekkir ve mutasavvıfı Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin vefatından (17. Aralık. 1273) sonra, onu sevenlerin gelenek ve göreneklerinin kaybolmaması maksadıyla oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuş olan Mevlevîlik, çeşitli ırk, cins, dil, kültürden ve her tabakadan insanlar üzerinde müessir olmuştur. Sünnî akideye bağlılığı; sevgiye, hoşgörüye, müsamahaya, sanata ve toplum düzenini korumaya verdiği önemle dikkati çeken Mevlevîlik, XIII. yüzyılın sonlarına doğru teşkilâtlanmaya başlamıştır. Mevlevîliğin, tarikat pîrinin türbesinin de yer aldığı ana yönetim binası anlamına gelen "**Âsitâne**"si, Konya'dadır. Buradan başlayarak, merkezden muhite doğru yayılan dalgalar gibi, etrafta açtığı şubelerle fert ve toplumların görüş, düşünüş ve yaşayışlarına yön vermiştir. Selçuklular devrinde Anadolu'da; Osmanlılar döneminde imparatorluğun çeşitli şehir ve kasabalarında açtığı sayısı yüzü aşan dergâh ve tekkeleleriyle Mevlevîlik, fikir sistemini ve olaylara bakış açısını çevreye benimsetmiştir.

Mevlevîliğin Konya Âsitânesi'nden hemen sonra gelen en önemli temsilciliği, **Afyon-Karahisar Mevlevîhânesi** olmuştur. Mevlevîlerce, Konya ziyaretinden sonra behemahal ziyaret edilmesi gereken ikinci yer, Afyon'dur. Afyon'un tarikat içerisindeki bu önemi, yeni değildir; Mevlâna, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi günlerinden beri Afyon'a özel bir alâkanın varlığı bilinmektedir. Sultan Veled, kızı Mutahhere Hatun'u Germiyanlı Savcı Bey'in oğlu Umur Bey'le evlendirerek (1276), iki aile arasında köklü bir bağın kurduğunu görüyoruz. İşte, Mevlevîlik Tarikatı'nın Afyon ve yöresine intikali bu yıllarda başlar. Mimari mahiyeti hakkındaki bilgilerin bize kadar ulaşamadığı ilk Mevlevî-hâne'nin de Afyon kültür ve tefekkür hayatında bu yıllarda fizikî mekân olarak yerini aldığını kabul ediyoruz. Sultan Veled'in teşkilâta son derecede önem veren, yapıcı, müteşebbis oğlu Ulu Ârif Çelebi döneminde, 716/1316 yılında bu maksatla bir bina inşa edilmiştir.

Ulu Ârif Çelebi'yi Afyon'da misafir eden Sahip-oğlu Ahmed Bey, ona olan muhabbet ve hürmetin bir ifadesi olarak bu binanın yerine, daha elverişli bir plânda olmak üzere ahşaptan bir dergâh inşa ettirmiştir. Böylece faaliyetlerini daha geniş imkânlarla yürüten Afyon Mevlevihânesi, Germiyan Bey'i I. Yakub Çelebi zamanında da lâıyıkı veçhile himâye ve destek görmüştür. Faaliyet harcamaları için Büyük, Orta ve Küçük Kalecikler, Kışlacık, Deper, Kozluca, Çukurköy gibi köyler 1316 yılında Mevlevihâne'ye vakfedilmiştir. Daha sonraki dönem idarecilerince de yapılan ilâve vakıflarla Afyon Mevlevihânesi, sosyal ve kültürel alanlardaki etkinliklerini başarı ile sürdürmüştür.

AFYON MEVLEVÎ-HÂNESİ'NİN MİMARÎ DURUMU :

Afyon Mevlevî-hânesi, diğer mevlevihâneler gibi, dört ana bölümden meydana gelmiştir :

- 1) Semâ-hâne.
- 2) Mescid.
- 3) Türbe.
- 4) Matbah-ı Şerif ve Derviş Hücreleri.

Mevlevî-hâne, bu günkü şeklini Sultan II. Abdülhamid tarafından R: 1324, (H: 1326, M: 1908) yılındaki inşa ile almıştır. Neoklâsik ve Türk Barok uslubunun mimarî ve tezyîni özelliklerine sahip bulunan Dergâh'ın inşasında İzmir'li Andon usta görev yapmıştır.

Müşterek görünümleri ile Şeriat, Tarikat birlik ve beraberliğini sembolize eden "Mescid" ve "Semâhâne"si; ilim, fikir, kültür, sanat ve devlet yöneticiliğinde isim yapmış değerli şahsiyetlerin medfun bulunduğu "Türbeler" kısmı; Nefsi terbiye, tezkiye, tasfiye, tekmile yolunda büyük görevler yüklenen "Matah-ı Şerif"i; çeşitli ilim, fikir, kültür ve sanat faaliyetlerine elemanlar yetiştiren "Derviş Hücreleri" ile Afyon Mevlevihânesi de, diğerleri ile müştereken ünlü "Mevlevî Medeniyeti"nin teşekkülünde büyük hizmetler deruhte etmiştir. Günümüzde 1350 metrekarelik bir alana sahip bulunan Dergâh'ın binası 715 metrekarelik bir yeri kaplamış durumdadır.

Dergâh, şehrin güneyinde bulunan Zâviye Sultan Mahallesi'ndedir. Güneyinde Akmescid, kuzeyinde ise Türbe Caddesi geçmektedir. Batı cephesindeki yokuşun adı, Zaviye Canbaba diye anılmaktadır.

AVLU : Kuzeyde yeralan iki kanatlı bir kapıdan girildikten sonra genişce bir merdivenle ana avluya intikal edilir. Doğu - Batı yönünde dikdörtgen

plânlı bu genişçe avluda, doğu tarafta “**Derviş Hücreleri**” ile çeşitli servis mekânları; Batı tarafta ise, “**Matbah-ı Şerif**” ve “**Gasil-hâne**” mevcuttur. Ortasında büyükce bir şadırvanın (res: 1) yer aldığı avlunun yine doğu tarafında bulunan “**Meydan-ı Şerif**” ile “**Selâmlık Dairesi**”, büyük yangında yandığı için bize kadar gelememişlerdir. Yerleri boş bulunmaktadır. İki katlı olarak ahşaptan yapılmış bu kısımlar zeminde 5, üst katta ise 2 oda ve 1 büyük salonu muhtevi idi. Semahane son cemaat mahallinin cephe duvarında, yok olan bu yapıya ait bazı izler bugün de görülmektedir.

Avlunun güneyinde semahane ve mescidin müşterek binaları yer almıştır. Ortadaki tarihi şadırvan XIX. yüzyılın sonlarındaki büyük yangında harap olmuş ve 1908 yılındaki köklü onarımda aslına yakın şekilde yenilenmiştir.

DERVİŞ HÜCRELERİ : Avlunun kuzeyinde yer alan hücreler iki katlıdır. Alt kat, arazinin meyilli genel durumu itibarıyla avlu kotundan aşağıda bulunduğu için odunluk, kömürlük, kiler olarak kullanılmakta olup üst kat, avlu zemini hizasındadır. Bağdadî tarzla inşaa edilmiştir. Önleri bir uçtan bir uca uzanan ahşap sundurmalıdır (res: 2). Her hücrenin avluya nâzır bir kapısı ve bir de penceresi vardır. Kapıdan girilince taş döşemeli küçük bir ayakkabılığa, buradan da ahşap döşemeli odaya geçilir. Oda, sedir ve minderlerle döşelidir (res: 3). Gerek mevlevihane mensuplarının ve gerekse misafirlerin kaldığı bu hücreler, resim, hat, tezhip, cilt, saatçilik, musiki ve minyatür gibi çeşitli sanatların öğretildiği dersane olarak da kullanılmıştır.

MATBAH-I ŞERİF : Mevlevî kültür ve tefekküründe müstesnâ bir yeri olan “**Matbah-ı Şerif**” (1), geniş avlunun kuzey köşesindedir. Kareye yakın plânda inşâ edilmiş bulunan Matbah-ı Şerif’e, güneyinde yer alan iki kanatlı kapısından girilir. Üzerini örten tek kubbeyi (res.: 4) dört kemer yüklenmiştir. Karşıda ocakbaşı ve müstemilâtı (plân: I), (res.: 5) görülmektedir. Genel olarak onarıma muhtaç durumdadır.

HÂMÜŞÂN : Mevlevî nezâket ve geleneğine göre, vefat eden mensupları için: “**Hakk’a Yürüdü**”; Ölülerine, “**susmuşlar**” anlamına gelen: “**Hâmüşân**”; Mezarlıkları için ise, “**Ruhlar Bahçesi**” anlamında olmak üzere: “**Ha-**

(1) Mevlevilikte “**Matbah-ı Şerif**”, yemek mahalli olmanın yanı sıra bundan daha önemlisi olmak üzere bir eğitim mekânıdır. Mevleviliğe girmek isteyenlerin liyakat, tecrübe ve istidatları burada kontrol edilirdi. Yetkilisi olan **Âteş-bâz Veli**, bu işlerle de görevli idi. Geniş bilgi için bkz: Ş. Barıhuda Tanrıkorur, “**Bir Eğitim Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerifi**”, (The Architecture Of An Education: The Sacred Kitchen of the Mevlevî), S. Ü. I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3 - 5 Mayıs 1987 Konya; 271 - 298; Hasan Özönder, “**Âteş-bâz Veli ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Veli Makamı'nın Önemi**”, S. Ü. 3. Millî Mevlâna Kongresi, 12 - 14 Aralık 1988 Konya, (tebliğler), 97 - 111.

dikatü'l-Ervâh" tabiri kullanılmıştır. Başta Konya Mevlevî Âsîtânesi olmak üzere sayısı yüzü aşan şubelerinin çevresinde yediyüz yıllık mazisi içerisinde büyük mezarlıklar teşekkül etmiştir. Buralarda nice ünlü meşâyih, dervîşân, zâbitân, sâlikân, zâkirân, mensup, muhip ve müntesip zevatın kabirleri bulunmaktadır. Sikkeli, külâhlı, şâhideli, sandukalı görünüşleriyle; derin mânâ ve mefhumlar veren; ibâre ve kitabeleriyle dikkatleri celbeden Mevlevî mezarlarının, mezartaşı sanatımızda müstesnâ bir yeri ve önemi vardır.

Afyon Mevlevî-hânesi'nin "**Hâmûşân**" ve "**Hadikatü'l-Ervâh**"ı, mamurenin doğu tarafındadır (2). Mezar ve sandukaların büyük kısmı zamanla maa-lesef kaybolmuştur. Bir kısmı bahçe haline getirilmiştir.

SEMÂ-HÂNE : Genel olarak, Neoklâsik ve Türk Baroku uslubuyla, kesme taşlarla inşa edilmiş olan Semâ-hâne, günümüzdeki mimarî ve tezyîni özelliklerini, 1902 - 1908 yılları arasında yapılan esaslı tamirattan sonra almıştır. Yapıda, Andon Efendi'nin ustabaşılığı, Saray tarafından kubbelerinin inşası için gönderilen mimar Hacı Bey'in müşterek mesai ve emekleri bilinmektedir.

Kuzeydeki taşla kaplı büyük avludan, 12 basamaklı geniş taş merdivenle çıkılarak, iki kanatlı ahşap kapıdan, Semâ-hânenin soncemaat mahalline girilir. Bu kapının üzerinde, taş kabartma olarak tersim edilmiş bir "**Mevlevî Sikkesi**" görülmektedir (res.: 7). Doğu, batı ve kuzeyde ikişer, güneyde ise tek penceresi bulunan (res.: 8) son cemaat mahallinin güney duvarında, Se-

- (2) Ünlü şâirimiz Namık Kemal'in annesi Zehra Hanımın kabri buradadır (res.: 6). Mezartaşında şu kitâbe talik hatla yazılıdır:

Abdullâtif efendinin duhter-i güzîni
Gurbette kaldı mahzun ol nâzenin zibâ

Bayram gecesi murğ-ı ruhu uçunca arşa
Ruzu sururu matem ettirdi bize hayfa

Surette sahib-i iffet sirette pâk tînet
Bu hüsn ile felekte hiç görmemişti dünya

Munla-yı Rûm'a bende olduğu şüphesizdir
Sultan Divânî huzurunda idindi me'vâ

Dâmân-ı Fâtîma ile âl-i Resûle düşdi
Affeyle Ya Ğafûr ol bi-kes garip Zehra

Göz yaşı ile yazdı Mahvî duade tarih
Cennette bula Zehra hanım Baka-ı Rânâ

Sene 1264

Mezartaşı, Dergâh'ın geçirdiği yangınlar da zarar görerek harap olmuşsa da, onarılarak günümüze kadar gelmesi temin edilmiştir.

mâ-hâne'ye girişi sağlayan kapı mevcuttur (res.: 9). Bu yöndeki duvarda mihrap ile (res.: 10) minare kapısı da bulunmaktadır (res.: 11). Bu kısmın üzeri, pramidal şekilli iki adet kubbe ile örtülmüştür.

Semâ-hâne, geniş ve ferah bir kubbeye sahiptir (res.: 12). Kasnağında, basık kemerli onaltı adet pencere vardır (res.: 13). Duvarlardan kubbeye tromplarla geçilmiştir. Sema meydanı, bu ana kubbenin altında, kare plânyıla yeralmiş olup, zemini ahşap kaplıdır (res.: 14). Bu alanın etrafı, ahşap parmaklıklarla çevrilidir. Kuzey-batı köşesinde, minare merdiveninden geçilen asma tarzında yapılmış bir "Mutribân Mahfeli" (res.: 15), bunun altında ise "Post Makamı" yer almıştır.

Semâ-hâne'nin doğu bitişiğinde tek kubbe ile örtülü, kare plânlı bir mekân, bunun da güneyinde, "Şerbet-hâne" diye adlandırılan bir bölüm mevcuttur. Doğuda bulunan kapısından girilince (res.: 16), bir merdivenle "Şerbet-hâne"nin üstündeki "Kadınlar Mahfeli"ne çıkılır. Burası, iki kare mekândan oluşup, kuzey-güney doğrultusunda uzanmış, ahşap döşemeli bir dikdörtgen mahfeldir.

Semâ-hâne'nin doğu tarafı "Türbe" mahallidir (3) (plân: I). Mevleviliğin ünlü simalarının kabirlerine ait sandukalar, bunların üzerlerini örten rengârenk pûşideler, duvarları süsleyen nefis hat levhaları, vitrinlerde muhafaza edilerek teşhir edilmekte olan belgeler, verdikleri tasavvufî kültür ve derûnî mesajların yanı sıra otantik kıyafetler ve dergâh eşyaları, Mevleviliğin etnografik ve folklorik malzemeleri olarak da büyük önemi hâizdirler (res.: 17, 18).

TÜRBELER : Semâ-hâne'nin doğusundan başlayıp, Mescid'in doğusunda da devam eden türbeler kısmında, bir dizi halinde oniki adet sanduka görülmektedir. İlki, "Âteş-bâz" makamında bulunmuş olan Furûnî Dede'ye, İkinci sanduka, Karahisar Çelebileri'nden Mehmed Râşid Çelebi'ye (Ö: 1892) aittir (4). Üçüncüsü, çelebilerden Şehid Ali Efendi'nin kardeşi Şeyh Murad Efendi'nindir. Dördüncüsü, Meczûb Bâkî Efendi'nindir. Bu sandukanın güneyinde bulunan büyük ve gösterişli sanduka, Divânî Mehmed Çelebi'ye aittir (res.: 19, 20). Üzeri, Sultan V. Mehmed'in hediyesi olan, sarı sirmalarla işlenmiş, süslü, murassa ve musanna' pûşide ile örtülüdür. Ön tarafında ta'lik hatla yazılmış :

يا حضرت مولانا

(3) "Aktekke", "Mâder-i Mevlânâ" diye anılan Karaman (Lârende) Mevlevî-hânesi de, ana plânı itibariyle, Afyon'un kine benzerliğiyle dikkatimizi çeker. Mescid, semâ-hâne ve türbeler kısmı, müşterek bir bütünlüktedir.

(4) Mehmed Râşid Çelebi, 1878 yılındaki büyük yangında âdetâ tamamıyla yanan Dergâhı, masraflarını bizzat karşılayarak yeniden yaptırmıştır.

ibaresini muhtevî destarlı bir sikke; bunun altında: (Yunus Suresi, 62):

الان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

Âyet-i Kerimesi; bundan sonra da: “Mesih bile başucuma gelse, senden armağan olan derdime deva bulur sanma.” anlamına gelen farsça bir beyit işlenmiştir.

Divânî'nin sandukasından sonra altı sanduka daha görülmektedir (res.: 21). Biraz ön taraftaki Abâ-pûş Velî'ye aittir. Destarlı sikkesi ile dikkati çeker.

Abâ-pûş Velî'den itibaren mihraba doğru yer alın sandukalar sırasıyla: Hızır Şah Çelebi, İlyas Çelebi ve Şahidi'e aittir. Şahidi'nin mezarına, çelebi-lerden Bâkî Efendi adında bir zat daha defnedilmiştir (5). Abâ-pûş Velî'nin ayakucunda ve Divânî'nin sağında olmak üzere, Şah İsmail'in oğlu Muhammed Feridun (Elkas Mirza)'nın gömüldüğü belirtilir (res.: 22). İlyas Çelebi'nin arka tarafında Kemâleddin Çelebi'nin kızı Bahar (res.: 23) ve Ziya Çelebi'nin kızı Mutahhare Hatunlar gömülüdürler. Furûnî Dede'nin sandukasının yanında kimlikleri bilinmeyen kabirler mevcuttur. Molla-zâdelerden Mehmet Nuri Paşa Çelebi, Sâdık Bey, babası Süleyman Bey, oğlu Ali Bey de burada toprağa verilmişlerdir. Beyâtî Âyin-i Şerifi'ni besteleyen meşhur Köçek Mustafa Dede'nin de kabri buradadır (6).

CÂMÎ : Halk arasında “Türbe Camii”, “Mevlevî Camii” diye anılan Mevlevî-hâne mescidi, sanat tarihi ve mimarimizdeki “Dergâhlı Camiler” grubunun, XIX. yüzyıl özelliklerini taşıyan bir örneğidir.

Semâ-hâne'nin güneyinde bulunan ve Semâ-hâne ile müşterek bir görünüm arzeden mescid'e, iki geniş kemer boşluğuyla geçilmektedir (res.: 24). Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen plânlıdır (Plân: I). Bu şekil, yanyana, üzerleri kubbe ile örtülü iki adet kare mekândan meydana gelmiştir. Güneyde iki, batıda birer pencere vardır. Mihrap (res.: 25) ve minber (res.: 26), mermerdendir.

Mescid'in kuzey-doğu köşesinde, Semâ-hâne'nin bu yöndeki sandukalar dizisinin devamı olarak uzanan dört adet sanduka mevcuttur.

Tek şerefeli tek minaresi, camiin kuzey-batı köşesinde yer almıştır; Ca-

(5) Bkz. Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, 360.

(6) a.g.e., 361, 456 - 7.

miin kubbe seviyesine kadar duvar içinde yükseltilmiş olup, kesme taştan, çokgen ve dilimli plânda inşa edilmiştir (res.: 27).

KÜTÜPHÂNE : Her dergâh gibi Afyon Mevlevihânesi'nde de, gerek idarecilere ve gerekse dervişlere ait değerli kitaplar mevcuttu. Bunlar idarecilerin odalarındaki ve derviş hücrelerindeki dolaplarda bulunduruluyordu. Tekke ve dergâhların kapatılması üzerine, 677 sayılı kanun gereğince bu kıymetli eserler de, Gedik Ahmed Paşa Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.

TAMİR VE İLÂVELER

Mevlevî-hâne, günümüze gelinceye kadar büyük ve küçük çapta olmak üzere birçok defa tamir, tevsi', tecdid edilmiştir. Bu sebeple, ilkinden itibaren, günümüzdeki şeklini almaya kadar gerek mimarî ve gerekse tezyinî yönden büyük değişikliklere uğramıştır. Mevlevîlerce gösterilen bütün ihtimama rağmen, yangınlar başta olmak üzere, çeşitli felâketlerle zaman zaman harap olmuşsa da, gerek Mevlevîler arasında taşıdığı önem ve gerekse zengin vakıf gelirleri sebebiyle ilk fırsatta bakım ve onarımı yapılarak, tekrar hizmete konulduğunu öğreniyoruz. Yangınlar sırasında, bakım ve onarım kitabeleri kaybolduğu için, bu konularda bize malumat veren fazla bir belge elimize ulaşamamıştır. Bununla birlikte, mevcut birkaç belgenin ışığında, yapıla gelen tamir, tevsi ve tecdid ameliyelerine dair şu kronolojik malumatı verebiliriz :

Yıl :

- 1277 - Sultan Veled, Afyon'da, Mevlevîlik ve Mevlevî-hâne'ye dair bazı faaliyet ve teşebbüslerde bulunmuştur.
- 1316 - Ulu Ârif Çelebi, Afyon'da misafir iken, Sahip-oğlu Ahmed Bey, genişçe bir arsayı, Mevlevî-hâne yeri olarak bağışlamıştır. Bu alanda, ahşap bir bina inşa edilerek hizmete sunulmuştur.
- 1560 - Oğulları adına post-nişinlik makamında bulunan kadın şeyhlerden Sultan Divânî'nin kızı Destinâ Hatun zamanında, uğranılan yangın felâketi üzerine, onarım yapılmıştır.
- 1683 - Güneş Hatun'un post-nişinliği dönemindeki yangından dolayı yeniden bir onarım daha gerçekleştirilmiştir.
- 1710 - Mevlevîhâne'nin bu günkü yerinde yapılış yılı olarak kabul edilmektedir.
- 1844 - Binanın yıkılması üzerine Sultan Abdülmecid tarafından yeniden inşa edildiği yıldır. Buna dair Ziver Paşa'nın uzun bir tamir manzumesi vardır. Ressam Hüsnü Yusuf Bey'in yaptığı resim, Dergâh'ın iç yapısı hakkında bize oldukça geniş bilgi verebilmektedir (res.: 28).

● 1876 - Bir yangının yolaçtığı tahribatın giderilmesi ve Dergâh'ın tekrar faaliyete geçmesi için Post-nişin M. Râşid Çelebi, kendi imkânları ile tamir ettirmiştir.

● 1902 - Bu yıl, şehirde büyük kayıplara sebebiyet veren umûmî yangında, Dergâh da tahrip olmuştur. Bu elîm ve vahim felâket hakkında Afyonlu şâir Vehbi (Çizmecioğlu)'nin “Yangın Destanı”nda bilgi mevcuttur.

● 1905 - Dergâh, Sultan II. Abdülhamid tarafından, 14.000 altın sarfedilerek, esaslı bir şekilde tamir ettirilmiştir. Onarım, 1908 yılına kadar devam etmiştir. Tamiratta İzmir'li Ermeni Andon ustaya görev verilmiştir. Tamirat sırasında kış mevsiminin girmesi sebebiyle, üzeri geçici unsurlarla kapatılmıştır. Bu muvakkat ve zayıf örtü, bir akşam çökmüşse de, elverişsiz hava şartlarından dolayı herhangi bir müdahale yapılamamıştır. Müteakip inşâ mevsimi ile tamirata devam edilmiştir. Yapı kârgir olarak inşa edilmiş, avludaki şadırvan da yenilenmiştir.

Saray'dan gönderilen Hacı Bey adındaki mimarın nezaretinde kubbesi tamamlanmıştır.

Dergâh, Şeyh Celâleddin Çelebi zamanında, yapılan dua merasimi ile resmen açılmıştır.

Mevlevî-hâne'nin bu günkü görünümünü, bu esaslı onarımla aldığını kabul ediyoruz. O yıllara ait tarihî fotoğraflarda görülen müstemilât ve meşrûtanın bir kısmı zamanla harap olmuş ve daha sonra da ortadan kalkmıştır.

● 1925 - Matbah-ı Şerif ile soncemaat mahalli arasında bulunan, alt katında hücreler, üst katında “Şeyh Dairesi” ile görevli odaları mevcut olan iki katlı ahşap “Selâmlık Dairesi”, “Misafir-hâne”, “Meydân-ı Şerif” ve “Canlar Odası”, bu yıl tamamiyle ortadan kalkmıştır.

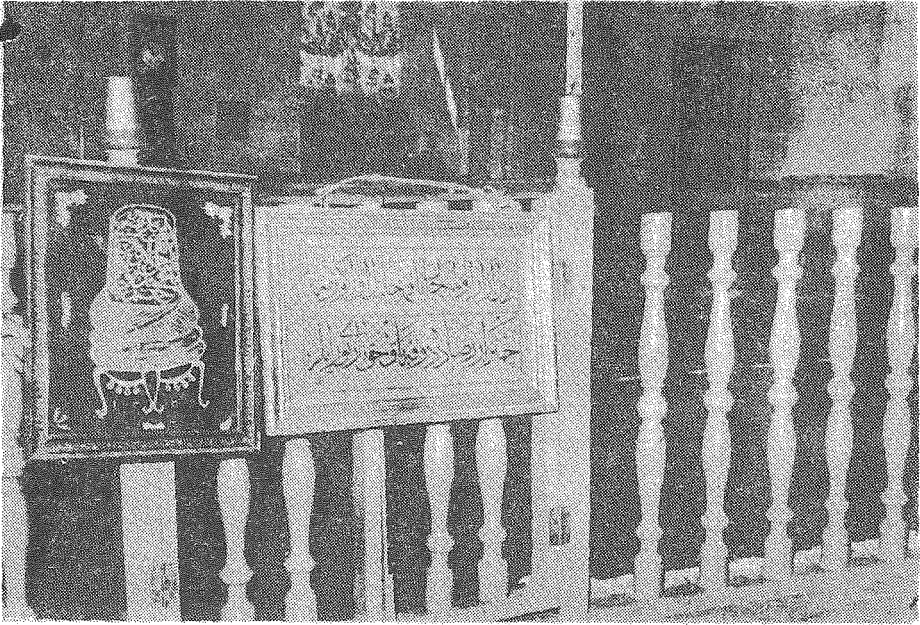
● 1962 - Geniş çaplı onarımların yapıldığı yıllardandır. Yıkılma tehlikesi gösteren minaresi sökülerek, kesmi taştan, Ampirik usluapta yeniden inşa edilmiştir. Avlunun döşemeleri yenilenmiş, eski şadırvanın yerine yenisi yapılmıştır. “Matah-ı Şerif”in yanındaki gasil-hâne bu yıl yapılmıştır. Cümle kapısı önündeki merdiven ile sundurma da bu yıla aittir.

Yapının son köklü tamiri, Mimar Ârif Tunç tarafından gerçekleştirilmiştir. Kubbeler de tamir edilerek, kurşunları yenilenmiş, alçı onarımları yapılmıştır. Avlu duvarları inşa edilmiş, soncemaat mahallinin zemini taşla kaplanmıştır.

Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması üzerine diğerleri gibi faaliyetine son verilen Mevlevî-hâne, zaman içerisinde bando binası, Kur'an-ı Kerim kursu ve müftülük binası olarak kullanılmıştır. Günümüzde Afyon'un baştagelen camilerinden biri ve ünlü bir ziyaret yeridir.

Afyon'un yetmiş yıl önceki görünümü

Afyon Mevlevihânesi'nde yer alan hüsn-i hat levhaları

TEZYİNAT

Dış kısımlarda fazla bir süs görünmeyen yapının iç süslemelerinde hâkim olan tezyinat tarzı, "kalemî"dir. Kubbe içleri, duvarlar, pencereler, hendesi, nebatî ve hattî motiflerle süslenmişlerdir. Semahâneye girişi sağlayan iç kapının ahşap kanatlarında, kubbe içlerinde salbekler dizilmiştir (res.: 13). Tromplarda, sülüsle yazılmış ilk Dört Halife isimleri okunmaktadır. Ana kubbenin merkezindeki daire içinde Ashab-ı Kehf'in isimleri, birbirine geçmeli olarak, celi sülüsle yazılmıştır (res.: 12). Yazılar, Mevlevî hattatlardan Bursalı M. Râşid Dede'ye aittir.

VAKIFLARI

Diğer tekke, dergâh ve zaviyeler gibi Afyon Mevlevîhânesi de, yediyüz yılı bulan derin mazisi içerisinde zengin vakıf gelirleriyle donatılmıştır. Vakfiyesinden ve çeşitli arşiv kayıtlarından bu gelirlerin günün şartlarına göre yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır (7). Germiyanoglu I. Yakub Bey tarafından, Sultan Veled'in adına tesis edilmiş ve tevliyeti onun çocuklarına tahsis edilmiştir. Buna göre, 1316 yılında Büyük Kalecik, Orta Kalecik, Küçük Kalecik, Kışlacık, Deper köyleri, Mevlevîlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfedilmiştir.

1364 yılında, Hamitoğlu Musa Bey de, Eğirdir'deki dükkânlarını bu vakıflara dahil ettirmiştir. II. Yakub Bey, 1422 yılında, Atanos, Ağaçayı, Sarıcaova, Gezler gibi beş adet köyü vakfetmiştir.

Bütün bunlara dair vakfiye zamanla ortaya çıkan bazı sosyal ve siyasî meselelerden dolayı kaybolmuştur. Bu zaî'den dolayı Mevlevî-hâne'nin gelirlerinde hirtakım aksaklıklar, bunun neticesi olarak da hizmetlerin ifâsında bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Yıldırım Bayezit, 1392 yılında, vakfiyenin yenilenmesini emrederek, gelirlerin akışının normalleşmesini temin etmiştir. Bu sayede Dergâh'ın maddî sıkıntıları da ortadan kalkmıştır.

II. Yakub Çelebi'nin kale muhafızlığı ile görevlendirdiği Hisar Bey de, yeni giderleri karşılamak üzere Ahî İshak Fakih eliyle Sülün, Karsak ve Gezler köylerinin gelirlerini 1412 yılında vakfetmiştir.

SONUÇ

Tarihî kayıtlarda, "Karahisar-ı Sâhib", "Karahisar-ı Garbî", "Karahisar-ı Devlet" adlarıyla anılan Afyon, gerek askerî stratejisi ve gerekse idarî

(7) Bu konuda bkz.: İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul, 1929, 40-42; Feridun Nâfiz Uzluk, "Germiyanoglu II. Yakub Bey'in Vakfiyesi", *Vakıflar Der.*, VIII/90; S. Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, 1971, I/335 - 339.

mevkii, coğrafi konumu itibariyle, Selçuklu asırlarının baştagelen kentlerindedir. Mevlâna ve yakınlarının da ziyarette buldukları bu kent, Mevlevîlerce aziz tutulmuştur. Diğer mevlevihânelerin post-nişinleri müşterek sema âyinlerini burada düzenlerlerdi.

Afyon Mevlevî-hânesi, Mevlevîlik tarihi bakımından olduğu kadar, İslâm'da kadının sahip bulunduğu yüksek mevkii gösteren bir örnek olarak da büyük önemi hâizdir; Şöyle ki, Tekke'nin şeyhi Mehmed Çelebi'nin kızı Destinâ Hatun ve şeyh'in yerine geçen Küçük Mehmed Çelebi'nin kızı Güneş Han, birer idareci olarak dergâhda görev almışlardır. Bu uygulamalar, Mevlevîliğin kadına olan saygısını göstermesi bakımından da câlib-i dikkattir.

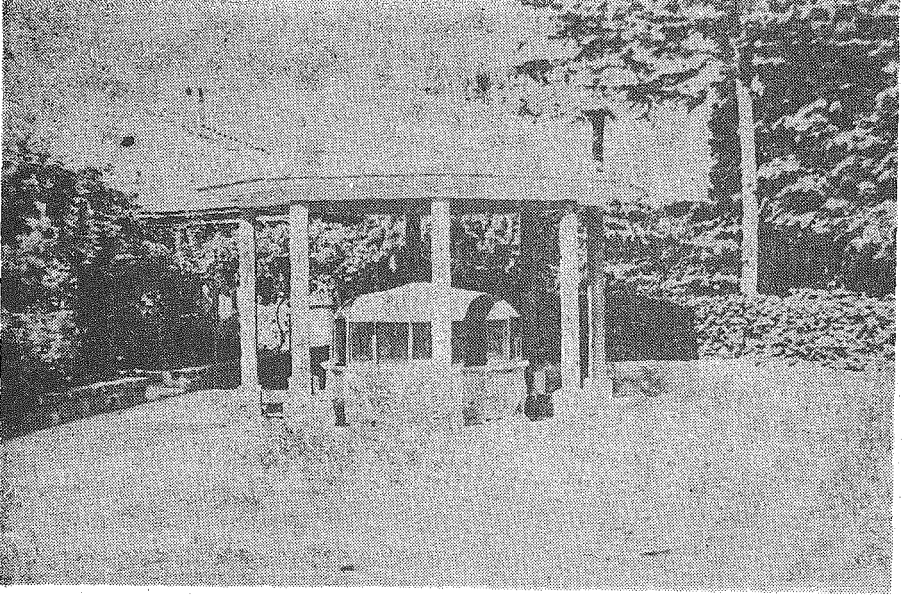
Afyon Mevlevî-hânesi, Mevlevîlik tarihinde önemli birçok olayın hatıralarına sahiptir. Timur tarafından Semerkand'a götürülen "Divân-ı Kebîr"i, tekrar devletimize kazandıran ve bundan dolayı "Divânî" adıyla da anılan Mehmed Çelebi başta olmak üzere, Mevlevîliğin seçkin simalarından birçoğu burada medfundurlar.

Mimarî yönden genellikle sâde bir görünüme sahiptir. "Zaviyeli Mescid-ler" plânındadır. Mamurenin ana yapısı, "Semâ-hâne" ve "Türbeler"dir. "Mescid" bu iki mekânın güneydeki devamı şeklinde ve müşterek bir görünümündedir. Mensup, müntesip ve müdavimlerinin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap vermek üzere, hücre, matbah, meydan, selâmlık gibi kısımlar, bu merkezî yapının çevresinde yer almışlardır. Mevlevihâne bu haliyle, baştan plânlanıp, ona göre inşa edilmiş bir "külliye" değil, ana mekânın etrafına zamanla eklenen yan ve yardımcı binalarla teşekkül etmiş bir "ma'mure", bir "manzâme" durumundadır. Günümüzdeki görünümü ile, Neoklâsik ve Türk Barok mimarisinin özelliklerine sahiptir. Yediyüz yılı bulan derin mazisi içerisinde birçok ilâve, onarım, tevsi' ve tecdid ameliyeleriyle günümüze kadar gelmiştir.

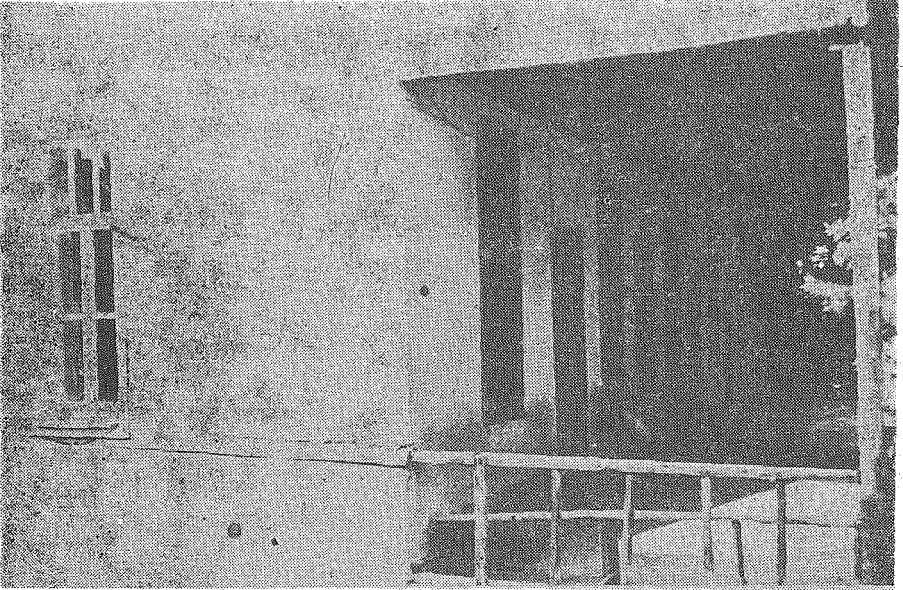
BİBLİYOGRAFYA

- AYGEN, Mehmet Sadettin; *Afyonkarahisar Camileri*, Türkeli Yayınları: I, Ankara, 1973.
- DİLBAZLI, Kadir; *Mevlevihâneler ve Afyon Mevlevihânesi* (mezuniyet tezi), Konya, 1984.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953.
- GÖNÇER, Süleyman; *Afyon İli Tarihi*, I, İzmir, 1971.

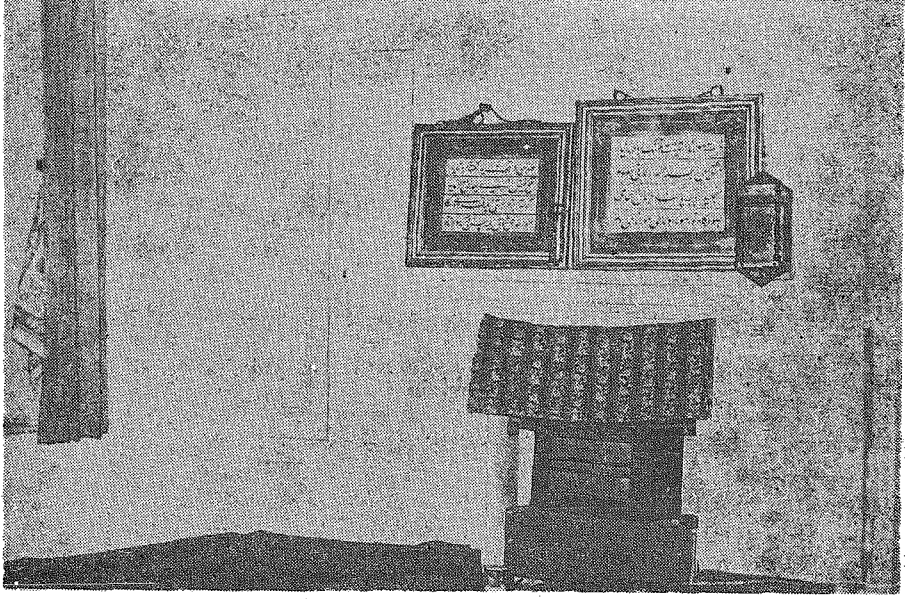
- **ILGAR, Yusuf; Tarih Boyunca Afyon'da Mevlevilik; Türkeli Yayınları: 16, Türkeli Matbaası, Afyon, 1985.**
- **ÖZÖNDER, Hasan; "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamı'nın Önemi", S. Ü. 3. Milli Mevlâna Kongresi, 12 - 14 Aralık, 1988, Konya, (tebliğler), 97 - 111.**
- **TANRIKORUR, Ş. Barihudâ; Tekke Mimarisi ve Anadolu Mevlevihâne-lerinin Mimari Fonksiyon Analizi Üzerine Bir Deneme, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988.**
- **UZLUK, Feridun Nâfiz; "Germiyanoglu II. Yakup Bey'in Vakfiyesi", Vakıflar Der., VIII/90.**
- **UZLUK, Şahâbeddin; Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Seri: I, No: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.**
- **UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı; Kitabeler, İstanbul, 1929.**
- **UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, II. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969.**
- **YAZICIOĞLU, H. Fikri; Hz. Mevlâna'nın Torunlarından Sultan Divânî, İleri Basımevi, Konya, 1963.**
- **Yurt Ansiklopedisi, "Afyon" mad.. İstanbul, 1981, I/309, 311, 322, 324, 329.**

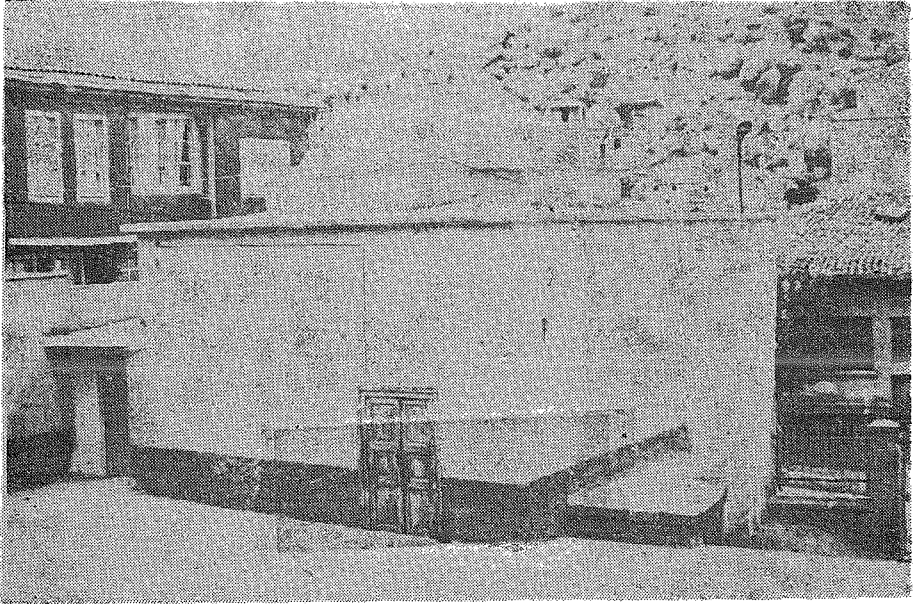
Res.: 1 - Geniş avluda yer alan şadırvan.

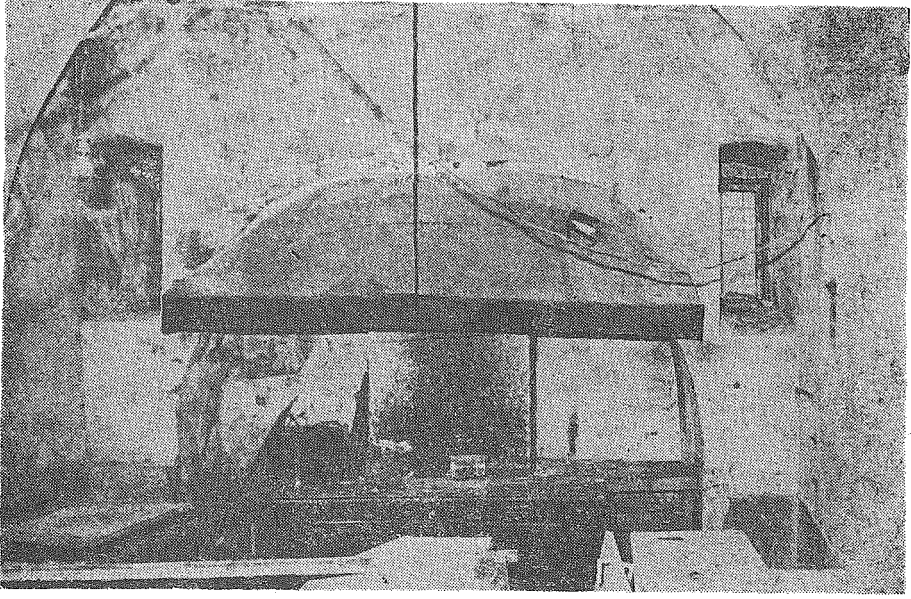
Res.: 2 - Derviş hücrelerinin cepheden görünüşü.

Res.: 3 - Bir hücrenin iç görünümünden bir köşe.

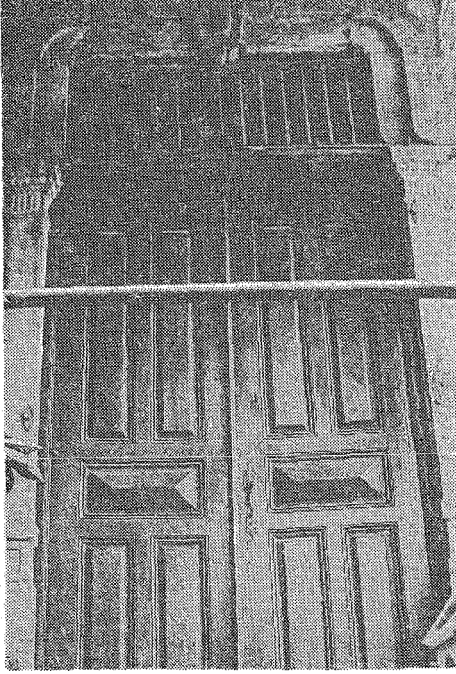
Res.: 4 - Eğitim mekânı olarak da kullanılmış olan Matbah-ı Şerif ve muahhar gasilhane.

Res.: 5 - Matbah-ı Şerif'de, Ocak-başı ve Âteş-bâz Veli Makamı'nın günümüzdeki görünümü.

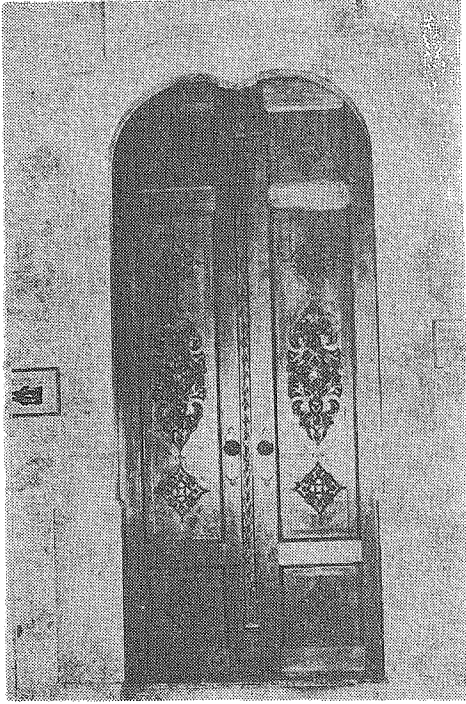
Res.: 6 - Ünlü şâirimiz Namık Kemal'in annesi Zehra Hanım'ın kabri.

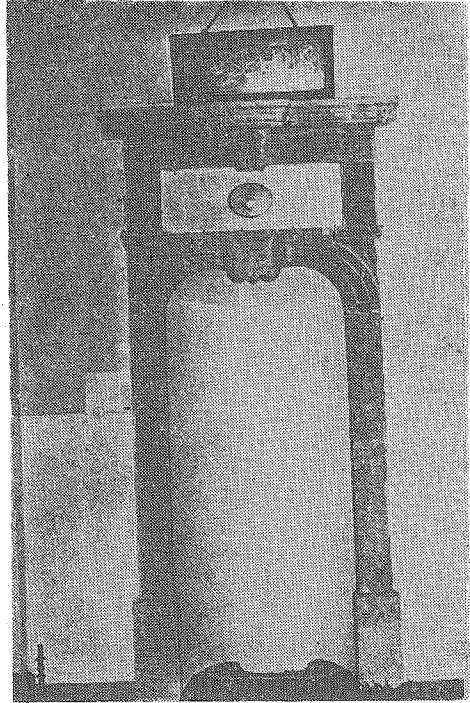
Res.: 7 - Üzerinde, taş üzerine kabartma olarak yapılmış Mevlevî Sikkesi'nin yer aldığı cümle kapısı.

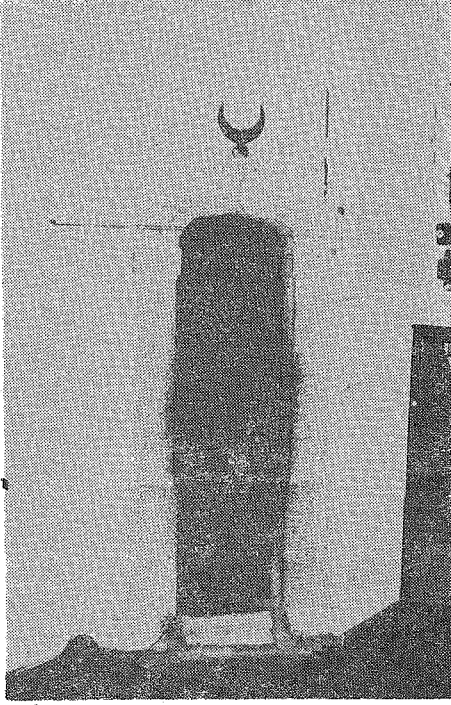
Res.: 8 - Soncemaat mahallinden, sema' meydanına bakan pencere; "Niyaz Penceresi" diye de bilinen bu pencereye ziyaretçiler özel alâka gösterirler.

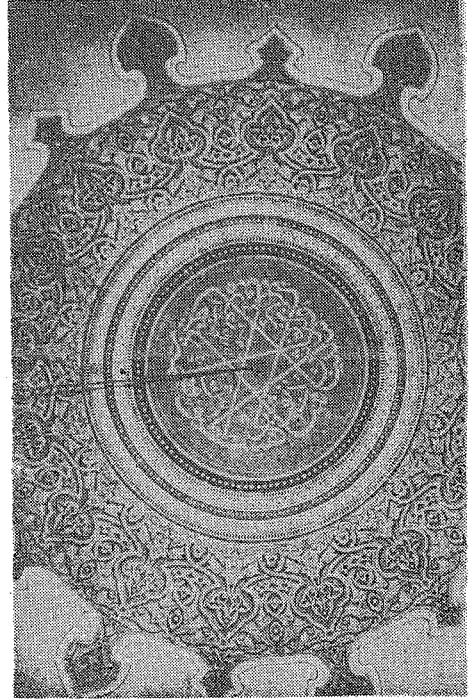
**Res.: 9 - Soncemat Mahallinden,
Sema'-hâne dahiline geçişi
sağlayan ahşap kapı.**

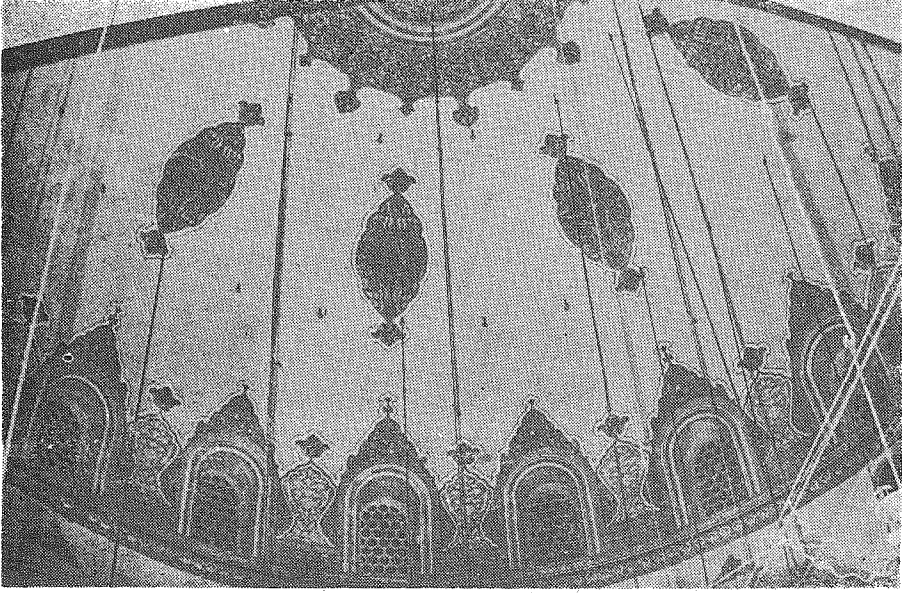
**Res.: 10 - Soncemat Mahallindeki
taş söveli ve kavsaralı mihrap.**

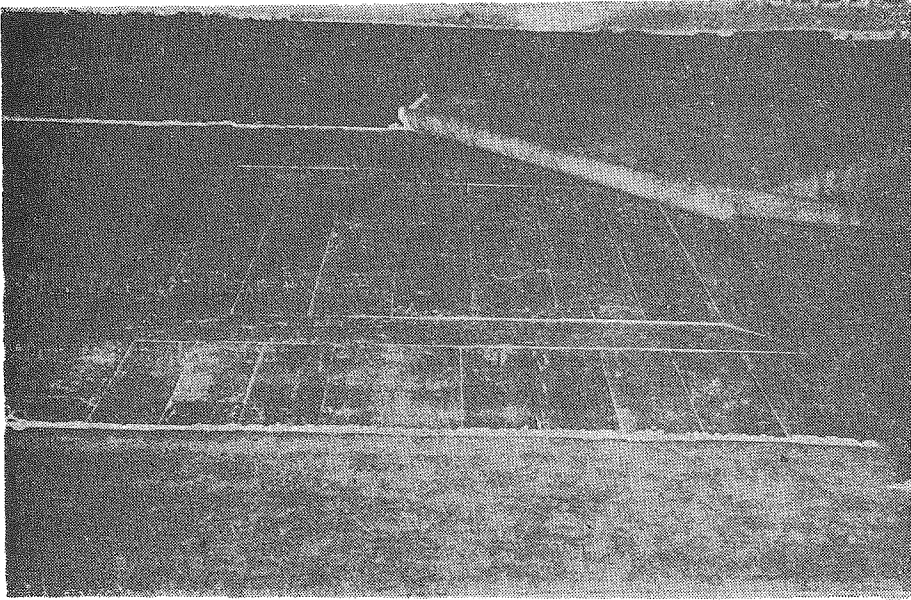
**Res.: 11 - Mutribân Manfeline
de çıkışı sağlayan minâre kapısı.**

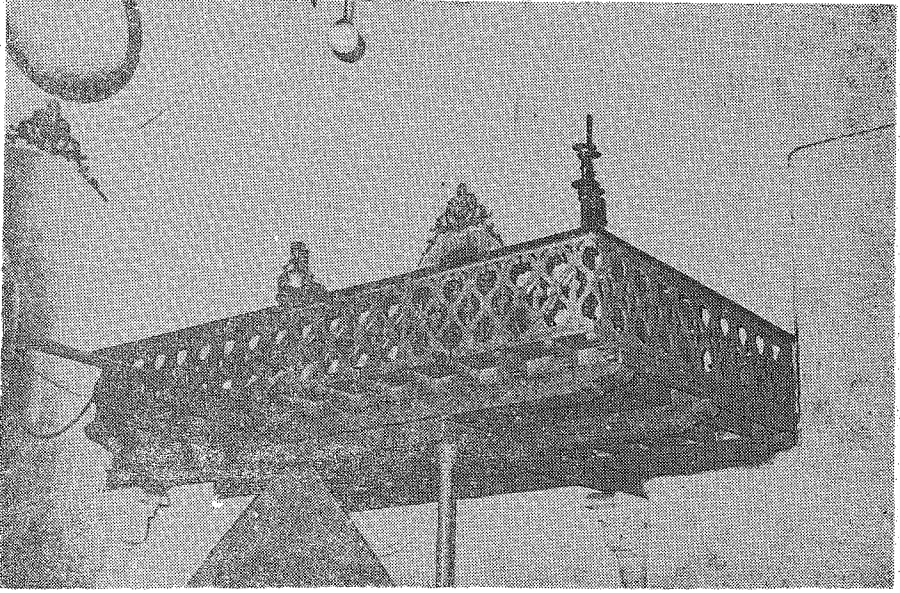
**Res.: 12 - Sema' Meydanı'nı örten
geniş ve ferah kubbe. Merkezindeki
daire içine, celi sülûs hat ile
Ashâb-ı Kehf'in isimleri
yazılmıştır.**

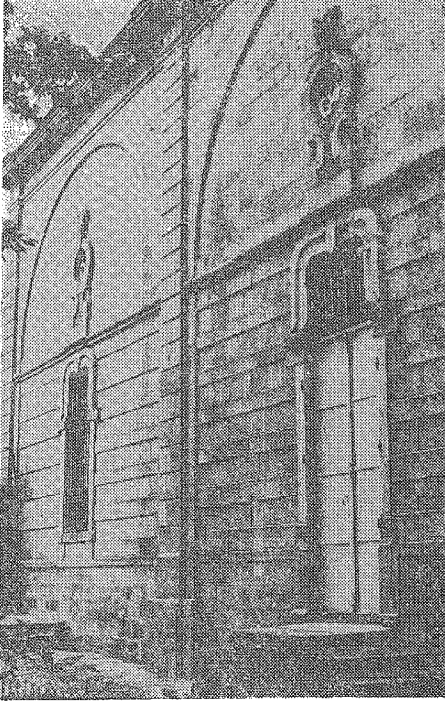
Res.: 13 - Kubbe tezyinatı. Merkezi, pencere kenarlarını süsleyen motiflerin yanısıra salbekler de dikkati çeker.

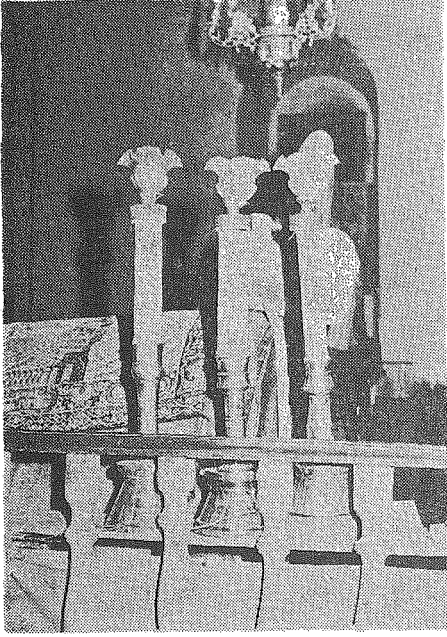
Res.: 14 - Sema mahallinin ahşap döşemesi.

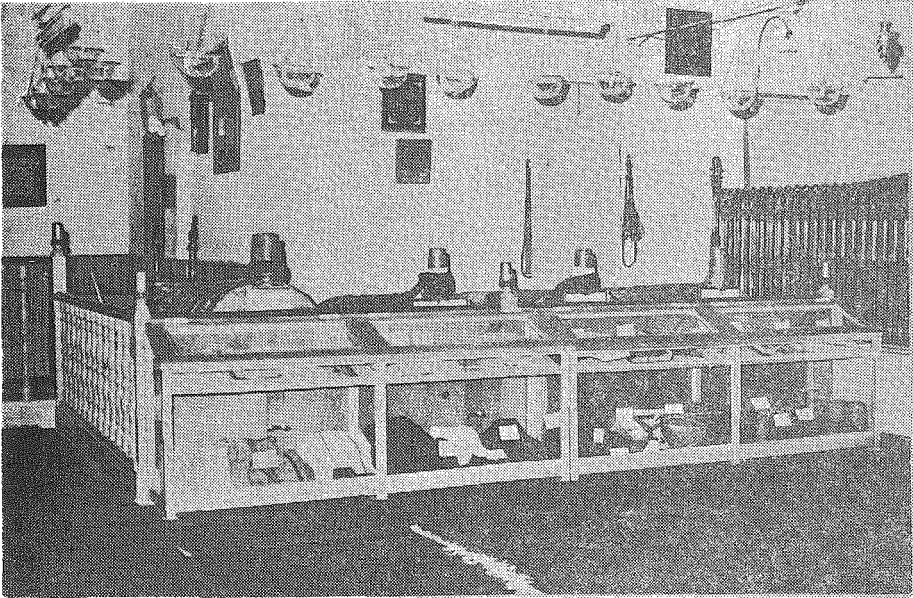
Res.: 15 - Mutribân Mahfeli.

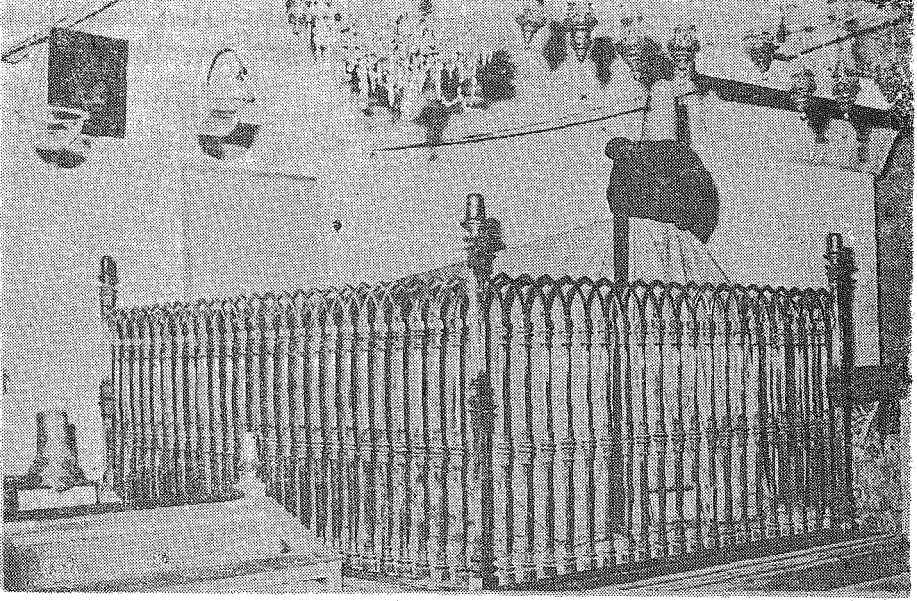
**Res.: 16 - Kadınlar Mahfeline
çıkılan merdivene açılan
doğudaki kapı.**

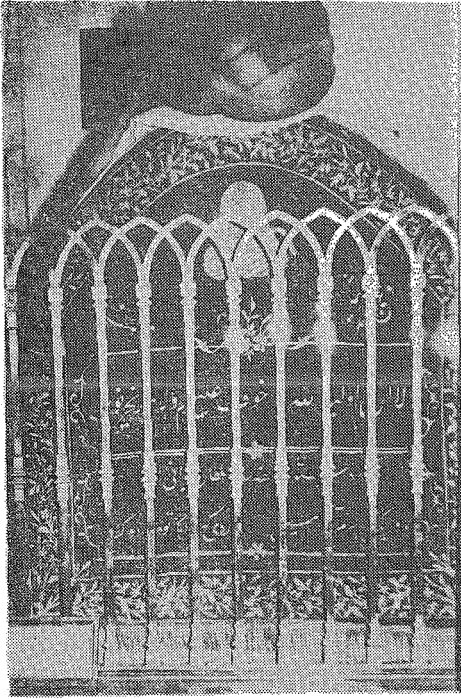
Res.: 17 - Dergâh'a, Tûs'dan
hediye olarak geldiği ifade
olunan üç adet şamdan

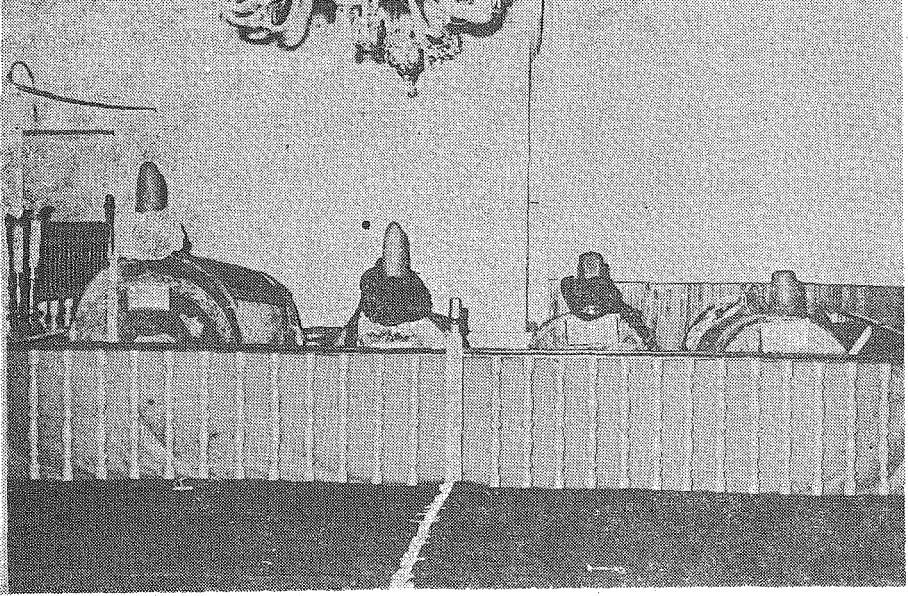
Res.: 18 - Mehmed Furûni Dede, Kemal, Cemal, Mehmed Râsîd ve
Şeyh Murat Çelebilerin sandukaları.

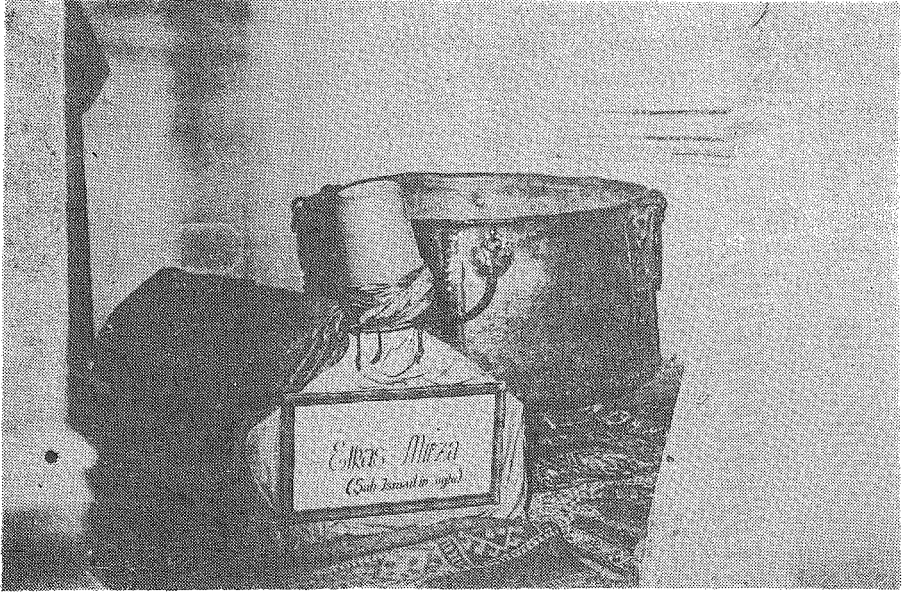
Res.: 19 - Mevlâna'nın ünlü eseri Divân-ı Kebîr'i, Timur'un Semerkand'e götürmesi üzerine tekrar Anadolu'ya getiren Divani Mehmet Çelebi'nin muhteşem sandukası.

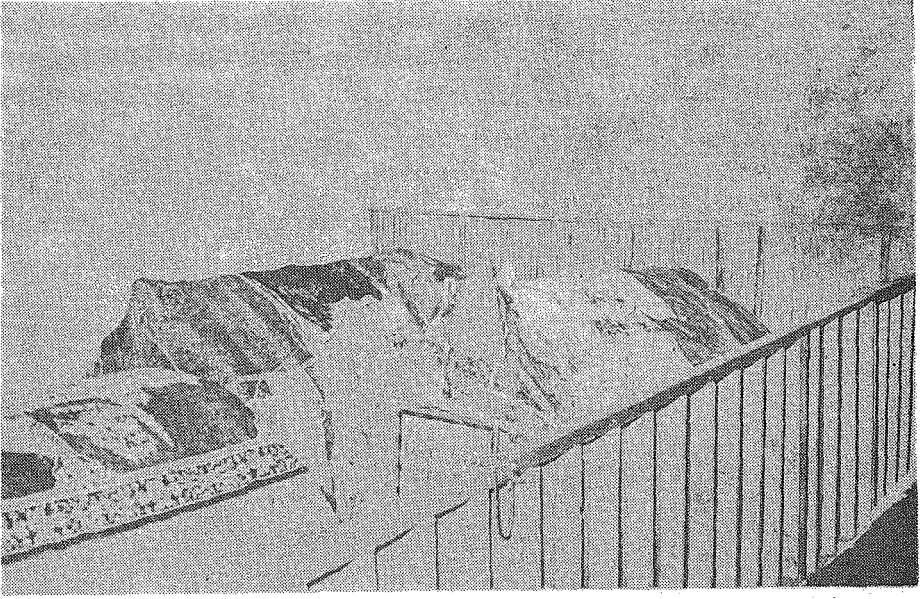
Res.: 20 - Sultan Divani'nin musanna ve murassa' pûşidesi.

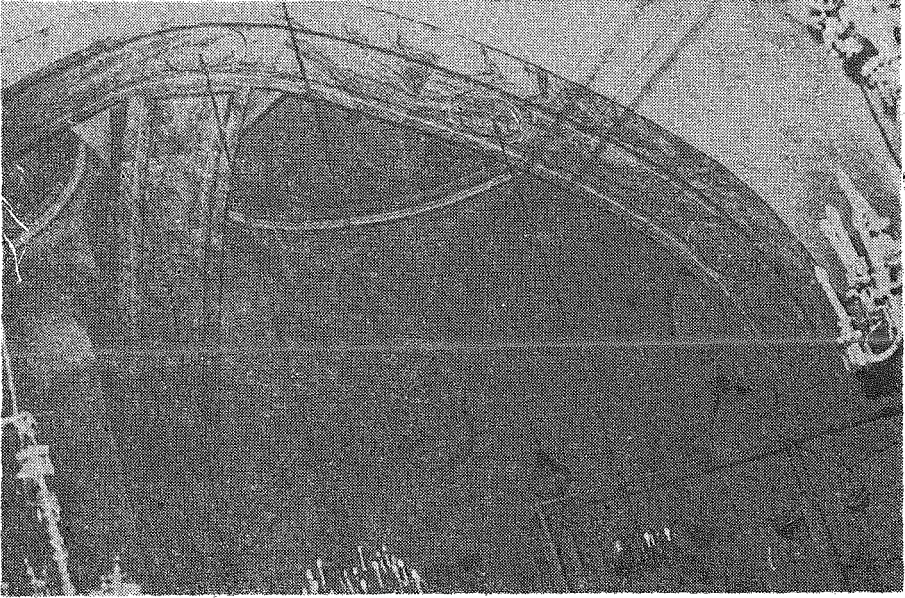
Res.: 21 - Abâ-pûş Bâli, Hızır Şah Çelebi, İlyas Şah Çelebi, İbrahim Şâhidî Dede'ye ait sandukalar.

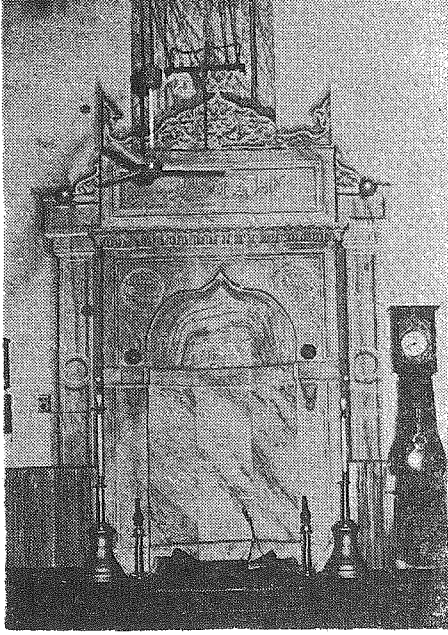
Res.: 22 - Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza'ya ait olduğu ifade olunan sanduka ve Tûs Emiri tarafından hediye edilen kazan.

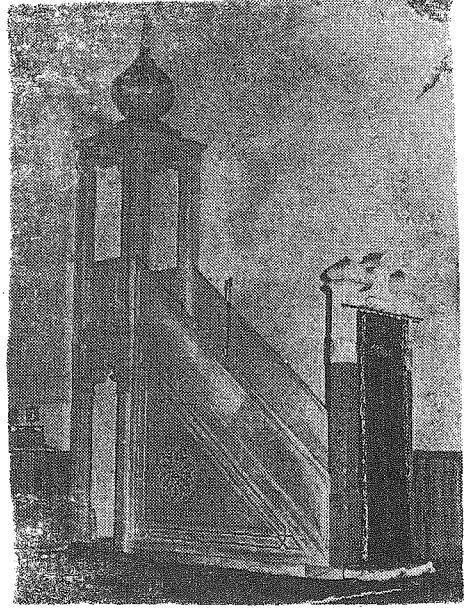
Res.: 23 - Güneş Hatun'a ait sandukanın çevresindekilerle görünüşü.

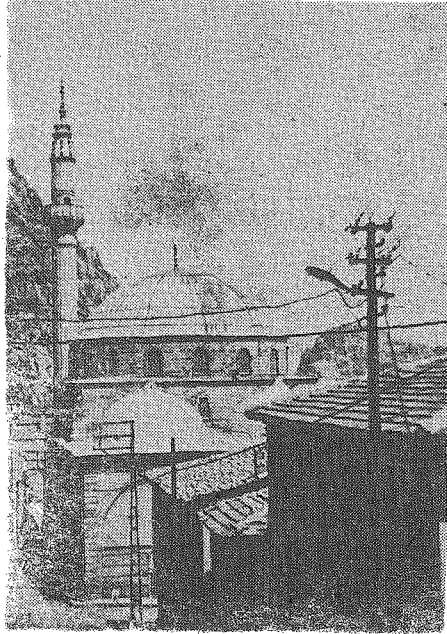
Res.: 24 - Sema' meydanından mescide intikali sağlayan kemerler ve örtü sistemi.

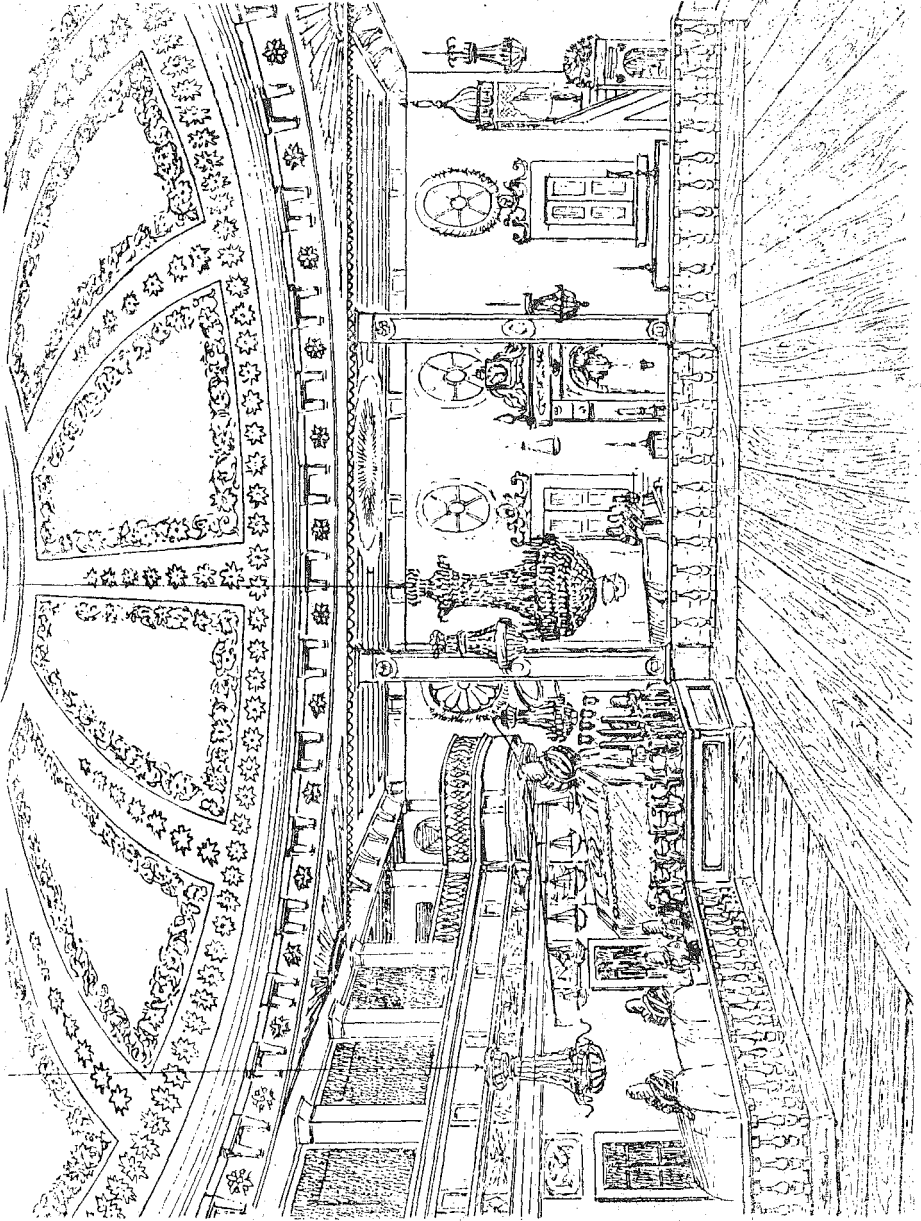
Res.: 25 - Mescidin mermerden yapılmış mihrabı.

Res.: 26 - Minberin genel görünümü.

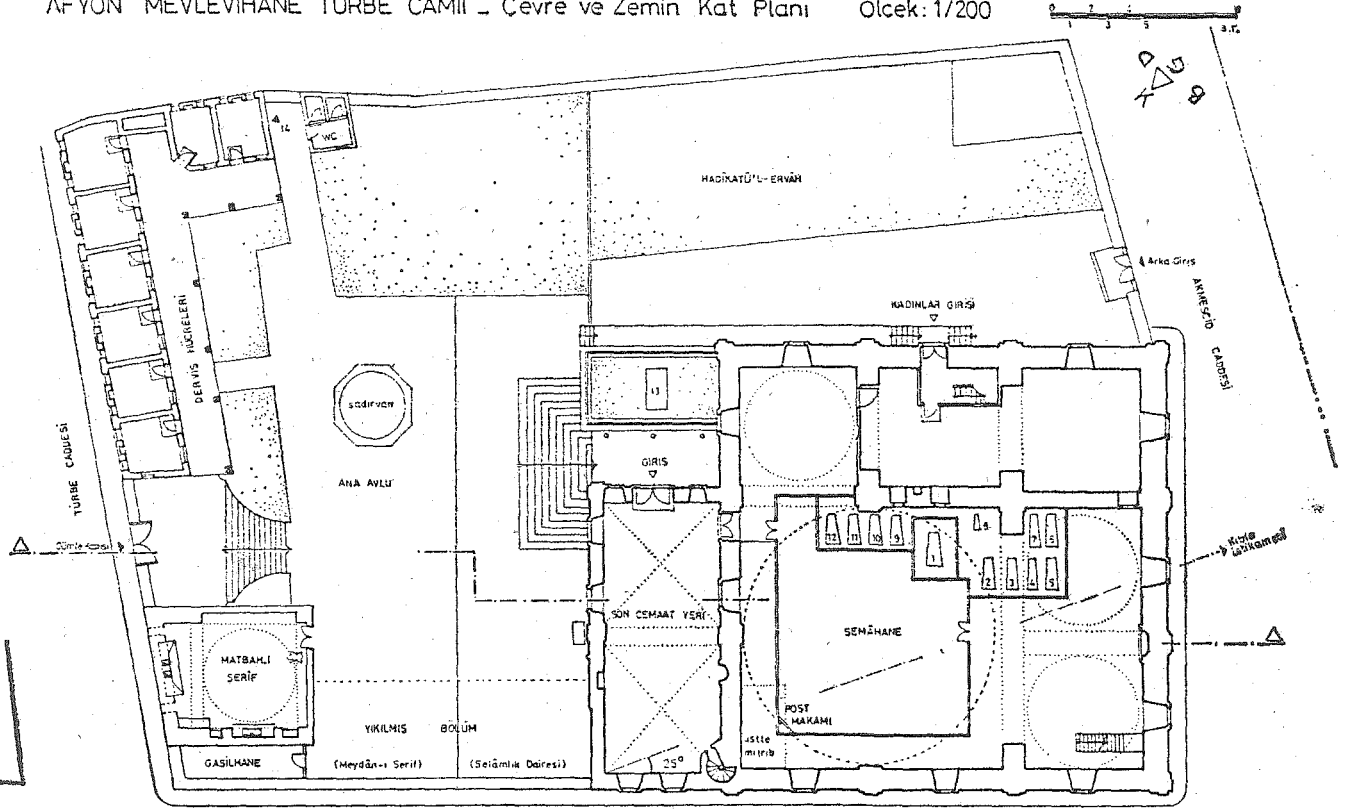

Res.: 27 - Semâ-hâne ve minarenin günyeden görünüşü.

Res. : 28 - Ressam Hüsni Yusuf Bey'in kalemiyle, Mevlâna-hâne'nin yüz yıl önceki görünümü.

AFYON MEVLEVİHANE TÜRBE CAMİİ - Çevre ve Zemin Kat Planı Ölçek: 1/200

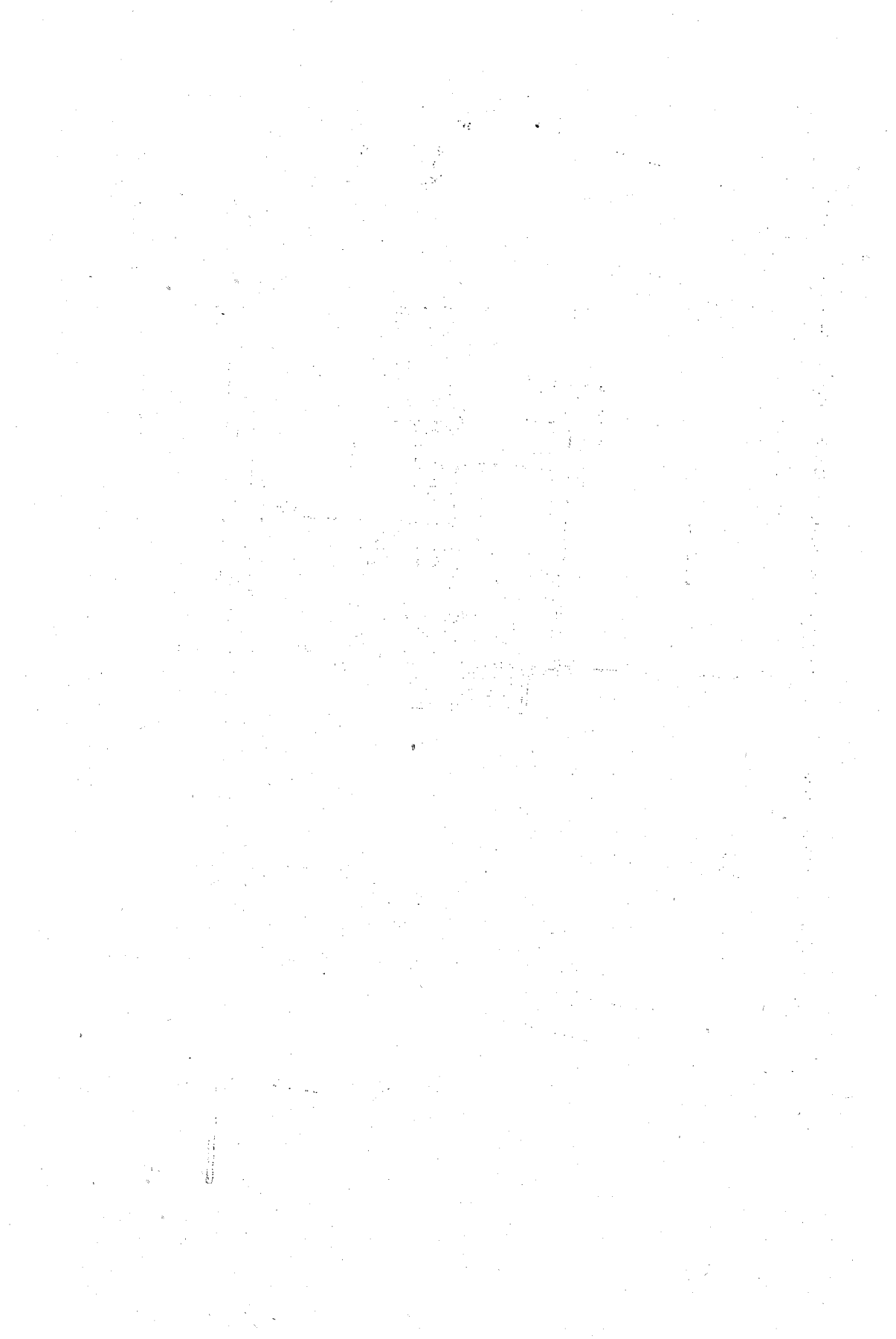
ZAVİYE KARAKOL
YOKLUĞU

ZAVİYE CANBABA YOKLUĞU

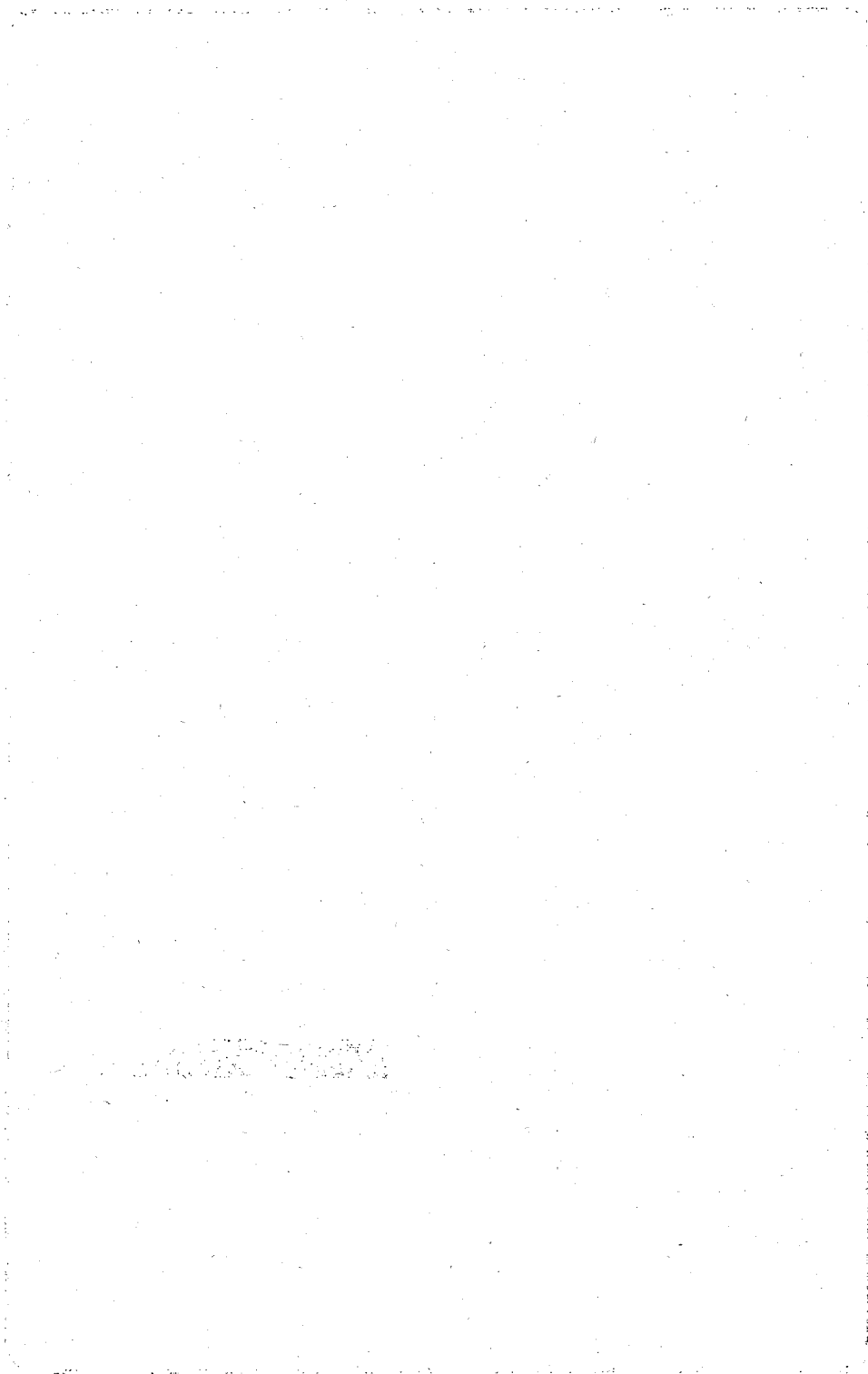
123

(Plân: I)

(B. TANRIKORUR) dan.

PROGRAM

1998

3 MAYIS 1991

I. OTURUM

(Saat : 14.30 - 17.30)

Başkan
Prof. Dr. Orhan KARMİŞ

Raportör
Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

- ★ Semih SERGEN
Mevlânâ'nın Bir Gazeli ve Szymanowski'nin III. Senfonisi Üzerine
- ★ Dr. Afzal IQBAL
Mevlânâ and his Perfect Man
- ★ Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ
Hz. Mevlânâ'nın "Bizim Yunus"a Etkisi
- ★ Şefik CAN
Mevlânâ'ya Göre Din, İman ve Küfür
- ★ Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Mevlânâ ve Tasavvuf
- ★ Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN
Mutasavvıf Şair Olarak Mevlânâ

4 MAYIS 1991

II. OTURUM

(Saat : 9.30 - 12.00)

Başkan
Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

Raportör
Dr. Mehmet ÖNDER

- ★ Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ
Mevlânâ'da İnsan
- ★ Prof. Dr. Orhan KARMİŞ
Mesnevi'nin Eğitim Tarzı
- ★ Dr. Nezihe ARAZ
Mevlânâ'da Her Şey İnsan İçin
- ★ Prof. Dr. Hüseyin AYAN
Şeyh Galib'de Mevlânâ Sevgisi
- ★ Doç. Dr. Gönül AYAN
Mesnevi ve Kısa Hikâyecilik

4 MAYIS 1991

III. OTURUM

(Saat : 14.00 - 16.30)

Başkan
Prof. Dr. Hüseyin AYAN

Raportör
Dr. Nezihe ARAZ

- ★ Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA
Mevlânâ'nın Işığında Gelişen Türk Süsleme San'atları
- ★ Dr. Mehmet ÖNDER
Mevlânâ'nın Resmi
- ★ Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE
Mevlânâ Dergâhı'nın Kaybolan Bir Yapısı : Türbe Hamamı
- ★ Dr. Erdoğan EBOL
Mevlânâ Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?
- ★ Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER
Afyon Mevlevîhanesi

4 MAYIS 1991

K A P A N I Ş

(Saat : 16.30)

Selçuk Üniversitesi Rektörü Sayın
Prof. Dr. Halil CİN'in

V. Millî Mevlânâ Kongresi'ni Topluca Değerlendirme
ve Kapanış Konuşması